

KU LEUVEN
FACULTEIT THEOLOGIE EN RELIGIEWETENSCHAPPEN

NIET VANZELFSPREKEND
VISIES OP HOE KINDEREN UIT MOSLIMGEZINNEN SPREKEN OVER ERVARINGEN
VAN SEKSUEEL MISBRUIK

Promotor

Prof. Dr. Annemie DILLEN

(onderzoeksrapport) tot

verkrijging van de graad van

Masterproef

Master in de
wereldgodsdiensten, de
interreligieuze dialoog en de
religiestudie door

Julia DAY

SAMENVATTING

DAY, JULIA, Niet vanzelfsprekend. Visies op hoe kinderen uit moslimgezinnen spreken over ervaringen van seksueel misbruik.

Onderzoeksscriptie aangeboden tot het verkrijgen van de graad van Master in de wereldgodsdiensten, interreligieuze dialoog en de religiestudie.

Examenperiode: augustus 2015

Promotor: Prof. Dr. Annemie Dillen

Er is heel wat kennis over seksueel misbruik van kinderen en ook over de manier waarop deze kinderen hierover kunnen praten. Deze kennis wordt toegepast door onder andere hulpverleners, therapeuten en politieverhoorders. Hierbij vertrekt men evenwel gewoonlijk vanuit onze gemiddelde Belgische context, maar de context waarin kinderen opgroeien wordt steeds meer divers. Heel wat kinderen in België groeien op in moslimgezinnen. Hoe vertaalt dit zich nu naar situaties van seksueel misbruik? Heeft het opgroeien in een moslimgezin invloed op de manier waarop kinderen kunnen praten over hun ervaringen van seksueel misbruik? Zo ja, welke elementen spelen een rol in hoe deze kinderen over hun ervaringen praten en hoe uiten die elementen zich? Dat zijn de vragen waarop dit onderzoeksrapport een antwoord tracht te bieden.

Het antwoord op deze vragen werd gezocht door het voeren van verkennend kwalitatief onderzoek onder de vorm van veldwerk bij kinderverhoorders van de politie en interviews met hulpverleners die ervaring hebben met het werken met kinderen uit moslimgezinnen. De bevindingen uit het verkennend kwalitatief onderzoek worden in verband gebracht met bestaande literatuur. Tijdens het onderzoek bleek dat er vanuit het werkveld veel interesse was voor het onderwerp, dat volgens veel hulpverleners onderbelicht is gebleven tot nu toe.

Al vroeg in het onderzoek bleek dat het antwoord op de vraag of het opgroeien in een moslimgezin invloed heeft op hoe kinderen praten over seksueel misbruik 'ja' is: hulpverleners en politieverhoorders zien een verschil. De elementen die een rol spelen in hoe kinderen uit moslimgezinnen praten over het misbruik hebben een invloed op zowel het melden van seksueel misbruik als op het bespreken van het misbruik. De drempel naar de hulpverlening blijkt hoger te zijn en, eens de stap naar de hulpverlening is gezet, zijn er bepaalde aspecten die invloed hebben op het spreken over hun ervaringen. In het resultatenluik worden de verschillende elementen die uit het onderzoek naar voor kwamen besproken.

Religie speelt een rol in hoe mensen omgaan met situaties, zo ook met seksueel misbruik. Hoe dit zich uit in gesprekken met hulpverleners en politie wordt in het eerste deel van de resultaten besproken. Op het thema seksueel misbruik rust een zwaar taboe, men zwijgt er liefst over, ook tegenover de hulpverlening: als feiten naar boven komen gebeurt dit meestal nadat de kinderen al om andere redenen in een hulpverleningstraject zitten. Het taboe rond seksueel misbruik en hulpverlening wordt besproken in het tweede onderdeel van de resultaten. Eer en schaamte zijn belangrijke concepten binnen de moslimgemeenschap. Dit uit zich in het belang dat gehecht wordt aan het behoud van maagdelijkheid bij de meisjes, met alle gevolgen van dien, en het verlies van mannelijkheidsgevoel bij misbruikte jongens. Hier wordt verder op ingegaan in het derde onderdeel. Het praten over seksueel misbruik brengt bepaalde angsten met zich mee die specifiek zijn voor kinderen uit moslimgezinnen. Deze angsten worden besproken in deel vier van de resultaten. Ten slotte wordt in deel vijf van de resultaten het belang van familiestructuren uitgelegd.

In het laatste luik van dit onderzoeksrapport worden de conclusies samengevat en worden suggesties gemaakt voor onderwerpen die relevant lijken voor verder onderzoek. Daarnaast worden enkele praktische aanbevelingen gedaan aan het werkveld.

WOORD VOORAF

Tijdens mijn voorgaande opleiding in de Criminologische wetenschappen liep ik stage bij de Federale Gerechtelijke Politie Oost-Vlaanderen en bestudeerde daar het verhoor van minderjarige slachtoffers en getuigen van misdrijven. Eén van de misdrijven waarvoor veel kinderen worden verhoord, is seksueel misbruik. Het viel mij op dat er heel weinig kinderen van niet-Belgische achtergrond werden verhoord over dit onderwerp, dit terwijl er bijvoorbeeld een grote Turkse gemeenschap is in Gent. De vraag rees bij mij: hoe komt dit dan? Bij de politie en het parket vond ik geen antwoord op deze vraag. De idee dat religie, specifiek de islam en cultuur hier iets mee te maken hadden werd geopperd, maar op welke manier dit zou kunnen meespelen was ook voor hen een open vraag. Naarmate ik over mijn interesse voor dit onderwerp met mensen praatte, in het kader van mijn stage, in mijn omgeving en later binnen de Master Wereldgodsdiensten, Interreligieuze dialoog en Religiestudie, bleek dat er nog mensen waren die dit een interessant onderwerp vonden. Ook binnen de hulpverleningssector leken mensen nieuwsgierig naar dit onderwerp. Vandaar de keuze om hier veldwerk over te verrichten.

Dat het geen vanzelfsprekend onderwerp is, werd al meteen duidelijk bij de zoektocht naar ervaren hulpverleners om te interviewen. Vaak kreeg ik de reactie van organisaties dat ze het een zeer interessant onderwerp vonden maar ze zelf niet wilden meewerken omdat ze vonden dat ze niet genoeg ervaring hadden met de doelgroep. “Dit thema is alsnog te weinig bespreekbaar binnen de moslimgemeenschap. In al de jaren dat ik werkzaam ben als psychologe heb ik nog maar enkele kinderen gezien die zich in deze situatie bevonden. Men probeert dat nog steeds niet te bespreken of er mee naar buiten te komen uit angst dat dit het kind meer gaat schaden dan helpen,” is een voorbeeld van een reactie die ik kreeg.

Uiteindelijk lukte het om acht hulpverleners te interviewen, wat mij in combinatie met het bijwonen van de maandlange opleiding voor kinderverhoorders van de politie, toch een goede inzage gaf in welke elementen een rol spelen in hoe kinderen uit moslimgezinnen praten over hun ervaringen van seksueel misbruik. Ik wil hier dan ook graag een paar mensen bedanken, zonder wie dit onderzoek niet was mogelijk geweest.

Vooreerst wil ik Francis Van der Noortgaete en Naïma Lafrarchi aan de faculteit bedanken om mij aan te moedigen in mijn interesse voor dit onderwerp, de niet vanzelfsprekende keuze voor dit veldwerk te ondersteunen en mij op weg te helpen met de praktische zaken. Daarnaast gaat heel veel dank uit naar mijn promotor, Professor Dillen. Haar enthousiasme, aanmoediging, bereikbaarheid en bereidheid om mee na te denken over de aanpak van het onderzoek en het uitschrijven ervan op een wetenschappelijke manier, dragen in grote mate bij tot de resultaten.

Iemand die zeker thuishoort in dit dankluik is Brigitte De Clercq. Zij was mijn stagebegeleidster bij de FGP en nodigde mij uit om de opleiding die zij gaf aan toekomstige kinderverhoorders bij te wonen, een kans uit de duizenden. Ik wil haar bedanken om haar aanstekelijke kennis en liefde voor haar werk met mij te delen. De opleiding die ik mocht bijwonen, gaf mij een onmisbare basis voor het verder uitwerken van dit onderzoek. Ik ben dan ook alle deelnemende politieambtenaren dankbaar, door mij met open armen te betrekken heb ik het maximale uit deze opleiding kunnen halen.

Ten slotte gaat mijn oprechte dank uit naar de hulpverleners die ik interviewde. Er werd gekozen voor het bewaren van hun anonimiteit waardoor ik hun namen hier niet kan vermelden. Deze hulpverleners zetten zich dagelijks in opdat kinderen, ook de extra kwetsbare, een plaats hebben om hun verhaal te doen en hun trauma's te verwerken. Ik bedank hen voor de tijd die zij, ook voor mij, vrijmaakten in hun drukke agenda's en de expertise die zij met mij deelden. Hun bezorgdheid voor het onderwerp en openheid gaf mij de energie en de inhoudelijke informatie die ik nodig had om dit onderzoek tot een succesvol einde te brengen.

INHOUDSTAFEL

Woord vooraf	ii
Bibliografie	iv
Boeken	iv
Artikelen	iv
Onderzoeksrapporten en congresverslagen	v
Anderen	v
Inleiding	1
Resultaten	3
§ 1. Religie en cultuur	3
§ 2. Taboe	5
§ 3. Schaamte en eer.....	10
§ 4. Angsten	13
§ 5. Familiestructuren.....	15
Conclusie en aanbevelingen	18
§ 1. Conclusie	18
§ 2. Aanbevelingen voor verder onderzoek	19
§ 3. Aanbevelingen voor de praktijk	19
Bijlage: veldwerverslag	21

BIBLIOGRAFIE

BOEKEN

- AHMED, S. & AMER, M. (ed.), *Counseling Muslims: Handbook of Mental Health Issues and Interventions*, New York, Taylor & Francis Group, 2012.
- BOCKSTAELE, M. & DE CLERCQ, B., *Verhoren van minderjarigen en kwetsbare volwassenen*, AntwerpenAppeldoorn, Maklu, 2014.
- CAMERON, H., BHATTI, D., DUCE, C., SWEENEY, J. & WATKINS, C., *Talking about God in Practice: Theological Action Research and Practical Theology*, London, SCM Press, 2010.
- DEUG, F., *En dan ben je pas echt ver van huis : Turkse en Marokkaanse vrouwen en meisjes over seksueel geweld en de hulpverlening*, Utrecht, Stichting tegen seksueel geweld, 1990.
- HEEMELAAR, M., *Seksualiteit, intimiteit en hulpverlening: informatie en communicatietraining voor sociaal-agogisch hulpverleners en verpleegkundigen*, 3de ed., Houten, Bohn Stafleu Van Loghum, 2008.
- HERMANN, J., NIJNATTEN, C., VERHEIJ, F. & REULING, M. (ed.), *Handboek jeugdzorg*, dl 1, Houten, Bohn stafleu van Loghum, 2005.
- MARHÉ, U., *Tapu Sjén/Bedek je schande: Surinamers en incest*, Amsterdam, Uitgeverij Van Gennep, 2000.
- OHLRICHS, Y., & VAN DER VLUGT, I., *Zwijgen is zonde*, Rutgers WPF, 2013.
- VAN DER ZEE, R., *Een meisje voor dag en nacht*, Breda, De Geus, 2010.
- YERDEN, I., *Ik bepaal mijn lot. Turkse meisjes in conflictsituaties*, Amsterdam, Het Spinhuis, 2001.

ARTIKELLEN

- AL-MATEEN, C. S., & AFZAL, A., *The Muslim child, adolescent, and family in Child Adolescent Psychiatric Clinics* 13 (2004), 183-200.
- BAKKER, H., *Religie in de spreekkamer: Seksueel misbruik, het geloof en de eer in Movisie* (2014), Opgehaald van <https://www.movisie.nl/artikel/religie-spreekkamer>
- CENSE, M., *Andere cultuur, andere grens. Jongeren en grensoverschrijdend seksueel gedrag in Kind en Adolescent* 33 (2012), 264-270.
- CLONINGER, C., DRAGAN, M., SVRAKIC, M. & PRZYBECK, T., *A Psychobiological Model of Temperament and Character in Archives of General Psychiatry* 50 (1993), 975-990.
- HABOUSH, K. & ALYAN, H., *“Who Can You Tell?” Features of Arab Culture That Influence Conceptualization and Treatment of Childhood Sexual Abuse in Journal of Child Sexual Abuse* 22 (2013), 499-518.
- LODEWIJCKX, E., & HENDRICKX, K., *Marokkaanse jongeren over seksualiteit in Jaarboek seksualiteit - relaties – geboorteregeling CGSO* (2001).
- SLENDEBROEK, A. & EL MOURIDI, M., *Niets is erger dan het vertellen in Visies* 1 (2010), 23-25.

VAN LEE, L., & MOUTHAAAN, I., *Ouders en de seksuele opvoeding van kinderen. Marokkaanse en Turkse moeders aan het woord in Tijdschrift voor seksuologie* 31 (2013), 3-10.

ONDERZOEKSRAPPORTEN EN CONGRESVERSLAGEN

BRENNINKMEIJER, N., GEERSE, M. & ROGGEBAAND, G., *Eindrapport eengerelateerd geweld in Nederland: onderzoek naar de beleving en aanpak van eengerelateerd geweld in Nederland*, Amsterdam, Vrije Universiteit, 2008.

CENSE, M., *Door nieuwe ogen. Betekenisgeving en hulp na seksueel geweld in cultureel perspectief*, Utrecht, TransAct, 2002.

CENSE, M., & VAN DIJK, L., *Laveren tussen loyaliteit en autonomie. Seksuele ontwikkeling en beleving van allochtone jongeren*, Utrecht, Rutgers WPF, 2012.

EUROPEAN COMMISSION, *Special Eurobarometer 393 Report: discrimination in the EU in 2012*, European Commission, 2012.

MOLHOOP, S., *Geduld heeft de tranen gedroogd. De bespreekbaarheid van seksueel geweld. Misbruik in de Marokkaanse gemeenschap*, Amsterdam, Stunpunt Seksueel Geweld, 1999.

SMERECNK, C., SCHAALMA, H., GERJO, K., MEIJER, S. & POELMAN, J., *An exploratory Study of Muslim adolescents' views on Sexuality. Implications for Sex Education and Prevention*, BMC Public Health, 2010.

STEUNPUNT SEKSUEEL GEWELD, *Cultuurspecifieke hulpverlening na seksueel geweld. Congresbundel*, Amsterdam, GGD Amsterdam, 2001.

ANDEREN

DILLEN, C., *Videoverhoor minderjarigen* (onuitgegeven cursusmateriaal verhooropleiding), 2012.

FRANS, E. (ed.), *Seksueel grensoverschrijdend gedrag* (brochure), Sensoa, 2009.

SENSOA. *Feiten & cijfers: Seksueel grensoverschrijdend gedrag jongeren*. www.sensoa.be, België. Opgeroepen in 2015, van Senoa: <http://www.sensoa.be/printpdf/406>.

THYS, T., *Rondetafelgesprek (15/06/2012)* (intern werkdocument Vertrouwenscentrum Kindermishandeling Antwerpen), 2012.

INLEIDING

Er is heel wat kennis over seksueel misbruik van kinderen en ook over de manier waarop deze kinderen hierover kunnen praten. Deze kennis wordt toegepast door onder andere hulpverleners, therapeuten en politieverhoorders. Hierbij vertrekt men evenwel gewoonlijk vanuit onze gemiddelde Belgische context, maar de context waarin kinderen opgroeien wordt steeds meer divers. Het aantal kinderen dat binnen een islamitisch gezin opgroeit stijgt in België¹, een gegeven waarmee ook hulpverlening geconfronteerd wordt. “We zien de laatste jaren een duidelijke stijging van het aantal meldingen van allochtone kinderen en jongeren. Procentueel evenredig met de aanwezigheid van de allochtone bevolking binnen de totale bevolking. [...] Deze toename confronteert ons met een tekort schieten van de gehanteerde strategieën en interventiemethodes.” Dit staat te lezen in een intern werkdocument van Vertrouwenscentra Kindermishandeling². Hoe vertaalt dit zich nu naar situaties van seksueel misbruik? Heeft het opgroeien in een moslimgezin invloed op de manier waarop kinderen kunnen praten over hun ervaringen van seksueel misbruik? Zo ja, welke elementen spelen een rol in hoe deze kinderen over hun ervaringen praten en hoe uiten die elementen zich? Dat zijn de vragen waarop dit onderzoeksrapport een antwoord tracht te bieden.

Het antwoord op deze vragen werd gezocht door het voeren van verkennend kwalitatief onderzoek in de vorm van veldwerk bij kinderverhoorders van de politie³ en interviews met acht hulpverleners die ervaring hebben met het werken met kinderen uit moslimgezinnen⁴. Onder de respondenten bevonden zich zelfstandige psychologen, seksuologen, hulpverleners actief binnen de bijzondere jeugdzorg, hulpverleners bij organisaties werkzaam rond kindermishandeling en hulpverleners die in interculturele hulpverlening werken en zich specialiseren in de moslimgemeenschap. Zes van de hulpverleners waren vrouwen, twee waren mannen⁵. Vier respondenten hadden zelf een islamitische achtergrond⁵, vier hadden geen islamitische achtergrond. Er werd gekozen om hulpverleners te interviewen, eerder dan slachtoffers zelf. Deze beslissing werd genomen opdat de jonge slachtoffers hun trauma niet opnieuw zouden beleven door er nogmaals over te praten. Bovendien gaf het perspectief van professionals werkzaam in verschillende organisaties en met verschillende eigen achtergronden een totaalbeeld op de onderzoeksvraag. Er werd in dit onderzoek geopteerd om de anonimiteit van de geïnterviewde hulpverleners te bewaren, zodat zij zich volledig vrij zouden voelen om hun ervaringen te delen. Wanneer er quotes⁶ uit de interviews worden verwerkt in de rapportage, gebeurt dit daarom onder pseudonamen. De interviews werden opgenomen en getranscribeerd en nadien gecodeerd met behulp van het programma Nvivo.

¹ Zo'n vijf procent van de Belgen zijn moslims, geeft een rapport van de Europese Commissie aan: EUROPEAN COMMISSION, *Special Eurobarometer 393 Report: discrimination in the EU in 2012*, European Commission, 2012, T 98, 99.

² THYS, T., *Rondetafelgesprek (15/06/2012)* (intern werkdocument Vertrouwenscentrum Kindermishandeling Antwerpen), 2012, p. 1. (Dit document van Vertrouwenscentra Kindermishandeling handelt specifiek over het thema en werd mij bezorgd door de auteur met de toestemming ernaar te verwijzen.)

Nederlandse handboeken over seksualiteit en hulpverlening vermelden deze zelfde trend, onder andere terug te vinden in: M. HEEMELAAR, *Seksualiteit, intimiteit en hulpverlening: informatie en communicatietraining voor sociaal-agogisch hulpverleners en verpleegkundigen*, 3de ed., Houten, Bohn Stafleu Van Loghum, 2008, p. 99.

³ Het meevolgen van de één maand durende opleiding ‘Techniek Audiovisueel verhoor van Minderjarige slachtoffers en getuigen van misdrijven’ voor politieambtenaren, ingericht door de Federale Politie.

⁴ Het was niet eenvoudig om respondenten te vinden. Voor een volledige rapportage over de zoektocht naar respondenten en de opbouw en het verloop van het onderzoek kan men het veldwerkverslag in bijlage raadplegen.

⁵ Er is geen uitsluitel over maar vermoedelijk is de reden hiervoor dat er in het algemeen gewoon meer vrouwen werkzaam zijn in de hulpverlening.

⁵ Twee waren van Turkse origine, twee van Marokkaanse origine.

⁶ Quotes uit het onderzoek worden schuingedrukt weergegeven in dit onderzoeksrapport.

Hier worden de bevindingen uit het verkennend kwalitatief onderzoek in verband gebracht met bestaande literatuur. De literatuur over dit onderwerp is beperkt in de zin dat er weinig wetenschappelijke literatuur te vinden is over de specifieke onderzoeksvraag, iets dat ook tijdens het onderzoek werd aangegeven door hulpverleners en andere professionelen met kennis over het onderzoeksveld. Wat wel voorhanden is, is literatuur die bepaalde aspecten behandelt die een rol spelen in de manier waarop kinderen met een islamitische achtergrond kunnen praten over seksueel misbruik. Zo is er bijvoorbeeld heel wat te vinden over eer-gerelateerd geweld, huiselijk geweld bij migranten, islam en hulpverlening, seksuele opvoeding en islam, de rol van de vrouw binnen de islam, het belang van maagdelijkheid, het verband tussen religie en cultuur, seksualiteitsbeleving bij allochtone jongeren, ...⁸.

Belangrijk om te vermelden is dat de focus van het onderzoek niet lag op prevalentie van seksueel misbruik onder de Vlaamse moslims. De doelstelling was te ontdekken welke elementen een rol spelen in de manier waarop er door deze kinderen over hun ervaringen wordt gesproken.

Seksueel misbruik wordt hier gehanteerd volgens de definitie die onder andere Sensoa gebruikt en waarbij sprake is van volgende elementen: er is duidelijk geen toestemming van één van de betrokkenen; seksueel gedrag wordt duidelijk afgedwongen of opgedrongen door middel van geweld, dreiging, chantage ...; er is duidelijk een groot leeftijdsverschil of machtsonevenwicht tussen de betrokkenen⁹. Het gaat zowel om intra- (incest) als extra-familiaal seksueel misbruik. Met kinderen uit moslimgezinnen wordt bedoeld: kinderen die opgroeien in een gezin waar de islam aanwezig is in de gezinscultuur. Het gaat om 'geleefde religie', of anders uitgedrukt: 'espoused theology'¹⁰; wat mensen zeggen dat ze geloven, en wat hun praktijken motiveert.

⁸ Literatuur over deze onderwerpen zal worden verwerkt binnen het resultatenluik.

⁹ FRANS, E. (ed.), *Seksueel grensoverschrijdend gedrag* (brochure), Sensoa, 2009, p. 6.

¹⁰ "Theology in Four Voices" is een model ontwikkeld door het ARCS (Action Research: Church and Society) die de onderlinge verbondenheid beschrijft tussen de verschillende disciplines van de theologie:

'Espoused Theology': wat men zegt te geloven, wat onze praktijken motiveert;

'Operant Theology': wat de praktijken onthullen als onze geleefde theologie;

'Normative Theology': de doctrine;

'Formal Theology': de theologie van theologen.

Uit H. CAMERON *et al.*, *Talking about God in Practice: Theological Action Research and Practical Theology*, London, SCM Press, 2010

RESULTATEN

Hieronder worden de elementen besproken die het onderzoek aan het licht bracht omtrent de vraag hoe kinderen uit moslimgezinnen praten over ervaringen van seksueel misbruik. Het gaat dan zowel over elementen die een impact hebben op hoe (en of) deze kinderen en hun gezinnen de stap naar de hulpverlening zetten, als over elementen die het bespreken van de ervaringen en het hulpverleningstraject beïnvloeden, doordat ze een diepe impact hebben op de beleving van het kind. Zoals gezegd is er al heel wat kennis over hoe kinderen praten over seksueel misbruik. Al deze kennis hier uiteenzetten is onmogelijk. Deze resultaten bespreken de elementen die specifiek gelden voor kinderen uit moslimgezinnen en dus de bestaande kennis aanvullen⁷.

§ 1. RELIGIE EN CULTUUR

Uit Nederlands onderzoek van Marianne Cense en Lieke van Dijk over de seksuele beleving van allochtone jongeren⁸ blijkt dat jongeren die zichzelf als islamitisch beschrijven hun religie, hun opvoeding en de verwachtingen van hun ouders niet goed van mekaar kunnen onderscheiden. Ze vinden het moeilijk de opdeling te maken tussen wat ze zelf vinden, wat hun ouders vinden (de normen van de ouders worden geïnternaliseerd), en wat uit hun geloof voortkomt. Als voorbeeld wordt de maagdelijkheidsnorm gegeven. Cultuur en religie lopen volgens hun onderzoek in verhalen van islamitische jongeren vaak door elkaar. Dit wordt bevestigd in een uitgave voor leerkrachten van Sensoa⁹ en kwam ook in dit onderzoek naar het praten over seksueel misbruik naar voor: een meisje zei bijvoorbeeld in een videoverhoor “ik mag dat niet zeggen van mijn religie” wanneer er gevraagd werd naar bepaalde handelingen die op haar werden gesteld. De verwarring bij kinderen en jongeren tussen cultuur of opvoeding en religie is ook iets dat bijna alle hulpverleners aanhaalden tijdens de interviews. Zo vertelt Adil: *“Alles wat moslimgezinnen doen, alles wat ze in- en uitademen, is religieus gekleurd. Dat uit zich in hun referentiekader. De gewoontes en gebruiken worden legitiem gemaakt door de godsdienst”*.

Veel hulpverleners benadrukten dat zij niet wilden veralgemenen; elke cliënt heeft zijn eigen achtergrond en veel factoren spelen een rol in traumaverwerking. Elke situatie moet dus individueel worden benaderd, zonder te vertrekken vanuit vooroordelen. Trauma blijft trauma en is op de eerste

⁷ Een voorbeeld van kennis die niet wordt herhaald is dat het gewoonlijk traumatischer is voor kinderen om langdurig te worden misbruikt, door iemand die in huis woont, waarmee het kind een vertrouwensband heeft, ... dan wanneer het misbruik eenmalig is, door iemand waar het kind geen relatie mee heeft,.... Tenzij anders vermeld, wordt er in dit onderzoek van uitgegaan dat deze kennis geldig blijft.

⁸ M. CENSE & L. VAN DIJK, *Laveren tussen loyaliteit en autonomie. Seksuele ontwikkeling en beleving van allochtone jongeren*, Utrecht, Rutgers WPF, 2012, p. 58.

⁹ Y. OHLRICHS & I. VAN DER VLUGT, *Zwijgen is zonde*, Rutgers WPF, 2013, p. 12.

plaats niet cultureel gebonden¹⁰¹¹, wel kan het worden beïnvloed door de cultuur en achtergrond van het slachtoffer¹². Die aarzeling van hulpverleners om te veralgemenen werd eveneens vastgesteld in Nederlands onderzoek over de wijze waarop migranten en vluchtelingen betekenis geven aan seksueel geweld, een onderzoek waarbij ook hulpverleners werden geïnterviewd¹³. Veel hulpverleners en experts in het vakgebied geven echter aan dat onderzoek over mogelijke beïnvloedende factoren van het opgroeien in een islamitisch gezin op het kunnen praten over ervaringen bij kinderen gewenst is. Ook in literatuur¹⁴ wordt het belang erkend van de religie en cultuur van het slachtoffer als mogelijke factoren die een rol spelen bij het ontstaan, het voortbestaan en het verwerken van seksueel misbruik. De betekenis die mensen geven aan seksueel geweld wordt sterk bepaald door normen in de gemeenschap en de sociale gevolgen die deze met zich meebrengen¹⁸. Islam is daar een belangrijke factor in, stelt ander Nederlands onderzoek¹⁵¹⁶. Zoals Heemelaar het stelt: “Goede hulpverlening veronderstelt aansluiting op de doelgroep.”¹⁷

Bepaalde overtuigingen komen veelvuldig terug in de hulpverlening aan moslims inzake seksueel misbruik, geven hulpverleners aan. Vooral hulpverleners die zelf een islamitische achtergrond hebben, benoemen bepaalde elementen die zij vaak zien terugkeren. De opvattingen die het meest worden aangehaald zijn: ‘Sbar’, ‘lotsbestemming’ en de overtuiging dat God in het hiernamaals voor rechtvaardigheid zal zorgen. Hier worden deze opvattingen beknopt verklaard aan de hand van de uitleg die de geïnterviewde hulpverleners hierover gaven. *Sbar* betekent in het Arabisch geduld. Adil legt uit: “*In de islam heeft God voor alles een tegenstelling. Van alles heeft hij er twee: goed, slecht. Groot, klein. Vrouw, man. Er is altijd een wederkerigheid, er is altijd een opponent. Maar voor geduld is er maar één. Geduld. Mensen die geduldig zijn staan eigenlijk op de voorgrond bij God*”. Hulpverleners horen soms de overtuiging dat ouders denken dat het misbruik van hun kind betrekking heeft op hun eigen lotsbestemming. Ouders zien het misbruik volgens de hulpverleners echter nooit als een straf of beproeving die het kind verdiend heeft, maar soms wel als een lot dat zij als ouders van God moeten dragen. Alle hulpverleners met een islamitische achtergrond halen aan dat er de sterke overtuiging heerst dat de dader in het hiernamaals zal worden gestraft.

Hulpverleners vertellen dat al deze aspecten zowel een negatieve als een positieve invloed kunnen uitoefenen op het verwerkingsproces. Negatief kan het ertoe leiden dat mensen zich neerleggen bij een situatie van misbruik. Het kan dat ouders niet ingrijpen in de situatie vanuit de overtuiging dat zij dit lot moeten dragen, geduld moeten hebben en dat de dader in het hiernamaals wel voldoende zal worden gestraft, waardoor zij het zelf niet als hun taak zien om de dader aan te geven (en deze dader dus misbruik kan blijven plegen, bij dat kind of andere kinderen). Deze begrippen kunnen echter ook positief worden aangewend wanneer ouders het eerder zien als een beproeving dan een straf, en het aan hen is om de situatie zo goed mogelijk in handen te nemen. Het gevoel van lotsbestemming kan ook de slachtoffers

¹⁰ F. DEUG, *En dan ben je pas echt ver van huis : Turkse en Marokkaanse vrouwen en meisjes over seksueel geweld en de hulpverlening*, Utrecht, Stichting tegen seksueel geweld, 1990. Geciteerd in M. CENSE, *Door nieuwe ogen. Betekenisgeving en hulp na seksueel geweld in cultureel perspectief*, Utrecht, TransAct, 2002, p. 11.

¹² U. MARHÉ, *Tapu Sján/Bedek je schande: Surinamers en incest*, Amsterdam, Uitgeverij Van Gennep. 2000. Geciteerd in M. CENSE, *Door nieuwe ogen*, p. 23.

¹³ M. CENSE, *Door nieuwe ogen*, p. 19.

¹⁴ H. BAKKER, *Religie in de spreekkamer: Seksueel misbruik, het geloof en de eer* in Movisie (2014), Opgehaald van <https://www.movisie.nl/artikel/religie-sprekkamer> ¹⁸ M. CENSE, *Door nieuwe ogen*, p. 33.

¹⁵ N. BRENNINKMEIJER, M. GEERSE & G. ROGGEBAAND, *Eindrapport eengerelateerd geweld in Nederland: onderzoek naar de beleving en aanpak van eengerelateerd geweld in Nederland*, Amsterdam, Vrije Universiteit, ¹⁶, p. 108, en STEUNPUNT SEKSUEEL GEWELD, *Cultuurspecifieke hulpverlening na seksueel geweld. Congresbundel*, Amsterdam, GGD Amsterdam, 2001, p. 5.

¹⁷ M. HEEMELAAR, *Seksualiteit, intimiteit en hulpverlening*, p. 99, ook in M. CENSE, *Door nieuwe ogen*, p. 46.

zelf helpen om de ervaring te verwerken, zo lang het niet in de weg staat van het aanvaarden van therapie, en het kan een mentale steun bieden voor ouders en kinderen om te geloven dat de dader een gepaste straf zal krijgen van God. Al deze aspecten kunnen volgens hulpverleners worden aangewend in de begeleiding.

Deze elementen en hun invloed op slachtoffers van seksueel misbruik keren ook weer in literatuur. Alyan en Haboush beschrijven dat het geloof in lotsbestemming ervoor kan zorgen dat Arabische Amerikanen seksueel misbruik niet zullen aangeven¹⁸. Zij halen ook aan dat ‘geduld’ een zeer belangrijk aspect is in verband met het thema²². Ander Amerikaans onderzoek beschrijft dat moeilijkheden in het leven vaak worden beschouwd als ‘Gods wil’ of als straf van God waardoor moslims niet snel naar de hulpverlening zullen stappen²³. Het risico dat slachtoffers hun misbruik als een onderdeel van hun lot beschouwen en dat dit gepaard kan gaan met een zich neerleggen bij de situatie staat ook te lezen in een Amerikaans handboek over hulpverlening aan moslims²⁴. Onderzoek van Marianne Cense benadrukt evenwel, net zoals de bevroegde hulpverleners, dat religie ook kan helpen bij het verwerkingsproces²⁵.

§ 2. TABOE

Praten over ervaringen is nooit vanzelfsprekend voor slachtoffers van seksueel misbruik, en voor kinderen al helemaal niet. Tijdens dit onderzoek werd echter duidelijk dat dit nog moeilijker is voor kinderen uit moslimgezinnen. Het onderwerp seksueel misbruik is, net als eigenlijk alle seksualiteit buiten het huwelijk, zeer taboe-geladen. Zoals Elif aangeeft: *“Binnen de huidige gemeenschap is het onbesproken, seksualiteit komt niet aan bod waardoor kinderen ook niet de gelegenheid hebben om daarover te praten [...] Ik denk dat wij momenteel eigenlijk geen zicht hebben op hoeveel kinderen met een moslimachtergrond seksueel misbruikt worden. Dat is een van de grootste taboes binnen de moslimgemeenschap”*. Dit maakt het moeilijk voor de hulpverlening om een gesprek hierover aan te knopen met de gezinnen. Verschillende hulpverleners met een moslimachtergrond, die zicht hebben op de moslimgemeenschap in België, geven aan dat het onderwerp ‘seksueel misbruik’ er op veel weerstand botst. Ebru, die naast haar individueel werk met cliënten ook praatgroepen met islamitische vrouwen leidt, merkt ook daar hoezeer seksueel misbruik een taboe-onderwerp is. De vrouwen ontkennen gewoonlijk initieel dat seksueel misbruik binnen hun gemeenschap kan voorkomen, zoals volgende uitspraak illustreert: *“Tijdens een van mijn praatgroepen was ik bezig over seksueel misbruik en een mevrouw zei tegen mij: ‘Maar Ebru, dat komt bij ons niet voor, dat is iets Vlaams’”*.

‘Counseling Muslims: Handbook of Mental Health Issues and Interventions’ bevestigt dat moslims zelf de prevalentie van huiselijk geweld, waaronder seksueel misbruik binnen hun gemeenschap, onderschatten²⁶. De moeilijkheid van het bespreken van seksueel misbruik door slachtoffers wordt ook aangegeven in Nederlands onderzoek van Marianne Cense over betekenisgeving en hulp na seksueel geweld in cultureel perspectief: wanneer de ontkenning van seksueel geweld in een sociale groep groter is, zal de strijd die een slachtoffer moet voeren om erkenning te krijgen harder zijn²⁷. “Het wordt erg moeilijk te spreken wanneer praten over incest gezien wordt als een ernstiger misdrijf dan de incest zelf”²⁸. Zoals Amerikaans onderzoek aangeeft: “stilte creëert stilte”, het taboe rond alles wat met seks te maken heeft verkleint de kans dat kinderen seksueel misbruik zullen melden²⁹. Praten over seks is niet gemakkelijk binnen moslimgezinnen, stelt ook ander Amerikaans onderzoek. Datzelfde onderzoek geeft echter ook aan dat seksueel misbruik steeds meer wordt erkend binnen de

and Treatment of Childhood Sexual Abuse in Journal of Child Sexual Abuse 22 (2013), 499-518, p. 511.

¹⁸ K. HABOUSH & H. ALYAN, “Who Can You Tell?” *Features of Arab Culture That Influence Conceptualization*

²² Ibid. p. 514.

²³ C. S. AL-MATEEN, & A. AFZAL, *The Muslim child, adolescent, and family in Child Adolescent Psychiatric Clinics* 13 (2004), 183-200, p. 194-195.

²⁴ S. AHMED & M. AMER (ed.), *Counseling Muslims: Handbook of Mental Health Issues and Interventions*, New York, Taylor & Francis Group, 2012, p. 317-318.

²⁵ M. CENSE, *Door nieuwe ogen*, p. 40.

²⁶ S. AHMED & M. AMER (ed.), *Counseling Muslims*, p. 309-310.

²⁷ M. CENSE, *Door nieuwe ogen*, p. 32.

²⁸ Marianne Cense geciteerd in R. VAN DER ZEE, *Een meisje voor dag en nacht*, Breda, De Geus, 2010, p. 245.

²⁹ K. HABOUSH & H. ALYAN, "Who Can You Tell?", p. 508.

moslinggemeenschap in de VS, en dan vooral bij de latere generaties van migranten¹⁹. Deze beweging naar meer erkenning binnen de moslinggemeenschap wordt niet bevestigd in dit onderzoek bij Belgische hulpverleners. Ook onderzoek van Ibrahim Yerden²⁰ stelt dat er in Turkse gezinnen in Nederland sprake is van een grote geslotenheid, waarbij taboes zoals seksueel misbruik niet besproken worden: Turkse meisjes die misbruikt worden kunnen daarover met niemand in hun omgeving praten. Thuis wordt niet over seks gepraat, geven Turkse en Marokkaanse jongeren (meisjes en jongens) in Nederland aan. Ze vinden het in het algemeen moeilijk om over seksuele grenzen te praten.²¹

Binnen de gemeenschap heerst er algemeen gesproken geen praatcultuur wanneer het gaat om emoties of problemen. Veel respondenten geven aan dat men traumatische ervaringen die taboe zijn liever onder de mat schuift dan erover te praten. "*Als we erover zwijgen bestaat het niet, dat is een beetje de mentaliteit binnen de islamitische wereld, dus ook bij misbruik van kinderen,*" zegt Elif²². Nederlands onderzoek over betekenisgeving en hulp na seksueel misbruik in cultureel perspectief³⁴ en congresverslagen²³ benoemen eveneens die houding. Adil ziet als een van de redenen die bijdragen tot het moeilijk kunnen praten over ervaringen van seksueel misbruik het gegeven dat kinderen niet gewend zijn om over hun gevoelsleven te praten binnen traditionele moslingezinnen. Over gedrag communiceren ouders wel tegenover hun kinderen, maar kinderen hebben in hun opvoeding niet geleerd om emoties te verwoorden tegenover hun ouders: "*Dat is een heel gevaarlijk mechanisme dat ik door de jaren heen heb kunnen vaststellen bij kinderen die in een vrij strikte traditionele cultuur worden opgevoed, waarbij men veel minder appèl doet op de intrinsieke beweegredenen of motivatie van kinderen. Ge merkt dat die kinderen nogal sterk op zichzelf zijn en terugplooiën en geïsoleerd geraken en zelfs geen woordenschat beheersen om aan papa en mama of de omgeving te vertellen wat er hen is aangedaan.*"

Gerechtspsychiater Chris Dillen geeft in zijn cursus 'Videoverhoor minderjarigen' vier basiselementen die het praten over ervaringen van seksueel misbruik beïnvloeden. Eén daarvan is inschatten of het kind internaliserend of externaliserend is (op basis van het model van Cloninger²⁴). "Een internaliserend kind gaat eerst moeten acclimatiseren, de tijd krijgen om met zijn of haar verhaal af te komen en kan gemakkelijk 'blokkeren' wanneer het op 'de feiten' aankomt. Geruststellen en

¹⁹ C. S. AL-MATEEN, & A. AFZAL, *The Muslim child, adolescent, and family*, p. 194.

²⁰ I. YERDEN, *Ik bepaal mijn lot. Turkse meisjes in conflictsituaties*, Amsterdam, Het Spinhuis, 2001.

²¹ M. CENSE, *Andere cultuur, andere grens. Jongeren en grensoverschrijdend seksueel gedrag in Kind en Adolescent* 33 (2012), 264-270, p. 267-268.

²² Elif benadrukt dat deze aanpak op lange termijn nooit effectief is: "*Ge kunt het misschien uit uw bewustzijn proberen te wissen.. maar vergeten doe je niet, uw lichaam vergeet het niet, uw lichaam heeft ook een geheugen*".

³⁴ M. CENSE, *Door nieuwe ogen*, p. 44.

²³ STEUNPUNT SEKSUEEL GEWELD, *Cultuurspecifieke hulpverlening na seksueel geweld*, p. 23.

²⁴ C. CLONINGER, M. DRAGAN, M. SVRAKIC & T. PRZYBECK, *A Psychobiological Model of Temperament and Character in Archives of General Psychiatry* 50 (1993), 975-990.

aanmoedigen zijn hierbij de hoofdelementen.”²⁵ Aangezien hulpverleners vertellen dat kinderen niet hebben geleerd hun gevoelens te uiten en vaak op zichzelf terugplooiën, is het waarschijnlijk dat deze kinderen eerder internaliserend zijn, met alle gevolgen van dien voor het spreken.

Het is dus moeilijk voor kinderen om te vertellen welke emoties het misbruik bij hen opriep, maar ook het beschrijven van de feiten brengt moeilijkheden met zich mee. Voor hulpverleners is het vaak belangrijk om goed te begrijpen wat er juist is gebeurd, om van daaruit voor veiligheid en herstel te zorgen. Voor politie is het noodzakelijk om in detail de gebeurtenissen te kennen opdat het Openbaar Ministerie effectief kan vervolgen. Zowel politieverhoorders als hulpverleners geven aan dat handelingen en lichaamsdelen verwoorden bij kinderen uit moslimgezinnen soms erg moeilijk is.

Kinderen vallen stil of zeggen enkel dat iets *haram* is, maar willen of kunnen geen details vertellen.

Elif merkt dit tijdens therapie: *“Daar wordt altijd over gesproken van ja maar dat is haram, dat is verboden, maar men geeft daar heel weinig uitleg aan. Waarom? Omdat dat haram is”*. Ook Els hoort dit veel:

“Ze maken zo’n onderscheid tussen aanvaardbaar en niet aanvaardbaar. Haram. En verder geraak je soms niet”. Tijdens de verhooropleiding werd een voorbeeld gegeven van een meisje dat weigerde de namen van bepaalde lichaamsdelen uit te spreken omdat ze dacht dat het van haar religie niet mocht. Uiteindelijk ging het meisje ermee akkoord om ze op te schrijven. Verschillende hulpverleners hebben de indruk dat de kinderen de woorden wel kennen maar niet willen zeggen, het in de mond nemen blijkt heel lastig. Andere hulpverleners geven aan dat er volgens hen ook niet altijd woorden zijn. Het kennen van bepaalde woorden valt volgens de respondenten bovendien niet per se samen met het begrijpen ervan. Ze leren de termen wel op school maar thuis wordt geen enkele link hiernaar gelegd. Verschillende respondenten halen aan dat dit alles te maken heeft met het gegeven dat moslimouders seksuele opvoeding vermijden, omdat er het idee heerst dat je daardoor net seksuele gevoelens zult aanwakkeren, of omdat de gemeenschap dan zou kunnen denken dat zij hun kind niet met de juiste waarden opvoeden. Kinderen hebben het dus moeilijk met het verwoorden van bepaalde zaken, of het nu komt door een gebrek aan kennis of doordat ze bepaalde woorden niet in de mond willen nemen. Enkele respondenten merken op dat kinderen uit moslimgezinnen vaker in straattaal spreken. Hun hypothese is dat ze woorden als ‘hoer’ en ‘kut’ aanleren bij hun leeftijdsgenoten en dit de enige seksuele taal vormt die ze gewend zijn, omdat er thuis in alle talen over seksualiteit gezwegen wordt.

Het gebrek aan seksuele opvoeding binnen moslimgezinnen keert regelmatig terug in literatuur. In het jaarboek van 2001 van het CGSO²⁶ werden de resultaten van onderzoek bij Marokkaanse jongeren in België over hun visies op seksualiteit opgenomen²⁷. Het vermeldt het taboe rond seksualiteit en jongeren geven aan dat ze weinig voorlichting hebben gehad van hun ouders. Veel jongeren, vooral meisjes, zouden echter graag meer informatie krijgen. Nu doen ze die informatie vooral op via school en tv. Op school komt echter niet iedereen aan deze seksuele voorlichting toe: hoe lager de studierichting, hoe minder seksuele opvoeding er gegeven wordt. Doordat in veel scholen seksuele opvoeding pas in de latere jaren aan bod komt, zijn er bovendien groepen die niet worden bereikt omdat zij vroegtijdig de school hebben verlaten. Er heerst veel schaamte over het onderwerp en jongeren zien het als een vorm van respect tegenover hun ouders om niet over seks te praten. Ook het onderzoek ‘Door nieuwe ogen’ van Marianne Cense geeft aan dat seksuele voorlichting thuis vaak ontbreekt²⁸. Amerikaans onderzoek over seksueel misbruik bij Amerikaans-Arabische kinderen bevestigt wat de hulpverleners in

²⁵ C. DILLEN, *Videoverhoor minderjarigen* (onuitgegeven cursusmateriaal verhooropleiding), 2012, p. 10.

²⁶ Centrum voor Geboorteregeling en Seksuele Opvoeding

²⁷ E. LODEWIJCKX & K. HENDRICKX, *Marokkaanse jongeren over seksualiteit in Jaarboek seksualiteit – relaties – geboorteregeling CGSO* (2001). Informatie gehaald uit ongenummerde samenvatting.

²⁸ M. CENSE, *Door nieuwe ogen*, p. 35.

mijn onderzoek al aangaven: veel ouders schuwen seksuele opvoeding²⁹. Uit Nederlands onderzoek blijkt dat Turkse en Marokkaanse moeders wel graag een rol willen spelen in de seksuele opvoeding van hun kinderen, maar dat ze seksualiteit buiten het huwelijk een moeilijk onderwerp vinden om over te communiceren. Ze wachten dan ook eerder op vragen van de kinderen in plaats van actief het gesprek aan te gaan³⁰. De combinatie van de afwachtende houding van moeders en het niet aanhalen van het onderwerp door kinderen vanuit respect voor hun ouders geeft mogelijk een verklaring voor de reden dat er, ondanks de wil van de moeders en de interesse van de kinderen, weinig voorlichting gebeurt. Andere knelpunten worden benoemd⁴³. Ten eerste voelen moeders een gebrek aan kennis en vaardigheden: ze hebben vaak zelf weinig seksuele opvoeding gehad en zijn onzeker over zowel de inhoud als de manier om die te communiceren. Ten tweede geven ze aan schaamte te voelen: vaak is die het gevolg van hoe ze zelf zijn opgevoed met het taboe rond seksualiteit. Ten derde geven ze, net als hulpverleners al deden, aan dat ze bezorgd zijn over wat de omgeving zal denken als ze hun kinderen seksuele opvoeding geven. Ten vierde bevestigen ze wat hulpverleners zeiden: ze zijn bang om hun kinderen aan te zetten tot seksueel actief gedrag. Chris Dillen vermeldt intelligentie als een van de vier factoren die een rol spelen in hoe kinderen over seksueel misbruik praten. Er zijn verschillende vormen van intelligentie. Het is niet omdat een kind in het algemeen een hoge intelligentie heeft dat het bijvoorbeeld een hoge seksuele intelligentie heeft, en omgekeerd. Hoe meer seksuele intelligentie, hoe vlotter het kind over seksuele ervaringen kan spreken³¹. Als kinderen weinig seksuele opvoeding krijgen, zoals vaak het geval blijkt te zijn binnen moslimgezinnen, zullen ze het dus moeilijker hebben om hun ervaringen van misbruik te verwoorden.

De geïnterviewde hulpverleners geven aan dat metaforen worden gebruikt om zaken bespreekbaar te maken wanneer ze in gesprek gaan met ouders, omdat deze manier van praten is ingebed in hun cultuur, zeker wanneer het gaat om taboe-onderwerpen, bijvoorbeeld metaforen voor verbinding of maagdelijkheid. Dit komt terug in onderzoek van Marianne Cense³² en Sandra Molhoop³³.

Het taboe rond seksueel misbruik uit zich ook specifiek in de relatie met de hulpverlening. Het concept van hulpverlening vanuit een dienst of een hulpverlener extern aan de familie of de gemeenschap kan bevreemdend zijn. *“Alles wat met psychiatrie en zeker ook met seksuele hulpverlening te maken heeft, dat is in heel veel moslimgezinnen heel erg taboe geladen,”* aldus Adil. *“Er is wantrouwen ten opzichte van de hulpverlening en er heerst de mentaliteit ‘wij gaan de problemen oplossen, niet de hulpverlener’,”* beaamt Brahim. Leen legt uit dat die weerstand ook te maken heeft met de angst voor roddels: *“Naar een psycholoog gaan, dat is voor gekke mensen, he”*. Dit alles maakt dat de werkwijze van bepaalde diensten niet duidelijk is en hulpverleners moeten uitleggen hoe hulpverlening werkt, wat het moeilijk maakt om meteen een vertrouwensband te creëren. Leen: *“Dat er zo andere diensten, allerlei psychologen, pedagogen, ... dat is vaak ook minder makkelijk te begrijpen voor hen waardoor dit het ook moeilijker maakt om een traject te halen, omdat je eerst moet uitleggen waarom je daar überhaupt bent en wie je bent en wat je wel of niet kunt doen”*. Verder wordt taal door de hulpverleners aangehaald als één van de zaken die het praten bemoeilijkt, vooral dan voor de ouders want kinderen zijn de taal vaak machtig omdat ze hier naar school gaan. Wanneer je de taal niet voldoende machtig bent als ouder of familielid, is het niet eenvoudig om de weg te vinden binnen het hulpverleningsaanbod

²⁹ K. HABOUSH & H. ALYAN, *“Who Can You Tell?”* p. 507.

³⁰ L. VAN LEE, & I. MOUTHAN, *Ouders en de seksuele opvoeding van kinderen. Marokkaanse en Turkse moeders aan het woord in Tijdschrift voor seksuologie* 31 (2013), 3-10, p. 5-7. ⁴³ Ibid. p. 7-8.

³¹ C. DILLEN, *Videoverhoor minderjarigen*, p. 13.

³² M. CENSE, *Door nieuwe ogen*, p. 43, 45.

³³ S. MOLHOOP, *Geduld heeft de tranen gedroogd. De bespreekbaarheid van seksueel geweld. Misbruik in de Marokkaanse gemeenschap*, Amsterdam, Stunpunt Seksueel Geweld, 1999, p. 12.

en om met je hulpvraag naar bepaalde instanties te stappen, ook al is er de nood en de wil. Eens de stap naar de hulpverlening is gezet, maakt de taalbarrière de hulpverlening ook moeilijker³⁴.

Een Amerikaans handboek over hulpverlening aan moslims beschrijft dat voor zaken als huiselijk geweld slachtoffers in eerste instantie hulp zoeken bij familieleden of vrienden van de familie, in tweede instantie bij een imam en pas in laatste instantie bij hulpverlenersorganisaties.³⁵ Of dit ook het geval is specifiek wanneer het gaat om seksueel misbruik wordt niet apart besproken. Wel is in diverse bronnen terug te vinden dat er weerstand heerst ten opzichte van hulpverlening. Onderzoek over eer-gerelateerd geweld in Nederland door Brenninkmeijer, Geerse en Roggeband geeft aan dat migranten weinig gebruik maken van hulpverleningsdiensten³⁶. In datzelfde onderzoek geven hulpverleners aan dat migranten de weg naar de hulpverlening niet vinden omdat ze de sociale kaart niet kennen en daardoor dus niet weten waar ze terecht kunnen, of omdat ze bang zijn voor naam-verlies binnen de gemeenschap, waar er nog veel schaamte heerst over het aankloppen hulpverlening. Het bevestigt het wantrouwen ten opzichte van hulpverlening en politie³⁷ dat terugkeert in ander buitenlands onderzoek³⁸. Dat het heel goed mogelijk is dat de hulpvragers de hulpverleningsmarkt niet weten te vinden of zelfs niet weten dat hier instanties voor bestaan, is ook terug te vinden in congresverslagen over cultuurspecifieke hulpverlening³⁹.

Er is vanuit de hulpverlening zelf ook weinig outreach naar deze doelgroep: kinderen uit moslimgezinnen die seksueel misbruik hebben ervaren. Werken met kwetsbare groepen betekent ook veel meer tijd investeren, geeft een respondent aan. Een tekort aan kennis binnen de reguliere hulpverlening over de gezinscultuur en over de gevoeligheden van de doelgroep weerhoudt sommige hulpverleners ervan de hulpverlening verder uit te bouwen. Zo vertelt Veerle: *“We hebben het gevoel dat we in onze Vlaamse gezinnen door opbouw van expertise toch wel wat de dynamieken kennen, dat we meer risicoschatting kunnen doen en dat we meer kunnen anticiperen op risico’s die er zullen zijn binnen een traject, en dat we dat bij moslimgezinnen minder kunnen omdat we dat te weinig kennen. Doordat we moeilijker kunnen anticiperen wat de reacties van dat familiaal netwerk gaan zijn, hebben we wat meer schroom om een stap te zetten.”* Ook bij hulpverleners binnen de moslimgemeenschap is er weerstand ten opzichte van het thema van seksueel misbruik, vertelt Elif: *“Ik deed een tijd geleden supervisie van een groep allochtone medewerkers van een sociale organisatie en ik wou dat thema aansnijden, en de reactie was heel erg zo van: ‘Dat komt bij ons helemaal niet voor, dat mag niet van de Koran..’ Alsof het van de Bijbel wel mag. Dat is echt nog een thema dat toen niet bespreekbaar was en nu ook nog heel weinig bespreekbaar is. Islamitische hulpverleningsorganisaties vinden dat niet hun eerste prioriteit, ze doen er niets aan.”*

In Nederlandse literatuur over eer-gerelateerd geweld⁴⁰ en hulpverlening aan Turkse en Marokkaanse meisjes die slachtoffer werden van seksueel geweld⁴¹ is ook te lezen dat de hulpverlening niet altijd is uitgerust voor de specifieke behoeften van moslimgezinnen. Een intern werkdokument van Vertrouwenscentra Kindermishandeling Vlaanderen bevestigt dat hulpverleners soms een helpeloosheid ervaren. Indra Boedjarath zei in het kader van een studiedag in Nederland over cultuurspecifieke

³⁴ Voor uitgebreidere uitleg en quotes over de taalbarrière en tips van hulpverleners om hiermee om te gaan: zie veldwerkverslag.

³⁵ S. AHMED & M. AMER (ed.), *Counseling Muslims*, p. 318-319.

³⁶ N. BRENNINKMEIJER, M. GEERSE & G. ROGGEHAND, *Eindrapport eengerelateerd geweld in Nederland*, p. 90.

³⁷ Ibid. p. 118-120.

³⁸ C. S. AL-MATEEN, & A. AFZAL, *The Muslim child, adolescent, and family*, p. 196.

³⁹ STEUNPUNT SEKSUEEL GEWELD, *Cultuurspecifieke hulpverlening na seksueel geweld*, p. 18.

⁴⁰ N. BRENNINKMEIJER, M. GEERSE & G. ROGGEHAND, *Eindrapport eengerelateerd geweld in Nederland*, p. 118.

⁴¹ A. SLENDEBROEK & M. EL MOURIDI, *Niets is erger dan het vertellen* in *Visies 1* (2010), 23-25, p. 24.

⁵⁵ STEUNPUNT SEKSUEEL GEWELD, *Cultuurspecifieke hulpverlening na seksueel geweld*, p. 23.

hulpverlening iets dat aansluit op de tot nu toe besproken elementen. Zo staat te lezen in het verslag: “Een taboe op seksueel misbruik is een vorm van machtsmisbruik, want taboes worden in stand gehouden door individuen, het systeem en de maatschappij, en soms ook de hulpverlening. Vaak doet de hele gemeenschap of een deel ervan mee aan het verzwijgen van misbruik”⁴⁵.

Over seksueel misbruik praten met hulpverleners is dus geen sinecure voor kinderen uit moslimgezinnen en hun omgeving. Wanneer het onderwerp dan toch aan bod komt binnen de hulpverlening is dit vaak door een onthulling tijdens een eerder traject, geven de bevraagde hulpverleners aan. De initiële hulpvraag heeft meestal te maken met een ander thema, zoals gedragsproblemen of weglopen van huis. Dit gebeurt ook bij niet-moslimkinderen, maar volgens verschillende respondenten is dit veel meer het geval bij kinderen uit moslimgezinnen. Dit hangt volgens hen samen met het grote taboe en het gevoel van schaamte dat er rond het thema hangt, in combinatie met de moeilijkheid van verwoording. Doordat kinderen de feiten moeilijk kunnen vertellen, zullen ze nog meer in hun gedrag uiten dat er iets mis is, in plaats van het onderliggende probleem van seksueel misbruik aan iemand te vertellen, geven hulpverleners aan. Literatuur beschrijft dat er vaker sprake is van psychosomatische klachten bij migranten⁴².

§ 3. SCHAAMTE EN EER

Schaamte en eer zijn aspecten die altijd een rol spelen bij kinderen uit moslimgezinnen die over hun ervaring van seksueel misbruik praten, vertellen hulpverleners. Een aspect dat bij seksueel misbruik steeds een rol speelt is schaamte. Ook bij kinderen uit moslimgezinnen speelt diezelfde persoonlijke schaamte maar, zo halen alle respondenten aan, daar bovenop komt nog eens de publieke schaamte doordat de familie-eer heel belangrijk is. Brahim: “*Schaamte is echt een belangrijk woord in de cultuur, zoals in de christelijke cultuur het begrip ‘schuld’, maar de schaamte heeft er meerdere aspecten. Het heeft een persoonlijk aspect maar heeft ook met de ogen van de anderen te maken*”. Leen beaamt het belang van de schaamte tegenover de gemeenschap, een schaamte die zich ook vertaalt in eergevoeligheid: “*De vraag is altijd: is dat een schaamte die uit zichzelf komt of omdat die minderjarige heel goed weet wat dat betekent voor de familie-eer? Mijn ervaring zegt dat dat vooral zit op familieer als kinderen of jongeren daarmee in de knoei geraken*”. Het belang van eer wordt bevestigd door Elif: “*Die seksuele eer leeft wel nog heel sterk bij alle culturen in de islamitische wereld. Seksuele eer is nog een heel belangrijk kenmerk binnen het sociaal netwerk van de moslims hier, waardoor de kinderen ‘beschadigd’ zijn op dat vlak*”. Voor alle slachtoffers van seksueel misbruik is het verwerken hiervan een traject, maar hulpverleners zien de schande die op het kind wordt geplaatst als één van de opmerkelijkste elementen die naar voor komen tijdens het werken met kinderen uit moslimgezinnen. Het ligt scherper dan bij niet-moslimkinderen omwille van het feit dat er toch op een bepaalde manier binnen de moslimcultuur naar seksueel misbruik gekeken wordt. Leen verduidelijkt: “*In een andere familie kan je eerder slachtoffer zijn. Dat is bij moslims moeilijk: ‘Ik ben wel het slachtoffer maar ik ben ondertussen ook minder waard geworden, want ik ben wel beschadigd’*.” Niet alleen bij kinderen is er veel schaamte, hulpverleners zien dat er bij ouders ook veel schaamte heerst. ‘Ik heb mijn dochter niet kunnen beschermen. Wat met de familie-eer? Wat gaan ze zeggen over mijn dochter? Mijn dochter is zogezegd minder waard’, zijn zaken die hulpverleners vaak van ouders horen. Hulpverleners binnen de gemeenschap geven aan dat dit zeer reële bezorgdheden zijn. Het gebeurt volgens hen dat ouders inderdaad binnen hun gemeenschap aanzien worden als mensen die niet voor hun dochter hebben gezorgd. Uiteraard kampen ook niet-moslimouders vaak met schuldgevoelens. Het verschil ligt hierin dat moslimouders soms meer inzitten met het oordeel van de gemeenschap dan met een schuldgevoel tegenover het kind. Hulpverleners leggen uit dat dit niet is omdat ze hun kind minder graag zien, maar

⁴² M. CENSE, *Door nieuwe ogen*, p. 33.

omdat ze met andere aspecten rekening moeten houden. Moslimouders die te weten komen dat hun kind seksueel misbruikt werd, of wordt, komen terecht in een enorm moeilijke positie. Zij moeten een kostenbaten-analyse maken, niet enkel over wat best is voor het slachtoffer maar ook voor de toekomst van hun andere kinderen. Elif vertelt over een situatie waarbij een meisje misbruikt werd door haar broer. De ouders kozen er uiteindelijk voor om hun dochter niet te ondersteunen. Ze stuurden haar zelfs uit huis en bestraften hun zoon niet. De reden hiervoor: *“Zo konden ze zeggen: die dochter is ‘slecht’ en over de zoon wordt dan gezwegen, om eigenlijk de kansen van die andere dochters in de gemeenschap mogelijk te maken. Dat is een afschuwelijke keuze van die ouders, maar als de communicatiepatronen en de omgangspatronen zo zijn, dan kiezen de ouders voor het geluk van de meesten en wordt het slachtoffer nogmaals geschoffeerd en eigenlijk aanzien als dader, om de kansen van die andere dochters te beredderen. Bedenk je wat een moeilijke rekensom die ouders moeten maken!”* Adil legt uit dat het zeer belangrijk is om begrip op te brengen voor de bezorgdheden van de ouders ten aanzien van de gemeenschap, en dat men door in gesprek te gaan het trauma van het kind terug centraal kan plaatsen⁴³.

Over eercultuur is heel wat geschreven en het belang van eer en de schaamte die hiermee samenhangt komt steeds naar voor in onderzoek dat gaat over seksueel misbruik en de islam of migranten. Zo wordt er in een intern werkdocument van Vertrouwenscentra Kindermishandeling de schaamte vernoemd die ze merken binnen een eercultuur⁵⁸. Nederlands onderzoek haalt eveneens aan dat familie-eer een belangrijke rol speelt in de betekenisgeving van seksueel geweld⁴⁴. Onderzoek over eer-gerelateerd geweld in Nederland beschrijft dat het dagelijks leven in het teken kan staan van het vermijden van schande en benadrukt, net als de hulpverleners in dit onderzoek, dat schaamte een zeer belangrijk concept is binnen de moslimgemeenschap⁴⁵. De eer van de familie staat bij moslims vaak boven de individuele handelingsvrijheid, stellen zowel Heemelaar⁴⁶ als Amerikaanse auteurs⁶². *“Als de familie-eer wordt aangetast, is schaamte het gevolg.”*⁴⁷ In Amerikaanse literatuur over hulpverlening aan moslims komt het belang van privacy binnen gezinnen aan bod. ‘De vuile was niet buitenhangen’ kan een reden zijn om niet met externen te praten over seksueel misbruik⁴⁸. Nederlands onderzoek bevestigt dit⁴⁹.

De bezorgdheid over de eer uit zich, wanneer het gaat om misbruik van een meisje, vooral in het grote belang dat wordt gehecht aan maagdelijkheid en of deze wel intact gebleven is. Leen zegt: *“We zien vooral dat voor hen de positie van dat kind en hun gezin zeer hard op de voorgrond komt te staan. Het maagdenvlies bepaalt dan hoe erg de situatie is voor hun gezin en wat het betekent voor de toekomst van hun kind”*. Respondenten merken het belang van maagdelijkheid doordat de eerste vraag van ouders vaak is: ‘Is ze nog maagd?’ Bij de begeleiding van de meisjes zelf komt dit ook naar boven, vertellen respondenten, zeker wanneer het gaat om tienermeisjes die al begrijpen welk belang maagdelijkheid heeft binnen de gemeenschap. Hulpverleners vinden dit soms een moeilijk thema omdat het op de voorgrond lijkt te staan. Leen legt uit: *“Ouders redeneren in functie van toekomstperspectieven, en het slachtofferschap van seksueel misbruik lijkt een beetje ondergesneeuwd te zijn. Het al dan niet intact zijn van het maagdenvlies doet geen uitspraak over of misbruik is gebeurd of niet, maar wanneer ze*

⁴³ *“Daar proberen we wel de aandacht op te brengen: ‘Geef in eerste instantie voldoende aandacht aan uw kind, aan het individu. Dan gaan we het samen over de eer van de familie hebben. We hebben beroepsgeheim, en we gaan jullie leren hier op een manier mee om te gaan dat niet heel de wereld dat hoeft te weten’.”* ⁵⁸ T. THYS, Rondetafelgesprek (15/06/2012), p. 3.

⁴⁴ M. CENSE, *Door nieuwe ogen*, p. 59.

⁴⁵ N. BRENNINKMEIJER, M. GEERSE & G. ROGGEBAAND, *Eindrapport eengerelateerd geweld in Nederland*, p. 1819.

⁴⁶ M. HEEMELAAR, *Seksualiteit, intimiteit en hulpverlening*, p. 100.

⁶² K. HABOUSH & H. ALYAN, *“Who Can You Tell?”*, p. 506.

⁴⁷ M. HEEMELAAR, *Seksualiteit, intimiteit en hulpverlening*, p. 101.

⁴⁸ S. AHMED & M. AMER (ed.), *Counseling Muslims*, p. 317.

⁴⁹ M. CENSE, *Door nieuwe ogen*, p. 31.

weten dat het intact is, lijkt het probleem voor de ouders opgelost, zo van 'Oké, dan is het probleem van de baan.' Terwijl voor ons als hulpverlening het probleem daar helemaal niet mee is opgelost." Leen geeft hier, net als de meeste andere hulpverleners, aan dat het moeilijk is om ouders vast te houden in een traject wanneer blijkt dat het maagdevlies intact is, of nadat het door een arts hersteld⁵⁰ is. "Dat is de prioriteit voor de ouders. Maagdelijkheid goed? Perfect, oké," bevestigt Brahim.

Waarom is maagdelijkheid dan zo belangrijk? Ebru licht dit als volgt toe: "Omdat daar een status opgeplakt wordt. Die maagdelijkheid zegt: 'Dat gaat een goede huisvrouw worden, dat gaat een goede schoondochter worden, ...'. Allemaal positieve etiketten worden op de maagd geplakt: het is een reine vrouw, het is een vrouw waar ik respect voor kan tonen, dat is maagdelijkheid. En als ze haar maagdelijkheid verliest, dan verliest ze dat allemaal". "Maagdelijk is levensnoodzakelijk, het is bijna een identiteitskaart," stelt Brahim. Ook Els haalt dit aan: "Het principe maagdelijkheid bepaalt de toekomst van die moslimmeisjes en - vrouwen. Ook nu nog, hier in België." Het belang van maagdelijkheid heeft invloed op de beleving van het kind. Hulpverleners vertellen dat vaginaal misbruik als traumatischer wordt ervaren bij moslimmeisjes dan anale penetratie, omdat zij tijdens het misbruik vanaf een bepaalde leeftijd zeer bewust zijn van het belang van hun maagdelijkheid. Ze leven dus in grote angst voor de gevolgen van het verlies hiervan wanneer zij vaginaal misbruikt en geopenetreerd worden.

Het belang dat maagdelijkheid speelt binnen seksueel misbruik bij moslimmeisjes en vrouwen komt ook regelmatig aan bod in literatuur. Vrouwen hebben een grote rol in het hooghouden van de familie-eer door hun maagdelijkheid te bewaren, geven Nederlandse onderzoekers aan⁵¹. "In samenlevingen waarin de eer van families of groepen afhangt van het gedrag van de individuele leden, is er vrijwel altijd een preoccupatie met de 'seksuele puurheid' van vrouwen – en dan vooral de maagdelijkheid."⁵² Dit speelt ook een rol in de betekenisgeving door meisjes: ze hebben het gevoel dat hun zuiverheid is aangetast⁵³.

Verschillende respondenten denken dat seksueel misbruik van jongetjes een reële problematiek is binnen de moslimgemeenschap, zowel in Arabische landen als hier in België. Ze leggen uit dat misbruik van jongens wordt aangeleerd aan mannen om hun seksuele driften uit te leven, omdat een seksuele relatie met een meisje niet mag buiten het huwelijk. Zoals eerder gezegd is prevalentie niet het onderwerp van dit onderzoek maar het feit dat alle hulpverleners die zelf deel uitmaken van de moslimgemeenschap spontaan aanhalen dat het vaak voorkomt, is de reden om het te vermelden. Zeker omdat de meerderheid van de respondenten met veel ervaring in de hulpverlening aangeeft nog minder jongens dan meisjes van de moslimgemeenschap te hebben begeleid. Slachtofferschap van jongens wordt dus blijkbaar nog minder gemeld dan bij meisjes, en dit heeft volgens de hulpverleners te maken met het taboe dat er heerst op homoseksualiteit. Ze geven aan dat het voor moslimjongens nog moeilijker is om erkend te worden als slachtoffer. Alle hulpverleners van de moslimgemeenschap en enkele hulpverleners zonder islamitische achtergrond geven aan dat er binnen de gemeenschap de idee heerst dat een jongen die seksueel misbruikt is, hierdoor een homoseksuele geaardheid zal ontwikkelen. De kinderen voelen dit aan en dat heeft grote gevolgen voor hun ontwikkeling. Ebru vertelt over een cliënt: "Hij werd paranoïde en hij heeft altijd het gevoel dat mensen denken dat hij een homo is." Brahim concludeert: "Bij misbruik van jongens zijn ze bang van homoseksualiteit, het is dus niet de maagdelijkheid die verloren gaat maar de mannelijkheid".

⁵⁰ "Bij een hersteloperatie worden weefselresten in een constructie geplooid zodat de kans groter is dat het meisje bloedt bij de coïtus" geciteerd uit M. HEEMELAAR, *Seksualiteit, intimiteit en hulpverlening*, p. 104.

⁵¹ M. CENSE, *Door nieuwe ogen*, p. 36.

⁵² N. BRENNINKMEIJER, M. GEERSE & G. ROGGEBAAND, *Eindrapport eengerelateerd geweld in Nederland*, p. 7.

⁵³ M. CENSE, *Door nieuwe ogen*, p. 59.

Er is meer literatuur te vinden over misbruik van moslimmeisjes dan over misbruik van moslimjongens, wat ook bevestigd wordt in een Nederlands artikel⁵⁴. Wel beschrijft onderzoek over eerdergerelateerde kwesties kort dat het voorvalt dat jongens onder druk van hun vader hun maagdelijkheid verliezen bij prostituees, wat eveneens tot schaamte kan leiden⁵⁵. Deze situatie werd niet beschreven door hulpverleners in dit onderzoek⁷². Wel werd aangehaald door hulpverleners dat jongens misbruikt worden door mannen. Heemelaar bevestigt dit fenomeen waarbij mannen, bij gebrek aan seks omwille van de seksuele onbereikbaarheid van vrouwen, zich vergrijpen aan jongens. De mannen zouden hierbij de actieve rol opnemen en de jongens penetreren. Volgens dit boek is het penetreren wel een zonde in de ogen van moslimmannen maar behoudt hij desondanks de reputatie een ‘echte man’ te zijn. Het stigma komt te liggen op de man/jongens die zich laat nemen⁵⁶. Amerikaanse literatuur bevestigt wat hulpverleners ook al aangaven: jongens kunnen het gevoel hebben dat ze niet hebben beantwoord aan het manbeeld waarin ze stoer horen te zijn en zichzelf horen te kunnen weren⁷⁴. Geen van de gevonden literatuur haalt aan dat er de overtuiging heerst dat de jongens homoseksueel zullen worden ten gevolge van misbruik door mannen, dat is dus een nieuw gegeven dat dit onderzoek suggereert.

§ 4. ANGSTEN

Naast het verlies van eer, en daarmee samenhangend het verlies van (zelf)waarde, hebben kinderen nog andere angsten die de hulpverleners opmerken. Seksueel misbruik brengt gewoonlijk bepaalde angsten met zich mee bij kinderen, zeker wanneer het gaat om incest. Kinderen zijn dan bang dat hun gezin uiteen zal vallen. Ze willen dat het misbruik ophoudt, maar ze willen niet altijd de gevolgen die hun verhaal vertellen met zich kan meebrengen. Respondenten geven aan dat kinderen uit moslimgezinnen bovendien angsten hebben die specifiek gelinkt zijn aan hun gezinscultuur.

Niet geloofd worden is er één van. Wanneer aan de hulpverleners wordt gevraagd waarvoor kinderen dan schrik hebben, is een van de meest voorkomende antwoorden *“dat ze niet geloofd worden”*, samen met de angst dat hun omgeving zou denken dat zij zelf in de fout gegaan zijn. Die angsten zijn op zich niet specifiek voor moslimkinderen die misbruikt zijn, maar volgens de respondenten is de angst bij hen wel groter, precies omdat de kans dat ze niet geloofd worden ook werkelijk groter is. Adil geeft een voorbeeld: *“Ik heb zo een situatie gehad waarin een meisje was misbruikt door haar broer en waar de familie daar helemaal geen oren naar had. Jarenlang heeft dat meisje vanaf haar eerste tienerjaren in instellingen vertoeft omdat ze niet terug naar huis kon gaan. Voor hen was zij een bedrieger en een leugenaar, niemand geloofde haar verhaal”*. Ook Brahim hoort van cliënten dat deze, wanneer ze het thuis vertelden, een reactie kregen als *“Ja, maar ben je zeker? Was het niet een droom? Of is het niet een geest of ik weet het niet wat?”*. Zoals eerder al werd beschreven, heerst er bij ouders ook de overtuiging dat seksueel misbruik niet voorkomt in de moslimgemeenschap, en kunnen ze zich niet goed inbeelden dat het hun kind dan toch zou overkomen. Er leeft volgens hulpverleners bij kinderen ook veel angst voor verstoting. *“Wij hebben al meegemaakt dat zo’n kind effectief terug naar Marokko gestuurd werd. Zo’n ding maakt ge niet mee met niet-moslimgezinnen. Dan is ze weg en het probleem is opgelost, zo ver gaat het soms,”* vertelt Els. Eerder werden al ervaringen van Elif en Adil weergegeven waarin het slachtoffer uit huis werd geplaatst. Angst voor fysiek geweld is volgens alle hulpverleners een van de belangrijke elementen die kinderen aanhalen. Ze vrezen dat er echt bloed gaat vloeien. ‘Wanneer

⁵⁴ A. SLENDEBROEK & M. EL MOURIDI, *Niets is erger dan het vertellen*, p. 25.

⁵⁵ N. BRENNINKMEIJER, M. GEERSE & G. ROGGEBAAND, *Eindrapport eerdergerelateerd geweld in Nederland*, p. 53.

⁷² Maar het valt mijns inziens ook onder de term seksueel misbruik aangezien er sprake is van onvrijwilligheid en van druk door gezagsdragers.

⁵⁶ M. HEEMELAAR, *Seksualiteit, intimiteit en hulpverlening*, p. 106-107.

⁷⁴ K. HABOUSH & H. ALYAN, *“Who Can You Tell?”*, p. 516.

iemands eer geschonden is moet dit worden gewroken' is de filosofie hierachter, vertellen ze. Deze angst voor fysiek geweld bevat twee elementen. Enerzijds zijn kinderen bang dat de dader wraak zal nemen op het kind omdat hij of zij heeft gepraat. Anderzijds is er de angst voor wraakacties van mannelijke familieleden, tegenover hen als slachtoffer of tegenover de dader. Het is aan de mannelijke familieleden (vader, broers, nonkels) om de eer te bewaken, en kinderen weten dit zeer goed. De grootste bezorgdheid is gewoonlijk dat de mannelijke familieleden de eer van het kind zullen wreken door de dader te vermoorden. Dit verklaart waarom er veel weerstand leeft bij kinderen en moeders om de vaders te betrekken. Elif legt uit: *"Stel dat een meisje dat misbruikt wordt door een nonkel dat tegen de vader zegt. Dan moet die vader iets doen. Ofwel gaan ze dat proberen toedekken, wat eigenlijk het gemakkelijkste is en soms ook het meest wenselijke, want stel nu dat die vader die nonkel vermoordt, dan belandt die vader in de gevangenis. Dan zijn die kinderen ook hun papa kwijt en dat willen ze niet. De kostprijs is gewoon te zwaar"*. Eén van de grootste angsten is dat ze niet goed kunnen inschatten wat er allemaal verkeerd kan lopen als ze vertellen over wat er is gebeurd. Ze zijn bang voor de hevige reactie. Adil legt uit: *"Als je in een conflictsituatie hebt geleerd in dialoog te gaan, kun je inschatten hoe je ouders op een aantal scenario's gaan reageren. Kinderen uit moslimgezinnen kunnen dat niet"*. Hij ziet hier, net als andere hulpverleners, een extra moeilijkheid voor moslimkinderen. De hulpverleners denken dat een Vlaams kind bij onthullingen iets beter kan inschatten hoe de ouders hierop zullen reageren, en dat het sneller hulp zal zoeken binnen de omgeving, al is dit nooit evident. Tot slot halen alle respondenten aan dat van kinderen vanaf een bepaalde leeftijd de angst hebben dat zij later geen huwelijkspartner zullen vinden, doordat ze 'geschonden' zijn. Deze bezorgdheid betreft niet enkel het kind zelf maar ook zijn of haar broers en zussen. Bij de moeders leeft deze bezorgdheid ook heel erg.

Dat slachtoffers van seksueel misbruik in de moslimgemeenschap met veel angst kampen keert terug in literatuur. De angsten die worden bevestigd zijn de miskennis van onrecht⁵⁷, wat samenhangt met de schuld bij het kind leggen⁵⁸, wraak⁷⁷, verstoting⁵⁹, teruggestuurd worden naar het land van herkomst⁶⁰, en geen huwelijkspartner vinden⁶¹. Daarnaast wordt aangehaald dat men bang is te moeten trouwen met de dader of te worden uitgehuwelijkt aan een 'slechte partij'⁶² of om te worden binnengehouden⁶³. Dat deze angsten niet denkbeeldig zijn, wordt geïllustreerd in het geval van wraak. Onderzoek over eer-gerelateerd geweld in Nederland beschrijft de verbinding tussen eer en geweld in vier stappen⁶⁴: "1) Eer heeft een grote betekenis voor migranten uit landen met een 'eercultuur', 2) eer kan geschonden worden, 3) de 'eercultuur' vereist dat geschonden eer hersteld wordt, en 4) dit herstel gebeurt soms middels geweld. Eerschending vormt dus de schakel die eer - een veelal positief geladen begrip - verbindt met geweld - een begrip dat vooral negatieve associaties oproept".

De daders maken duchtig gebruik van angsten die bij kinderen leven en wakkeren deze aan. Zo haalt een respondent het probleem van 'loverboys' aan, jongens die meisjes verleiden om hen dan

⁵⁷ M. CENSE, *Door nieuwe ogen*, p. 31, en S. MOLHOOP, *Geduld heeft de tranen gedroogd*, p. 12.

⁵⁸ K. HABOUSH & H. ALYAN, *"Who Can You Tell?"*, p. 509.

⁷⁷ M. CENSE, *Door nieuwe ogen*, p. 23.

⁵⁹ K. HABOUSH & H. ALYAN, *"Who Can You Tell?"*, p. 509, en A. SLENDEBROEK & M. EL MOURIDI, *Niets is erger dan het vertellen*, p. 23, en N. BRENNINKMEIJER, M. GEERSE & G. ROGGEBAAND, *Eindrapport eergerelateerd geweld in Nederland*, p. 101.

⁶⁰ A. SLENDEBROEK & M. EL MOURIDI, *Niets is erger dan het vertellen*, p. 23, en N. BRENNINKMEIJER, M. GEERSE & G. ROGGEBAAND, *Eindrapport eergerelateerd geweld in Nederland*, p. 101.

⁶¹ A. SLENDEBROEK & M. EL MOURIDI, *Niets is erger dan het vertellen*, p. 23.

⁶² A. SLENDEBROEK & M. EL MOURIDI, *Niets is erger dan het vertellen*, p. 23, en N. BRENNINKMEIJER, M. GEERSE, M., & ROGGEBAAND, G. (2008). *Eindrapport eergerelateerd geweld in Nederland: onderzoek naar de beleving en aanpak van eergerelateerd geweld in Nederland*. Amsterdam: Vrije Universiteit. P 101

⁶³ N. BRENNINKMEIJER, M. GEERSE & G. ROGGEBAAND, *Eindrapport eergerelateerd geweld in Nederland*, p. 101.

⁶⁴ Ibid. p. 39.

seksueel uit te buiten.⁶⁵ Moslimmeisjes zullen thuis niet vertellen dat ze een vriendje hebben, waardoor de jongens meer ruimte krijgen om een band op te bouwen in het geheim. Wanneer de meisjes ontmaagd worden, zijn zij omwille van de grote gevolgen heel bang om dit aan iemand te vertellen. De jongens kunnen heel gemakkelijk dreigen met het naar buiten brengen van de onzedigheid van de meisjes. Ze hebben zo heel veel machtsmiddelen en kunnen de meisjes blijven uitbuiten. Er is beperkte literatuur die aangeeft dat Marokkaanse meisjes een doelwit zijn voor loverboys⁸⁵.

§ 5. FAMILIESTRUCTUREN

Naast het belang van eer en specifieke angsten halen hulpverleners aan dat familiestructuren enorm veel invloed hebben op hoe het hulpverleningstraject met kinderen uit moslimgezinnen verloopt. Eerder werd al werd het grote belang aangehaald dat wordt gehecht aan de eer van de familie. Hier wordt uitgelegd hoe de familiestructuren een rol spelen in het hulpverleningstraject.

Respondenten vertellen dat de familiebanden binnen moslimgezinnen gewoonlijk zeer hecht zijn en dat ze verder strekken dan het kerngezin. Hulpverleners zijn ervan overtuigd dat dit gegeven kan bijdragen tot het risico op seksueel misbruik, bijvoorbeeld doordat gezinnen familieleden in huis nemen, zonder dat er gesproken wordt over seksuele grenzen. Adil vertelt over een situatie waarin een vrouw haar jongere broer in huis nam. Haar dochtertje van twaalf jaar werd een jaar lang misbruikt door haar oom. Hij wijst er op dat dit geen geïsoleerd geval is. Zoals eerder gezegd is prevalentie hier niet het onderzoeksthema maar omdat enkele respondenten het aanhaalden, wordt het hier benoemd.

De ruime en hechte gezinsbanden spelen een rol in de benadering van het hulpverleningstraject. *“Wat we ook anders doen, is dat we ruimer gaan werken dan het kerngezin. In klassieke gezinnen heb je vader, moeder, de kinderen, soms grootmoeder. Ik merk bij moslimgezinnen dat het wel belangrijk is om te verbreden en met een ruimer familiaal netwerk te gaan werken,”* vertelt Els. Enerzijds kan het teruggrijpen naar een hecht familiaal netwerk de hulpverlening bemoeilijken, zeggen hulpverleners. Gezinnen gaan meer terugvallen op familiestructuren, en minder vraag hebben naar hulpverlening. In de plaats daarvan gaan zij zoeken naar: ‘Wie in onze familie kan hier in bemiddelen, kan hierin iets doen, of kan ons zeggen of het kan besproken worden of niet?’. Indien die persoon niet achter de hulpverlening staat, stopt het traject vaak. Anderzijds kunnen deze netwerken een belangrijk steun vormen voor kinderen en hun gezinnen, vertellen hulpverleners. Meer hechte banden betekent ook: meer mogelijke hulpbronnen. Enkele hulpverleners leggen uit dat ze de ruime familie betrekken in het traject en dat dit het kind ten goede komt. Tantes en grootouders kunnen een belangrijke rol spelen, bijvoorbeeld bij de verwerking en het creëren van veiligheid. De collectiviteit en de sociale controle binnen moslimfamilies kan door de hulpverlening dus ingezet worden om de kinderen te beschermen, zolang men de juiste sleutelfiguren vindt en de risicofactoren in kaart brengt.

Ook literatuur uit België en Nederland haalt aan dat het met moslimcliënten vaak wenselijk is om te zoeken naar sleutelfiguren binnen de familie zodat zij de rol van beschermers op zich kunnen nemen⁶⁶, al moet men hierin rekening houden met de risico's dat dit met zich meebrengt. Verder geeft literatuur

⁶⁵ “‘Loverboys’ zijn doorgaans niet veel ouder dan de meisjes die zij ronselen. Ze ronselen op school, bij tehuizen en in uitgaansgelegenheden. Daarbij richten ze hun aandacht op meisjes die gevoelig zijn voor mannelijke aandacht, omdat ze weinig gevoel voor eigenwaarde hebben of bijvoorbeeld uit een moeilijke thuissituatie komen. Zodra ze zien dat een meisje geïnteresseerd is, trachten ze dit meisje eerst verliefd te maken en daarna de prostitutie in te manipuleren.” Geciteerd uit J. HERMANN, C. NUNATTEN, F. VERHEIJ & M. REULING (ed.), *Handboek jeugdzorg*, dl 1, Houten, Bohn Stafleu van Loghum, 2005, p. 378. Deze literatuur vermeldt ook op p. 380 dat ontmaagding als machtsmiddel wordt gebruikt bij allochtone meisjes omdat ze nadien niet meer terug naar huis kunnen terugkeren. ⁸⁵ S. MOLHOOP, *Geduld heeft de tranen gedroogd*, p. 9.

⁶⁶ M. CENSE, *Door nieuwe ogen*, p. 48-49, M. CENSE, & L. VAN DIJK, *Laveren tussen loyaliteit en autonomie*, p. 77, en T. THYS, *Rondetafelgesprek (15/06/2012)*, p. 3-4.

aan dat men voorzichtig moet zijn met het veralgemenen van de voordelen hiervan, het inzetten van sleutelfiguren kan slachtoffers ook afschrikken⁶⁷.

Bepaalde rolpatronen worden door respondenten aangehaald als typerend voor veel moslimgezinnen en deze kunnen een invloed uitoefenen op hoe kinderen omgaan met en kunnen praten over ervaren misbruik. Zo zijn er de man- vrouw- rollen die onder andere een rol spelen in wie welke taak opneemt binnen de opvoeding. Verder wordt de rol van de oudste broer besproken in relatie tot de onderzoeksvraag. Dat rolpatronen en positie binnen het gezin van het slachtoffer bepalend zijn voor het praten over seksueel misbruik meent ook gerechtspsychiater Dillen⁶⁸.

Hulpverleners zeggen dat ze vaak botsen op bepaalde rolverdelingen tussen ouders. Moeders en vaders hebben allebei vaste rollen die ze aannemen binnen het huwelijk en het opvoeden van de kinderen. Dat heeft invloed op de werking van de hulpverlening. Hulpverleners zijn gewend beide ouders aan te spreken. Dat blijkt soms te botsen met de manier waarop er in moslimgezinnen wordt gesproken over seksualiteit, waar vaders met de jongens praten en moeders met de meisjes, en die grenzen nog nauw worden gerespecteerd. Vrouwelijke hulpverleners geven aan dat het soms moeilijk is om een gesprek aan te gaan met vaders over seksueel-geladen onderwerpen. Indien mogelijk worden deze gesprekken dan ook toebedeeld aan mannelijke collega's⁶⁹. De meeste respondenten geven aan dat kinderen vaak wel graag met vrouwen praten, omdat ze meer gewend zijn over persoonlijke zaken te praten met vrouwen. Voor puberjongens is het gemakkelijker als de vrouw al iets ouder is, omdat zij daar een moederrol in herkennen. Praten met jonge vrouwen ligt volgens respondenten gevoelig omdat jongens niet gewend zijn te praten over seksualiteit met leeftijdsgenoten van het andere geslacht.

Bijna alle respondenten halen aan dat alles dat met opvoeding te maken heeft, wordt aanzien als de taak van de moeder. De vader wil hier soms niet in betrokken worden, maar meestal zijn het de moeders die de vaders niet willen betrekken in hun domein. Tegenover de buitenwereld is het de vader die de eer zal verdedigen, maar binnen het gezin is het de moeder die de opvoeding in handen heeft en het als haar rol ziet om de eer van haar kinderen te bewaken. Adil beschrijft het zo: *“Mama is minister binnenlandse zaken en papa is minister buitenlandse zaken.”* Naast de moeders hebben ook de zussen van de moeders, de tantes van het kind, vaak een belangrijke rol in de opvoeding van kinderen. Bij jonge kinderen wordt misbruik volgens respondenten vaak benaderd als een opvoedingsprobleem en zijn het de moeders die met de kinderen praten. Bij oudere kinderen, vanaf de pre-pubertijd, wordt het aanzien als een seksueel probleem en gebeurt het praten met het kind volgens sekse: vaders praten met zonen, moeders met dochters.

Amerikaanse en Nederlandse literatuur bevestigt de rolpatronen van de ouders in de opvoeding van de kinderen: moeders dragen de interne verantwoordelijkheid, ook voor het bewaken van de eer van de dochters⁹⁰. Vaders zijn de vertegenwoordigers van het gezin naar buiten toe⁷⁰. Over seks-gerelateerde onderwerpen wordt volgens geslacht gepraat, schrijft ook Heemelaar⁷¹. Al-Mateen en Afzal bevestigen dat het kan aangewezen zijn om het geslacht van de hulpverlener af te stemmen op dat van de cliënt, of de cliënten te informeren over de werkwijze en hen gerust te stellen dat gender geen rol hoeft te spelen in de hulpverlening⁷².

⁶⁷ M. CENSE, *Door nieuwe ogen*, p. 49, en STEUNPUNT SEKSUEEL GEWELD, *Cultuurspecifieke hulpverlening na seksueel geweld*, p. 20.

⁶⁸ C. DILLEN, *Videoverhoor minderjarigen*, p. 12.

⁶⁹ Eén hulpverlener geeft aan dat er in hun organisatie altijd rekening mee wordt gehouden maar de meeste respondenten geven aan dat dit in de praktijk niet altijd een optie is omdat er weinig mannelijke hulpverleners zijn.

⁹⁰ N. BRENNINKMEIJER, M. GEERSE & G. ROGGEBAAND, *Eindrapport eengerelateerd geweld in Nederland*, p. 58, en K. HABOUSH & H. ALYAN, *“Who Can You Tell?”*, p. 506.

⁷⁰ Ibid.

⁷¹ M. HEEMELAAR, *Seksualiteit, intimiteit en hulpverlening*, p. 102.

⁷² C. S. AL-MATEEN, & A. AFZAL, *The Muslim child, adolescent, and family*, p. 197.

Zoals al gezegd is er bij kinderen en moeders dus weerstand om de vaders te betrekken. Dit heeft volgens hulpverleners vaak te maken met de angsten voor eer-gerelateerd geweld en de angst voor verstoting. Els legt uit dat dit soms voor moeilijkheden zorgt in het traject: *“Wij gaan nooit een slachtoffer zien als we de beide ouders niet gezien hebben. In moslimgezinnen doen we het soms toch omdat we het gevoel hebben dat we anders niet tot een opstart komen, en dat is soms een heel moeilijke evenwichtsoefening. Op een bepaald moment moet je gaan verbreden of ga je mee een geheim installeren binnen het gezin”*. Het betrekken van de vader is zeer delicaat want er is en een reëel risico op wraakacties, vertellen respondenten. Adil vertelt dat hij de vaders altijd betreft, maar steeds in verschillende stappen; bijvoorbeeld eerst een goede risico-inschatting maken door te praten met de moeder en andere betrokkenen. *“We kunnen ons echt niet permitteren om meer schade te berokkenen, want het zou kunnen dat die vader in frustratie uitbarst en die gast gaat opzoeken en hem wil vermoorden,”* vertelt hij. Nadien kan de vader worden ingelicht tijdens een gesprek met een mannelijke hulpverlener die de cultuur en de taal van de vader deelt, om indien nodig kordate taal te kunnen spreken en de vader te coachen in hoe hij het best zijn kind kan benaderen na het gekregen nieuws. Als dit goed gebeurt, zal het kind zich vrijer voelen om het trauma te verwerken, vertelt Adil: *“Vaak is die vader ook iemand die rust kan brengen. Als die vader er goed mee omgaat en het kind omarmt, dan gaat het kind mandaat krijgen om alle mogelijke hulpverlening te accepteren”*. Op die manier wordt de moeder ook ontlast van de zware verantwoordelijkheid die zij draagt. Vaak worden moeders in die rol aansprakelijk en verantwoordelijk gesteld voor de opvoeding, en dus ook voor alles wat verkeerd loopt in de opvoeding.

“Als je een meisjesslachtoffer hebt, dan kunnen wij onderschrijven dat er een enorme vrees is om die oudste broer daar over in te lichten. Die broer staat soms mee in voor de familie-eer waardoor ze met de vraag zitten: ‘als hun broer dat weet, wat zullen dan de represailles zijn?’” vertelt Leen. Bij de beschrijving van angsten werd al uitgelegd dat de broers een rol spelen in het verdedigen van de eer. Adil zegt dat broers, net zoals de vaders, voorzichtig moeten worden benaderd maar ook een positieve functie kunnen vervullen. De broers kunnen dus zowel negatief als positief een belangrijke rol spelen: ze kunnen snel de kaart van de eer, de trots en *harams* trekken, maar je kan ze ook betrekken in een soort coalitie. *“Als je ze niet volwaardig betreft, houdt dat risico’s in,”* waarschuwt hij, *“dan weet je niet wat die jongens zullen doen met hun machtspositie.”*

Dat jongens tijdens de opvoeding wordt aangeleerd om de seksualiteit van hun zussen te bewaken, keert terug in onderzoek over eer-gerelateerd geweld⁷³ en in literatuur over het melden van seksueel misbruik binnen de Amerikaans Arabische gemeenschap⁷⁴.

Naast de rol die broers spelen in het verdedigen van de eer wordt een ander probleem aangehaald. Bijna alle respondenten, zowel hulpverleners die zelf deel uitmaken van de moslimgemeenschap als hulpverleners zonder moslimachtergrond, vertellen dat ze veel te maken krijgen met incest op meisjes door hun broer. Dat plaatst ouders in een zeer moeilijke positie, eerder werd al een voorbeeld hiervan aangehaald. Een bijkomende verklaring voor de reden dat het moeilijk is voor moeders om een ‘kant te kiezen’ zou kunnen liggen aan de patriarchale cultuur die nog sterk aanwezig is bij veel moslims, vertelt Brahim: *“De vrouw heeft in eerste instantie een band met haar papa, ten tweede met haar echtgenoot, ten derde met de zoon. Haar loyaliteiten liggen dus sterker bij haar zoon dan bij haar dochter.”*

Enkele respondenten halen de aanwezigheid van familie tijdens gesprekken met het kind aan. Het is niet enkel uit angst dat kinderen moeilijk kunnen praten in aanwezigheid van hun ouders. Respect voor de ouders en familie speelt een grote rol en dit zorgt er, in combinatie met de geladenheid van het onderwerp, voor dat kinderen niet het gevoel hebben dat ze vrij kunnen spreken in hun aanwezigheid. Enkele hulpverleners raden dan ook aan kinderen te spreken zonder dat hun ouders er bij zijn.

⁷³ N. BRENNINKMEIJER, M. GEERSE & G. ROGGEBAAND, *Eindrapport eergerelateerd geweld in Nederland*, p. 61.

⁷⁴ K. HABOUSH & H. ALYAN, *“Who Can You Tell?”*, p. 507.

Amerikaanse literatuur over hulpverlening bij moslims bevestigt deze overtuiging. In het onderdeel ‘sexual development’ van een handboek voor hulpverlening bij moslims wordt erop gewezen dat de seksuele achtergrond van moslimkinderen en -jongeren best wordt bevraagd in afwezigheid van de ouders omdat dit een thema is waar ouders vaak niet met hun kinderen over praten, en hun reactie op wat het kind vertelt negatief kan zijn⁷⁵. Al-Mateen en Afzal menen dit eveneens⁷⁶. Recente Belgische literatuur geeft aan dat in een politiecontext een moslim niet zal praten over taboe-onderwerpen, bijvoorbeeld over seks in aanwezigheid van een persoon die hoger staat in de groepshierarchie. De auteurs waarschuwen daarom voor de invloed van de aanwezigheid van hiërarchische familieleden bij onderzoekshandelingen in zedenzaken⁷⁷.

CONCLUSIE EN AANBEVELINGEN

§ 1. CONCLUSIE

Dit onderzoek was mogelijk dankzij de medewerking van hulpverleners die zich erg inzetten voor kinderen in moeilijke situaties, en het belangrijk vinden ook een niet vanzelfsprekend te bereiken doelgroep zo goed mogelijk te begeleiden, namelijk kinderen uit moslimgezinnen die slachtoffer werden van seksueel misbruik. Tijdens het onderzoek bleek dat er vanuit het werkveld veel interesse was voor het onderwerp, dat volgens veel hulpverleners onderbelicht is gebleven tot nu toe. Er is dan ook weinig informatie te vinden over de specifieke onderzoeksvraag. Dit onderzoek was daarom verkennend van aard, met de bedoeling zo goed mogelijk in kaart te brengen welke elementen een rol spelen wanneer kinderen uit moslimgezinnen over hun ervaringen praten (of dit net niet doen). De inhoud van die elementen was vaak wel terug te vinden in literatuur.

Een initiële onderzoeksvraag was of er elementen kunnen geïdentificeerd worden die specifiek zijn voor kinderen uit moslimgezinnen. Over seksueel misbruik praten is namelijk nooit eenvoudig, ook niet voor kinderen uit een ‘doorsnee’ Vlaams gezin. Al vroeg in het onderzoek bleek dat het antwoord hierop ‘ja’ is: hulpverleners en politieverhoorders zien een verschil.

De elementen die een rol spelen in hoe kinderen uit moslimgezinnen praten over het misbruik hebben een invloed op zowel het melden van seksueel misbruik als op het praten zelf. De drempel naar de hulpverlening blijkt hoger te zijn en, eens de stap naar de hulpverlening is gezet, zijn er bepaalde aspecten die invloed hebben op het spreken over hun ervaringen. Er zijn veel elementen die een rol spelen maar niet los van elkaar staan. Hieronder worden de grote lijnen nog eens op een rijtje gezet.

Religie speelt een rol in hoe mensen omgaan met situaties, zo ook met seksueel misbruik. Bepaalde ideeën zoals het belang van geduld hebben, het concept van lotsbestemming en de overtuiging dat daders zullen gestraft worden in het hiernamaals zien hulpverleners vaak terugkeren in het werken met moslims over dit onderwerp. Deze concepten kunnen zowel een ondersteunende als een remmende rol spelen.

Op het thema seksueel misbruik rust een zwaar taboe: binnen de moslimgemeenschap wordt over het onderwerp liever niet gesproken en er is weerstand vanuit de gemeenschap om naar hulpverleningsinstanties te stappen. Dit hangt samen met wat hulpverleners aangeven als een gebrek aan praatcultuur over emoties en seksualiteit. Daarenboven komt dat taal, letterlijk, een probleem kan vormen en de outreach naar deze doelgroep niet altijd een prioriteit is vanuit de hulpverlening. Als meldingen van seksueel misbruik naar boven komen, gebeurt dit meestal nadat de kinderen al om andere

⁷⁵ S. AHMED & M. AMER (ed.), *Counseling Muslims*, p. 253.

⁷⁶ C. S. AL-MATEEN, & A. AFZAL, *The Muslim child, adolescent, and family*, p. 197.

⁷⁷ M. BOCKSTAELE & B. DE CLERCQ, *Verhoren van minderjarigen en kwetsbare volwassenen*, Antwerpen-Appeldoorn, Maklu, 2014, p. 253-254.

redenen in een hulpverleningstraject zitten. Het naar buiten treden met dergelijke ervaringen heeft zoveel gevolgen voor de kinderen en hun families dat de voordelen van hulp zoeken voor hen niet lijken op te wegen tegen de nadelige gevolgen van het vertellen van deze ervaringen.

Eer en schaamte zijn belangrijke concepten binnen de moslimgemeenschap. Dit uit zich in het belang dat gehecht wordt aan het behoud van maagdelijkheid bij de meisjes, met alle gevolgen van dien, en het verlies van mannelijkheidsgevoel bij misbruikte jongens.

Het praten over seksueel misbruik brengt, samen met het belang van eer, bepaalde angsten met zich mee die specifiek zijn voor kinderen uit moslimgezinnen: kinderen zijn bang om niet te worden geloofd, te worden verstoten, geen huwelijkspartner meer te vinden, Bovendien heerst er veel angst voor verschillende vormen van wraakacties.

Verder kwam in dit onderzoek het belang van familiestructuren sterk tot uiting. Familiebanden strekken vaak ruimer dan het kerngezin, wat problematisch kan zijn maar ook kan worden ingezet voor de begeleiding van de kinderen, indien dit goed wordt opgevangen door de hulpverlening. Bepaalde rolpatronen, zoals de taakverdeling tussen de ouders en de rol van broers, zijn ook aspecten die een invloed hebben op de hulpverlening bij seksueel misbruik.

§ 2. AANBEVELINGEN VOOR VERDER ONDERZOEK

Binnen dit onderzoek kwamen zaken naar boven die zeker verdere aandacht en onderzoek verdienen. Hulpverleners geven aan dat er steeds meer volwassenen in de moslimgemeenschap hulp zoeken om hun jeugdtrauma's van seksueel misbruik te verwerken. Interviews met hen zouden mogelijk nog meer licht kunnen werpen op de zaak. Verder zijn er bepaalde aspecten die werden vernoemd in het onderzoek maar niet zijn uitgediept omdat ze niet het onderwerp vormde van dit onderzoek. Over de beleving van mannelijke slachtoffers binnen de moslimwereld is nog minder literatuur te vinden dan over de beleving van meisjes. En hoe zit het met de ouders? Waarom misbruikt bijvoorbeeld een jongen zijn zusje? Hulpverleners geven aan dat ouders eigenlijk weinig te vrezen hebben doordat hun slachtoffers niet snel zullen praten. Kinderen zijn extra kwetsbaar door de taboes die nog sterk leven. De aangehaalde problematiek van moslimmeisjes als doelgroep van loverboynetwerken zou een interessant onderzoeksonderwerp kunnen vormen. Uiteraard zou ook uitgebreid onderzoek over de prevalentie en het verloop van misbruik bij moslimgezinnen interessant kunnen zijn. Niet om de gemeenschap of de hulpverlening met de vinger te wijzen, maar om samen met hen het taboe te doorbreken.

§ 3. AANBEVELINGEN VOOR DE PRAKTIJK

Door het taboe in stand te houden wordt de kwetsbaarheid van de kinderen vergroot⁷⁸ en blijft het spreken voor slachtoffers heel moeilijk. Alle hulpverleners geven aan dat er nood is aan een mentaliteitswijziging binnen de moslimgemeenschap en literatuur bevestigt dit⁷⁹. Uiteraard is een taboe doorbreken eenvoudiger gezegd dan gedaan. Hier zijn enkele mogelijke pistes om te bewandelen:

⁷⁸ SENSOA. *Feiten & cijfers: Seksueel grensoverschrijdend gedrag jongeren*. www.sensoa.be, België.

Opgeroepen in 2015, van Senoa: <http://www.sensoa.be/printpdf/406>. P 5-7: wanneer kinderen adequaat kunnen communiceren met hun ouders en hun grenzen op seksueel vlak kunnen verwoorden, zijn ze weerbaarder tegen grensoverschrijdend gedrag.

⁷⁹ A. SLENDEBROEK & M. EL MOURIDI, *Niets is erger dan het vertellen*, p. 25.

Er is nood aan algemene pedagogische steun voor ouders waarin het seksuele luik een plaats kan krijgen, geven hulpverleners en literatuur⁸⁰ aan. Dit gebeurt al door het organiseren van praatgroepen voor islamitische moeders en vaders maar het kan nog veel meer gebeuren, suggereren hulpverleners en bevestigt onderzoek⁸¹. Hulpverleners denken dat scholen een rol kunnen spelen in educatie door infosessies te organiseren specifiek gericht op deze doelgroep, zowel voor ouders als voor kinderen, zodat beide groepen beter weten waar bepaalde grenzen liggen en hoe zij deze kunnen bewaken. De mogelijke rol voor scholen werd reeds in Nederland aangehaald in congressen⁸² en artikelen⁸³ en in Amerikaans onderzoek⁸⁴. Ouders moeten ook wegwijs gemaakt worden in de verschillende hulpverleningsinstanties die er bestaan.

Tijdens het onderzoek kwam naar voor dat metaforen vaak toegankelijker zijn voor moslimouders dan expliciete taal. Respondenten geven echter aan dat de traditionele culturele metaforen niet meer gekend zijn bij kinderen. Een mogelijke aanpak om de kloof tussen ouders en kinderen te verminderen en de communicatie te verbeteren zou kunnen zijn om ouders te helpen deze metaforen aan te leren aan hun kinderen. Op deze manier hebben de kinderen handvaten wanneer ze met een probleem bij hun ouders terecht willen.

Hulpverlening, zowel de reguliere als de islamitische, kan beter aansluiten op de doelgroep dan nu het geval is. Onderzoek van Cense en van Dijk⁸⁵ en van Slendebroek en El Mouridi⁸⁶ bevestigt die nood. Veel hulpverleners geven aan dat er binnen de islamitische hulpverlening meer openheid en informatie-uitwisseling zou kunnen gebeuren dan dat nu het geval is. Als diverse organisaties meer de handen in mekaar zouden slaan, zou dit een boodschap kunnen geven aan de gemeenschap dat zij openstaan voor deze problematiek en er iets aan willen doen. Zij kunnen dan ook betere informatie verschaffen aan de reguliere hulpverlening, over hoe het best om te gaan met deze kinderen en hun gezinnen. Deze laatste suggestie wordt ook aangemoedigd in Amerikaanse literatuur⁸⁷. Een respondent geeft aan dat er binnen de reguliere hulpverlening ook meer aanmoediging moet zijn om anderstalige hulpverleners aan te nemen. Dit keert ook weer als aanbeveling in Amerikaanse onderzoeksrapporten⁸⁸.

Ten slotte is in de literatuur regelmatig de aanbeveling te lezen om jongeren meer informatie over seksualiteit en seksueel misbruik te verschaffen via internetfora gericht op moslims⁸⁹. Dit werd niet aangehaald door hulpverleners binnen dit onderzoek. Slendebroek en El Mouridi geven hiervoor als een van de motivaties: “Verkrachte of aangerande meisjes van Turkse of Marokkaanse afkomst voelen zich gesterkt om hun verhaal te vertellen als ze ervaren dat iemand met dezelfde culturele achtergrond dit ook durfde.”¹¹¹ Aangezien dit bespreken binnen de gemeenschap taboe is, kan de anonimiteit van internetfora jongeren informeren.

⁸⁰ M. CENSE, & L. VAN DIJK, *Laveren tussen loyaliteit en autonomie*, p. 77, en C. SMERECNK, H. SCHAALMA, K. GERJO, S. MEIJER, & J. POELMAN, *An exploratory Study of Muslim adolescents' views on Sexuality. Implications for Sex Education and Prevention*, BMC Public Health, 2010, p. 7.

⁸¹ A. SLENDEBROEK & M. EL MOURIDI, *Niets is erger dan het vertellen*, p. 25, en L. VAN LEE, & I. MOUTHAAAN, *Ouders en de seksuele opvoeding van kinderen. Marokkaanse en Turkse moeders aan het woord*, p. 9.

⁸² “Scholen spelen een belangrijke rol bij het bespreekbaar maken van seksueel misbruik bij meisjes met een islamitische achtergrond” Marion van den Ende geciteerd in STEUNPUNT SEKSUEEL GEWELD, *Cultuurspecifieke hulpverlening na seksueel geweld*, p. 3.

⁸³ A. SLENDEBROEK & M. EL MOURIDI, *Niets is erger dan het vertellen*, p. 25.

⁸⁴ C. S. AL-MATEEN, & A. AFZAL, *The Muslim child, adolescent, and family*, p. 198.

⁸⁵ M. CENSE, & L. VAN DIJK, *Laveren tussen loyaliteit en autonomie*, p. 77.

⁸⁶ A. SLENDEBROEK & M. EL MOURIDI, *Niets is erger dan het vertellen*, p. 25.

⁸⁷ C. S. AL-MATEEN, & A. AFZAL, *The Muslim child, adolescent, and family*, p. 198.

⁸⁸ Ibid., p. 197, en K. HABOUSH & H. ALYAN, “Who Can You Tell?”, p. 513.

⁸⁹ E. LODEWICKX & K. HENDRICKX, *Marokkaanse jongeren over seksualiteit*, p. 5, en C. S. AL-MATEEN, & A. AFZAL, *The Muslim child, adolescent, and family*, p. 198, en A. SLENDEBROEK & M. EL MOURIDI, *Niets is erger dan het vertellen*, p. 25. ¹¹¹ Ibid.

BIJLAGE: VELDWERVERSLAG

KU LEUVEN
FACULTEIT THEOLOGIE EN RELIGIEWETENSCHAPPEN

VELDWERKVERSLAG

WELKE ELEMENTEN SPELEN EEN ROL IN DE MANIER WAAROP KINDEREN UIT MOSLIMGEZINNEN PRATEN OVER ERVARINGEN VAN SEKSUEEL MISBRUIK?

Promotor:
Prof. Dr. Annemie DILLEN

Praktijklectoren:

Master in de
wereldgodsdiensten, de
interreligieuze dialoog en de
religiestudie (2014-2015)

INHOUD

<u>1. Inleiding</u>	5
<u>2. Onderzoeksmethode</u>	6
<u>2.1. Opleiding Technisch Audiovisueel Verhoor van Minderjarigen (TAM) voor politieambtenaren, georganiseerd door de Federale Gerechtelijke Politie</u>	6
<u>2.2. Interviews</u>	7
<u>2.2.1 Afbakenen respondenten</u>	7
<u>2.2.2. Interviewleidraad</u>	7
<u>2.2.3. De zoektocht naar respondenten: wie zoekt, die vindt?</u>	8
<u>2.2.4. Verloop interviews</u>	9
<u>2.2.5. Verwerking interviews</u>	10
<u>2.3. Studiedagen</u>	11
<u>3. Bevindingen</u>	11
<u>3.1. Weinig meldingen van misbruik</u>	12
<u>3.1.1. Taboe</u>	12
<u>3.1.2. Weerstand ten aanzien van hulpverlening</u>	13
<u>3.1.3 Geen praatcultuur</u>	13
<u>3.1.4. Taal</u>	13
<u>3.1.5. Weinig outreach</u>	14
<u>3.1.6. Angst voor gevolgen</u>	14
<u>3.2. In gesprek met hulpverlening</u>	15
<u>3.2.1. Seksueel misbruik komt via een omweg ter sprake</u>	15
<u>3.2.2. Eer en schaamte</u>	16

<u>3.2.2.1. Maagdelijkheid in vraag gesteld</u>	17
<u>3.2.2.2. Mannelijkheid in vraag gesteld</u>	18
<u>3.2.3. Angsten</u>	19
<u>3.2.3.1. Niet geloofd worden</u>	19
<u>3.2.3.2. Verstoting</u>	20
<u>3.2.3.3. Wraak</u>	20
<u>3.2.3.4. Gevolgen niet kunnen inschatten</u>	20
<u>3.2.3.5. Toekomstige partner</u>	21
<u>3.2.4. Familiestructuren</u>	21
<u>3.2.4.1. Ruimer dan kerngezin</u>	21
<u>3.2.4.2. Rolpatronen</u>	22
<u>3.2.5. Verwoording</u>	25
<u>3.2.5.1. Taal</u>	25
<u>3.2.5.2. Lichaamsdelen en handelingen</u>	26
<u>3.2.5.3. Metaforen</u>	27
<u>3.2.5.4. Emoties</u>	27
<u>3.3. Islam: religie en cultuur</u>	27
<u>3.4. Kennis verhogen, drempel verlagen</u>	28
4. <u>Eindbeschouwing</u>	29
5. <u>Bijlagen</u>	30
<u>Bijlage 1: ILD</u>	30
<u>Bijlage 2: voorbeeld mail bevestiging afspraak + beknopte vragenlijst</u>	33
<u>Bijlage 3: initiële mail</u>	34
<u>Bijlage 4: Informed consent formulier</u>	34
<u>Bijlage 5: aanwezigheidsattesten studiedagen</u>	37
<u>Bijlage 6: Logboek</u>	39

1. INLEIDING

De initiële reden dat ik dit onderwerp wilde bestuderen vindt zijn oorsprong in een stage die ik deed in het kader van mijn vorige opleiding. Binnen de opleiding Criminologische Wetenschappen liep ik stage bij de Federale Gerechtelijke Politie Oost-Vlaanderen, afdeling Gent, en werkte daar een project uit over het verhoor van minderjarige slachtoffers en getuigen van misdrijven. Specifiek deed ik onderzoek over de juridische aspecten van het verhoor van minderjarigen. Ik kreeg gedurende de loop van mijn stage echter ook meer inzicht in de psychologische aspecten van slachtofferschap en hoe kinderen bepaalde ervaringen hebben beleefd, maar ook hoe ze die ervaringen verwoorden. Eén van de misdrijven waarvoor veel kinderen worden verhoord, is seksueel misbruik. Het viel mij op dat er heel weinig kinderen van niet-Belgische achtergrond werden verhoord over dit onderwerp, dit terwijl er bijvoorbeeld een grote Turkse gemeenschap is in Gent. De vraag rees bij mij: hoe komt dit dan? Bij de politie en het parket vond ik geen antwoord op deze vraag. De idee dat religie en cultuur hier iets mee te maken hadden werd geopperd, maar op welke manier dit zou kunnen meespelen was ook voor hen een open vraag.

Er is heel wat kennis over seksueel misbruik van kinderen en over de manier waarop zij hierover kunnen praten. Deze kennis wordt toegepast door hulpverleners, therapeuten en politieverhoorders. Hierbij vertrekt men evenwel vanuit onze gemiddelde Belgische context, maar deze context wordt steeds meer divers. Het aantal kinderen dat binnen een islamitisch gezin opgroeit stijgt in ons land. Het lijkt me de moeite om stil te staan bij de vraag of dit invloed heeft op de manier waarop kinderen omgaan met, en dus kunnen praten over, seksueel misbruik.

Naarmate ik over mijn interesse voor dit onderwerp met mensen praatte, in het kader van mijn stage, in mijn omgeving en later binnen de Master Wereldgodsdiensten, Interreligieuze dialoog en Religiestudie, bleek dat er nog mensen waren die dit een interessant onderwerp vonden. Ook binnen de hulpverleningssector leken mensen nieuwsgierig naar dit onderwerp.

De onderzoeksvraag formuleren was een zoekproces. Wat wil ik juist weten? Ik ben uitgegaan van de veronderstelling dat seksueel misbruik van kinderen in elke grote gemeenschap voorkomt, onafhankelijk van de religieuze achtergrond ervan. In welke mate seksueel misbruik van kinderen voorkomt in de moslimgemeenschap is ook een interessante vraag maar het is niet wat ik hier tracht te bestuderen. Het lijkt mij ook niet mogelijk om hier op basis van een veldwerk op één academiejahr een antwoord op te bieden. Ik wil weten of, en hoe dan, het opgroeien in een islamitisch gezin invloed heeft op de manier waarop kinderen over hun ervaringen van seksueel misbruik kunnen praten. Dus: heeft de islamitische achtergrond van kinderen invloed op de manier waarop kinderen kunnen praten over hun ervaring? En welke elementen spelen hierin dan een rol?

Wanneer ik in dit onderzoek spreek over moslims en hun ideeën is het van belang te weten dat ik het niet heb over louter theologische aspecten maar over geloofsovertuigingen die deels cultureel zijn ingebed. Mijn respondenten bevestigen dat zij veel overeenkomstige kenmerken zien bij mensen die deel uitmaken van de moslimgemeenschap wanneer het gaat over het onderwerp van seksueel misbruik bij kinderen.

2. ONDERZOEKSMETHODE

Binnen het kader van het opleidingsdeel ‘veldwerk’ kreeg ik de kans om antwoorden te zoeken op mijn vraag. Mijn dank gaat naar Francis van den Noortgaete, professor Annemie Dillen en Naïma Lafrarchi om mij de kans te geven om dit onderwerp uit te diepen en voor hun praktische hulp tijdens mijn onderzoek.

Ik heb eerst heel wat literatuuronderzoek gedaan. Dit bracht mij de bevestiging dat er in de literatuur evenmin veel concrete informatie over het onderwerp ‘seksueel misbruik van kinderen met een islamitische achtergrond’ voorhanden is. Het bood mij dus weinig antwoorden. Ik begreep dat het binnen de verslaggeving van mijn veldwerk niet de bedoeling is veel in te gaan op literatuur, dus zal ik dit hier niet uitgebreid bespreken. In mijn onderzoeksrapport zal ik mijn bevindingen linken aan bestaande literatuur. Wel lijkt het de moeite om hier te vermelden dat er wel wat geschreven is over onderwerpen die met mijn onderzoeksvraag te maken hebben maar niet specifiek handelen over seksueel misbruik. Zo is er bijvoorbeeld wel literatuur te vinden over eer-gerelateerd geweld, islam en hulpverlening, seksuele opvoeding en islam, de rol van de vrouw binnen de islam, het belang van maagdelijkheid, het verband tussen religie en cultuur, Naast wetenschappelijke literatuur vond ik de roman ‘Een meisje voor dag en nacht’ van Renate Van Der Zee zeer mooi aansluiten op mijn onderzoeksonderwerp. Voor mensen die geïnteresseerd zijn in het onderwerp is dit een goede inleiding.

Mijn veldwerk hield de volgende activiteiten in: het meevolgen van een verhooropleiding bij de Federale Politie, interviews afnemen van ervaren hulpverleners en het bijwonen van enkele studiedagen over hulpverlening en islam.

2.1. Opleiding Technisch Audiovisueel Verhoor van Minderjarigen (TAM) voor politieambtenaren, georganiseerd door de Federale Gerechtelijke Politie.

Tweemaal per jaar wordt deze opleiding gegeven aan politieambtenaren om hen te kwalificeren voor het verhoren van minderjarige slachtoffers van misdrijven. Mijn stagebegeleidster bij de Federale Gerechtelijke Politie Gent geeft deze opleiding en had mij uitgenodigd om die van het najaar 2014 mee te volgen. De opleiding vond plaats in Etterbeek en duurde heel de maand November, voltijds. Uiteraard is niet de hele opleiding meegeteld bij mijn uren.

De opleiding bevatte verschillende aspecten. De juridische aspecten en verhoortechnieken waren zeer boeiend maar minder relevant voor mijn huidig veldwerk. Wat wel zeer relevant is, was dat psychologen en psychiaters, zoals bijvoorbeeld Chris Dillen, les kwamen geven over de mentale en emotionele ontwikkeling van kinderen, taalontwikkeling en de invloed van seksueel misbruik op al deze aspecten van ontwikkeling bij kinderen. De theorie werd aangevuld met veel verhoorfragmenten. Een deel van de opleiding bestond uit rollenspelen die ook werden gefilmd. Ik speelde hier vaak de rol van het slachtoffer of een familielid omdat de politieambtenaren uiteraard vooral moesten oefenen op hun verhoortechnieken. De rol van slachtoffer dwingt je echt om je in te leven in de situatie van het kind, waardoor je gevoelens ervaart waarbij je anders misschien niet zou stilstaan.

Deze opleiding heeft op twee manieren bijgedragen tot mijn onderzoek.

Ten eerste heb ik hier veel geleerd over hoe kinderen in het algemeen seksueel misbruik ervaren en hoe zij hierover praten. Het gaf mij een vertrekpunt om na te denken over welke elementen een rol spelen in het praten over seksueel misbruik, om beter te kunnen begrijpen wat er anders is bij moslimkinderen. Het bood mij een ruim, onmisbaar kader van waaruit ik kon vertrekken bij het opstellen van mijn interviewleidraad en voor het afnemen van de interviews, doordat ik snel mee was met waar mijn respondenten over praatten. Ten tweede zag ik enkele opnames van verhoren van kinderen uit moslimgezinnen en praatte ik met alle lesgevers en politieambtenaren over mijn onderzoek en hun ervaringen met moslimgezinnen en seksueel misbruik.

2.2. Interviews

2.2.1 AFBAKENEN RESPONDENTEN

De onderzoeksvraag was ondertussen duidelijk: welke elementen spelen een rol in de manier waarop kinderen uit moslimgezinnen praten over ervaringen van seksueel misbruik? Eerder in mijn verslag legde ik al uit hoe ik hiertoe ben gekomen. Het afbakenen van interviewpartners was ook wat uitzoeken. Uiteindelijk heb ik in samenspraak met mijn promotor, professor Dillen, besloten om enkel te focussen op hulpverleners die ervaring hebben met het werken met kinderen uit moslimgezinnen die seksueel misbruik hebben ervaren. Verder werd beslist dat de respondenten anoniem zouden blijven en hun gegevens dus vertrouwelijk zouden worden verwerkt.

2.2.2 INTERVIEWLEIDRAAD

Na de beslissingen over de onderzoeksvraag en de respondenten, was mijn eerste stap het opstellen van een de interviewleidraad (Bijlage 1) die ik zou gebruiken. Dat liep op zich vrij vlot, al was het natuurlijk een uitzoeken om de juiste vragen te stellen in de juiste volgorde. Het eerste deel van de interviewleidraad gaat over de respondent (opleiding(en), loopbaan, ...), het tweede deel gaat over hun cliënteel (profiel, hoe bij hun terechtgekomen, ...) om zo een beeld te krijgen wat de plaats is van kinderen uit moslimgezinnen in het geheel van de werking en de ervaring van de specifieke hulpverlener hiermee. Het derde luik gaat specifiek over de onderzoeksvraag: hoe praten kinderen uit moslimgezinnen over ervaringen van seksueel misbruik? De vraag werd eerst op die manier, zeer open, gesteld, zodat respondenten konden verwoorden wat er bij hen opkwam. Pas nadat zij zelf geen nieuwe elementen meer aanbrachten stelde ik dan mijn bijvragen. Deze zijn gebaseerd op elementen die ik tegenkwam in literatuur of tijdens de verhooropleiding waarvan ik denk dat ze mogelijk een rol kunnen spelen of, bij latere interviews, elementen die in de loop van mijn veldwerk tijdens eerdere interviews ter sprake kwamen. Het laatste deel van de vragenlijst gaat over hoe hulpverlening zich beter kan richten op de doelgroep volgens de mening van de respondenten. Ik merkte dat mijn respondenten graag al op voorhand de vragenlijst kregen. Aangezien het gaat over professionelen en niet om een voor de respondenten emotioneel beladen thema, waarbij het op voorhand lezen van de vragen de inhoud zou kunnen beïnvloeden, zag ik hierin geen probleem. Ik heb hen dit dan ook altijd op voorhand doorgestuurd maar in een beknopte versie: altijd met bij deel drie enkel die ene open vraag en met de mededeling dat het op voorhand doornemen van de vragen mocht maar zeker

niet verplicht was en dat we samen tijdens het interview sowieso alles samen zouden overlopen (voorbeeld van mail met vragenlijst in bijlage 2). Ik merkte dat de respondenten dit apprecieerden.

2.2.3 DE ZOEKTOCHT NAAR RESPONDENTEN: WIE ZOEKT, DIE VINDT?

Het moeilijkste deel van mijn veldwerk was het vinden van respondenten om te interviewen. Tijdens het eerste semester had ik al wel het een en ander opgezocht en had ik een paar kennissen in de hulpverleningssector aangesproken/geschreven om hen om contacten te vragen, maar ik was nog niet begonnen met gericht mogelijke respondenten te contacteren. Dit omdat ik het enerzijds heel druk had met die verhooropleiding en examens, anderzijds met de idee dat het moeilijk zou zijn om op dat moment afspraken te maken voor interviews die ik toch pas maanden later kon afnemen.

Ik hoorde wel telkens van mensen, ook van hulpverleners: “Amai dat is een interessant onderwerp maar wel niet eenvoudig om te onderzoeken”. Toch heb ik onderschat hoeveel tijd en energie het zoekproces naar respondenten in beslag zou nemen. In het tweede semester ben ik meteen gericht op zoek gegaan naar mensen om te interviewen, enerzijds via de weinige mensen die ik ken binnen de hulpverlening, anderzijds door online op zoek te gaan. Zo ben ik bijvoorbeeld via de expertendatabank op zoek gegaan, via de lijst met anderstalige hulpverlening, Ik heb veel contactgegevens van hulpverleningsorganisaties zoals de vertrouwenscentra kindermishandeling, CLB's, JAC's, OTA's, CGG's, ... opgezocht en mails verstuurd, gewoonlijk een basismail waarin ik mijn onderzoek voorstelde en uitlegde dat ik op zoek was naar hulpverleners om te interviewen, met de vraag om medewerking en/of doorverwijzing naar instanties of personen. Indien ik hun naam van iemand had gekregen vermeldde ik dat er ook altijd bij (voorbeeldmail in Bijlage 3). Indien ik geen reactie kreeg via mail binnen een bepaalde periode (ongeveer een week) contacteerde ik veel organisaties telefonisch bij wijze van opvolging. Ik heb heel veel tijd gespendeerd aan organisaties en contactgegevens zoeken en aan het aanschrijven en opbellen van mensen. Na een paar dagen ontdekte ik dat ik echt wel een gestructureerd contactenlogboek moest bijhouden omdat ik anders mijn overzicht zou verliezen. Dat heb ik vanaf dan ook gedaan. Dit overzicht was puur voor mezelf en ik voeg het niet als bijlage bij dit verslag omdat er uiteraard veel namen in staan en deze vrijgeven de anonimiteit van de respondenten niet ten goede zou komen. Elke dag schreef ik kort op welke email en telefonische contacten ik had gehad en wat deze inhielden, bijvoorbeeld ‘... heeft gemaild, willen zelf niet meewerken maar verwijzen door naar ...’.

Vaak kreeg ik, al dan niet na het telefonisch opvolgen, wel reactie, maar weinig mensen/organisaties waren bereid mee te werken. Soms gaven ze als reden dat ze geen tijd hadden, vaak kreeg ik de reactie dat ze het een zeer interessant onderwerp vonden maar ze zelf niet wilden meewerken omdat ze vonden dat ze niet genoeg ervaring hadden met de doelgroep. Dit zijn voorbeelden van reacties die ik per mail kreeg: “Dit is een heel specifiek onderwerp, waar we in het JAC niet veel mee in aanraking komen. Ik kan je de volgende diensten meegeven die jou hier eventueel mee verder kunnen helpen ... Ik hoop dat je hier mee verder kan. Vriendelijke groeten, ...”, of dit van iemand die werkzaam is als therapeut en die zeer gekend is binnen de moslimgemeenschap: “Dit thema is alsnog te weinig bespreekbaar binnen de moslimgemeenschap. In al de jaren dat ik werkzaam ben als psychologe heb ik nog maar enkele kinderen gezien die zich in deze situatie bevonden. Men

probeert dat nog steeds niet te bespreken of er mee naar buiten te komen uit angst dat dit het kind meer gaat schaden dan helpen.” Deze laatste persoon heb ik telefonisch kunnen overtuigen om toch mee te werken aan het onderzoek door te zeggen dat de informatie die zij in de mail verwoordde juist dat is waarover ik meer wil weten. Tijdens het interview merkte ze zelf op dat ze bij nader inzien toch meer ervaring had dan ze initieel dacht. Deze reacties geven natuurlijk ook al iets aan, namelijk dat het seksueel misbruik van kinderen in de moslimgemeenschap geen vanzelfsprekend onderwerp is om mee aan de slag te gaan in de hulpverlening. Zowat iedereen verwees mij naar de Vertrouwensartscentra Kindermishandeling.

Het was dus moeilijk om de bal echt aan het rollen te krijgen. Op een bepaald moment had ik twee mensen die wilden meewerken. Die interviews zijn uiteindelijk niet doorgegaan omdat ik tijdens voorafgaand telefonisch contact ontdekte dat zij niet zelf met deze kinderen werkten, wel met volwassen moslims die als kind misbruikt waren. Dat was heel frustrerend. Op een bepaald moment, begin maart, na meer dan een maand van veel zoeken, kreeg ik bijna spijt dat ik ervoor had gekozen dit onderwerp te onderzoeken. Gelukkig lukte het een paar dagen later op één dag tijd om drie interviews vast te leggen.

Ik heb uiteindelijk 8 respondenten geïnterviewd tijdens 7 interviews (één was een dubbelinterview met 2 hulpverleners van dezelfde organisatie). Onder de respondenten bevonden zich zelfstandige psychologen, seksuologen, hulpverleners werkzaam binnen de bijzondere jeugdzorg, hulpverleners bij organisaties werkzaam rond kindermishandeling, hulpverleners die in interculturele hulpverlening werken en zich specialiseren in de moslimgemeenschap. Ik interviewde 6 vrouwen en 2 mannen. Ik heb hier geen uitsluitel over, maar ik denk dat de reden hiervoor is dat er in het algemeen gewoon meer vrouwen werkzaam zijn in de hulpverlening. 4 respondenten hadden zelf een islamitische achtergrond (2 van Turkse origine, 2 Marokkaanse origine). 4 respondenten hadden geen islamitische achtergrond. Aan het begin van mijn onderzoek was er sprake van het bewust op zoek gaan naar een evenwicht van hulpverleners met en zonder islamitische achtergrond. Doordat het moeilijk was om respondenten te vinden heb ik dit geen grote rol laten spelen in mijn zoektocht, ik was blij als ik mensen vond met voldoende ervaring, los van hun achtergrond. Uiteindelijk zijn toch beide groepen gerepresenteerd, wat ook zeer nuttig was voor mijn onderzoek. Sommige hulpverleners met islamitische achtergrond hadden zeer diepe inzichten in de materie maar konden niet vergelijken met niet-moslim kinderen omdat zij deze niet veel zagen als cliënten. Sommige hulpverleners zonder islamitische achtergrond hadden niet het insidersperspectief of verklaringen voor bepaalde zaken, maar konden dan weer heel duidelijk de verschillen aangeven tussen hoe hun moslim en hun niet-moslim cliënten omgingen met het thema van seksueel misbruik. Ik heb respondenten geïnterviewd die werkzaam zijn in Brussel, Antwerpen en Gent. Ik ben bewust op zoek gegaan naar mensen in verschillende steden waar er een grote moslimgemeenschap is. Dit waren de steden waar het mij lukte om contacten te leggen.

2.2.4 VERLOOP INTERVIEWS

Nadat ik mijn respondenten ontmoette en een informele korte babbel, gaf ik eerst nog wat uitleg over mijn onderzoek. Aan de hand van mijn *informed consent formulier* (bijlage 4) ging dat eigenlijk heel gemakkelijk. Ik had hen altijd voordien via mail meegedeeld dat het interview zou worden opgenomen en hun gegevens anoniem zouden worden verwerkt en

dat zij hiervoor ook een document zouden ontvangen en ondertekenen. Dat was dus een ideaal moment om nog eens te herhalen dat ze op de hoogte konden worden gehouden van de resultaten. Ik vroeg hen altijd of zij voor de aanvang van het interview nog vragen hadden voor mij. Dit verliep altijd zeer vlot. Nadien startte ik de opname.

Bij mijn eerste interview keek ik nog heel veel naar mijn vragenlijst en was het een balans zoeken tussen mijn vragen gesteld krijgen aan de hand van de interviewleidraad en de respondent volgen in haar tempo en verhaal. De zenuwen speelden ook een rol. Gelukkig was het contact met mijn eerste respondent zeer goed waardoor ik na het eerste kwartier meer op mijn gemak was en het gesprek uiteindelijk vlot verliep. Mijn eerste respondent zei op het einde ook dat ze mij zeer fijn vond in gesprek en in contact en dat ze hoopte in de toekomst ooit met mij samen te werken, dat was geruststellend als start. Al snel merkte ik tijdens het verloop van mijn onderzoek dat ik veel meer in een bepaalde routine kwam waardoor ik mijn vragenlijst niet veel meer nodig had. Ik hield deze nog steeds bij de hand en overliep aan het einde of ik alle aspecten had bevraagd, maar verder kende ik de vragen voldoende om ze niet constant te moeten bekijken. Over het algemeen vond ik dat het afnemen van interviews goed verliep. Natuurlijk is het telkens wat aanpassen aan de persoon die je interviewt. Ik merk dat ik nog aan het leren ben hoe je het best een interview afneemt. Soms verliep het echt zo goed als perfect. Andere keren merkte ik tijdens het transcriberen dat ik bijvoorbeeld mijn vragen soms te langdradig formuleerde. In sommige interviews doe ik dat helemaal niet en in andere wel. Ik ben niet zeker waarvan dit afhankelijk is maar dat is dus nog een werkpunt. Eén van mijn respondenten had de neiging om zeer veel uit te wijden. Wat hij vertelde was bijzonder boeiend, misschien zelfs het interview dat ik het meest inspirerend vond, maar het was moeilijk om het gesprek te sturen en al mijn vragen gesteld te krijgen. Het werd uiteindelijk een heel erg lang interview. Ik heb dus zeker nog ruimte om te groeien en die balans te vinden tussen mensen laten vertellen en hen aan te sporen, en het durven onderbreken en het gesprek in een meer specifieke richting sturen. Mijn interviews duurden tussen de 38 minuten en 2u en 20 minuten (=opgenomen deel zonder voorafgaande en afrondende gesprekken). Behalve één enkele respondent hadden alle hulpverleners veel ervaring met en inzicht in het onderzoeksonderwerp. Eén hulpverlener had minder inzichten, dit was dan ook het kortste interview. Ik haalde hier dus iets minder informatie uit maar dit gaf wel goed aan dat een deel van de reguliere hulpverlening niet veel heeft stilgestaan bij de elementen die specifiek bij kinderen uit moslimgezinnen spelen wanneer het gaat over het praten over seksueel misbruik.

2.2.5 VERWERKING INTERVIEWS

Ik heb mijn interviews zo letterlijk mogelijk getranscribeerd (transcripten zijn op vraag van professor Dillen niet bijgevoegd maar zijn door mij uiteraard bewaard en gezien door professor Dillen). Eén keer zei een respondent “en wat ik nu zeg moogt ge niet in uw rapport schrijven” ik heb dan dat stukje weggelaten en het vermeld als [off the record]. Het transcriberen was zeer tijdrovend maar tegelijk ook interessant omdat ik mij heel bewust werd van mijn eigen bewoordingen en er dus zeker uit te leren valt. Nadien heb ik de interviews gecodeerd met Nvivo. Ik kende het programma niet en had het dus ook nooit eerder gebruikt, dat betekende een dagje zoeken en proberen. Op aanraden van professor Dillen heb niet op voorhand de codes gemaakt maar omgekeerd, ben ik vertrokken vanuit de

transcripten. Na twee interviews had ik beter door hoe het werkte en uiteindelijk heb ik het eerste interview dan nog eens opnieuw gecodeerd omdat ik niet tevreden was over mijn eerste poging. Eens ik het programma goed begreep was het echt wel een grote hulp in de verwerking van mijn interviews. Inhoudelijk vond ik het soms moeilijk om te weten wat ik best onder welke code moest zetten. Bijvoorbeeld 'maagdelijkheid' en 'familie-eer' waren zeer vaak aan mekaar gelinkt maar vielen niet steeds samen, zo vielen er bepaalde zaken onder familie-eer die niet rechtstreeks over maagdelijkheid gingen. Ik heb er uiteindelijk voor gekozen om het toch twee aparte codes te maken, al heb ik bepaalde fragmenten onder beide codes geplaatst.

Het moeilijkste deel van het verwerken van de interviews was het geheel uitwerken in de resultaten. Ik was al zodanig ingewerkt in het thema dat ik in gedachten wel heel veel informatie had maar het moeilijk was om deze te structureren op papier. Door veel met quotes te werken was het een lang proces maar ik hoop dat deze manier van werken een meerwaarde biedt op het vlak van inzichten.

2.3. Studiedagen

Ik volgde twee studiedagen aan het Hoger Instituut voor Gezinswetenschappen die onderdeel uitmaakten van de opleiding 'Islamitische visies op relaties en opvoeding' georganiseerd door Odisee (aanwezigheidsattesten in bijlage 5). De studiedag van 3 april 2015 ging over thema's die verband houden met partnerrelaties, man-vrouwverhoudingen en seksualiteit in gezinnen met een islamitische achtergrond. De studiedag van 24 april ging over opvoeding en de ouder-kind relatie binnen islamitische gezinnen. De studiedagen gaven mij vooral de omkadering die ik nodig had om wat ik al had gehoord tijdens mijn onderzoek in de juiste context te plaatsen en zo beter mijn resultaten te beschrijven. Vooral de interne gezinsdynamiek werd mij duidelijker en ik begreep een aantal zaken die ik had gehoord van respondenten beter. Zo hoorde ik bijvoorbeeld tijdens interviews heel vaak dat de vader weinig wordt betrokken door de slachtoffers en de moeders van de slachtoffers wanneer er een melding is van seksueel misbruik. Door tijdens de studiedagen meer te horen over de gezinspatronen en rollen binnen gezinnen werd het duidelijk dat dit niet enkel is uit angst voor represailles tegenover het kind of de dader (en diens familie) maar ook omdat moeders zich zeer erg de rol van de opvoeding en de bescherming van de eer van de familie toe-eigenen. Naast de inhoudelijke relevantie van deze studiedagen was het ook een goede plaats voor mij om te netwerken. Heel wat hulpverleners die, uiteraard omwille van het thema, werken met islamitische cliënten, volgden deze opleiding. Velen vroegen ook om op de hoogte te worden gehouden van mijn onderzoeksresultaten.

3. BEVINDINGEN

Ik bespreek hier de bevindingen van mijn onderzoek. Deze zijn een resultaat van de interviews van respondenten, gelinkt aan de kennis die ik opdeed tijdens de verhooropleiding en tijdens de studiedagen. De resultaten zijn dus een combinatie van

antwoorden van respondenten en ruimere verbanden die ik opmerkte bij het analyseren. In het onderzoeksrapport zullen deze bevindingen worden onderbouwd met de gepaste literatuur. Vaak gebruik ik quotes om bepaalde aspecten te duiden. De namen die hier gebruikt worden zijn niet de echte namen van de respondenten om hun anonimiteit te garanderen.

Ik begin met de bevinding dat er weinig kinderen uit moslimgezinnen met ervaringen van seksueel misbruik in de hulpverlening terecht komen en geef hiervoor mogelijk verklaringen. Nadien ga ik verder in op welke elementen binnen de hulpverlening een rol spelen in hoe kinderen in gesprek kunnen gaan over hun ervaringen. Tijdens mijn onderzoek kwam zeer sterk naar boven dat de familie een belangrijke rol speelt in het omgaan met seksueel misbruik en hoe kinderen hiermee aan de slag kunnen in een hulpverleningstraject. Verder bespreek ik bondig hoe religie aan bod komt in de hulpverlening in verband met dit thema. Ik eindig met werkpunten voor de toekomst.

3.1. Weinig meldingen van misbruik

Tijdens mijn zoektocht naar respondenten werd duidelijk dat binnen de hulpverlening weinig mensen of organisaties veel ervaring hebben met het thema. Alle respondenten geven aan dat ze ervan overtuigd zijn dat seksueel misbruik bij kinderen uit moslimgezinnen véél meer voorkomt dan het wordt aangegeven. Tijdens mijn interviews heb ik bewust niet gevraagd naar de prevalentie van misbruik. Dat er volgens hen veel meer misbruik is dan wordt gemeld, is iets dat zij allen spontaan aanhalen. Respondenten geven aan dat het moeilijk is om de stap naar de hulpverlening te zetten en halen hiervoor verschillende redenen aan: op het thema 'seksueel misbruik' rust een zwaar taboe binnen de moslimgemeenschap; er is weerstand vanuit de gemeenschap om naar de hulpverlening te stappen; er heerst geen praatcultuur; een gebrek aan gemeenschappelijke taal, letterlijk, kan een probleem vormen (vooral voor de ouders); de outreach vanuit de hulpverlening naar deze doelgroep is geen prioriteit. Ten slotte heeft het naar buiten treden met ervaringen zoveel gevolgen voor de kinderen en hun families dat de voordelen van hulp zoeken niet lijken op te wegen tegen de nadelige gevolgen van het vertellen van deze ervaringen.

3.1.1 TABOE

Het onderwerp seksueel misbruik, en eigenlijk alle seksualiteit voor het huwelijk, is zeer taboe-geladen. Seks binnen het huwelijk is wel een onderwerp waar vrouwen onder elkaar veel over praten. Elif geeft aan: "Binnen de huidige gemeenschap is het onbesproken, seksualiteit komt niet aan bod waardoor kinderen ook niet de gelegenheid hebben om daarover te praten". Dit maakt het moeilijk voor de hulpverlening om een gesprek hierover aan te knopen met de gezinnen. "Alleen al het feit om aangesproken te worden rond dat thema is al aanleiding om te zeggen 'dit is voor ons te veel'", vertelt Leen. Adil beaamt deze moeilijkheid: "Het is heel moeilijk om daarmee aan de slag te gaan, zeker wanneer het gaat om taboe-onderwerpen zoals seksualiteit". Verschillende hulpverleners die zelf een moslimachtergrond hebben en zicht hebben op de islamitische hulpverlening en het islamitisch cliënteel geven aan dat het onderwerp van seksueel misbruik op veel weerstand stuit binnen de moslimgemeenschap. "Ik denk dat wij momenteel eigenlijk geen zicht hebben op hoeveel kinderen met een moslimachtergrond seksueel misbruikt worden. Dat is een van de grootste taboes binnen de moslimgemeenschap," stelt Elif. Ebru, die naast haar

individueel werk met cliënten ook praatgroepen met islamitische vrouwen leidt, vertelt dat er rond het onderwerp zeer veel weerstand is. De vrouwen ontkennen gewoonlijk initieel dat seksueel misbruik binnen hun gemeenschap kan gebeuren, zoals volgende uitspraak illustreert: “Tijdens een van mijn praatgroepen was ik bezig over seksueel misbruik en een mevrouw zei tegen mij: ‘Maar Ebru, dat komt bij ons niet voor, dat is iets Vlaams’”.

3.1.2 WEERSTAND TEN AANZIEN VAN HULPVERLENING

Het concept van hulpverlening vanuit een dienst of een hulpverlener extern aan de familie of de gemeenschap kan bevreemdend zijn. Er is weerstand tegenover hulpverlening, geven respondenten aan. “Alles wat met psychiatrie en zeker ook met seksuele hulpverlening te maken heeft, dat is in heel veel moslimgezinnen heel erg taboe-geladen,” aldus Adil. “Er is wantrouwen ten opzichte van de hulpverlening en er heerst de mentaliteit ‘wij gaan de problemen oplossen, niet de hulpverlener’”, beaamt Brahim. Leen legt uit dat die weerstand ook te maken heeft met de angst voor roddels: “Naar een psycholoog gaan, dat is voor gekke mensen, he”. Dit alles maakt dat de werkwijze van bepaalde diensten ook niet duidelijk is en dat hulpverleners moeten uitleggen hoe hulpverlening werkt, wat het moeilijk maakt om meteen een vertrouwensband te creëren. Leen: “Dat er zo andere diensten, allerlei psychologen, pedagogen, ..dat is vaak ook minder makkelijk te begrijpen voor hen waardoor dit het ook moeilijker maakt om een traject te halen, omdat je eerst moet uitleggen waarom je daar überhaupt bent en wie je bent en wat je wel of niet kunt doen”.

3.1.3 GEEN PRAATCULTUUR

Respondenten geven aan dat men traumatische ervaringen die taboe zijn liever onder de mat schuift dan erover te praten. “Als we erover zwijgen bestaat het niet, het is een beetje de mentaliteit binnen de islamitische wereld dus ook bij misbruik van kinderen. Over seksualiteit wordt sowieso heel weinig gesproken, dus kinderen die in die situatie zitten die spreken er ook niet over”, zegt Elif. Het komt regelmatig naar voor in interviews dat er binnen die gezinnen de overtuiging heerst dat het beter is om zaken te verdringen en te ‘vergeten’ dan om over slachtofferschap en gevoelens te praten. Zo vertelt Leen: “Hier wordt soms gezegd: ‘Er niet over spreken is een oplossing want dan vergeet je het, en wat jullie doen is telkens weer spreken dus jullie maken het erger.’ In hun idee creëren we een trauma in de plaats van voor een oplossing te zorgen, en dat is heel vaak een zeer duidelijke strategie: over moeilijke dingen zwijgen we en dan gaat het over”. Elif benadrukt dat deze aanpak op lange termijn nooit effectief is: “Ge kunt het misschien uit uw bewustzijn proberen te wissen.. maar vergeten doe je niet, uw lichaam vergeet het niet, uw lichaam heeft ook een geheugen”.

3.1.4 TAAL

Een andere reden dat de drempel tegenover hulpverlening hoog is, is de taal. Wanneer je de taal niet voldoende machtig bent als ouder of familielid, is het niet eenvoudig om de weg te vinden binnen het hulpverleningsaanbod en om met je hulpvraag naar bepaalde instanties te stappen, ook al is er de nood en de wil. Ebru: “Veronderstel, je wilt je dochter naar een hulpverlener brengen maar die spreekt de Turkse taal niet. Dat is heel moeilijk. Je hebt heel veel therapeuten die Nederlands spreken maar je hebt er weinig die Turks spreken. Daar is geen aanbod. Terwijl bij de Vlamingen als er iets is: je kunt overal gaan. Om naar therapie te gaan, moet je de taal kunnen spreken. Dat is een van de moeilijkheden”. Leen beaamt dit en

haalt de specifieke Brusselse context aan: “Ik denk dat het wel verschil maakt of ge u kunt uitdrukken in uw eigen taal of niet. Zeker in het Brusselse heb je het bijkomende probleem dat kinderen van andere origine in Nederlandstalig onderwijs gevormd worden maar dat ouders als tweede taal Frans hebben, en niet die link hebben met iets Nederlandstalig buiten de school. Waarom zou je dan hulp gaan zoeken in een taal die je al helemaal niet bevat? Het kind is de Franse taal dan weer niet machtig genoeg voor Franstalige hulpverlening”.

3.1.5 WEINIG OUTREACH

Er is vanuit de hulpverlening niet altijd een outreach naar deze doelgroep: kinderen uit moslimgezinnen die seksueel misbruik hebben ervaren. Zo geeft Ebru aan: “Werken met kwetsbare groepen is ook veel meer tijd investeren, hé: zorgen dat ge een tolk hebt die kan vertalen, zorgen dat ge een vertrouwensband hebt”. Ik merkte tijdens mijn interviews dat tekort aan kennis over de gezinscultuur en gevoeligheden van de doelgroep sommige hulpverleners binnen de reguliere hulpverlening ervan weerhoudt om de hulpverlening verder uit te bouwen. Zo zegt Veerle: “We moeten opletten als we daar iets in beweging brengen, dat we het nog kunnen controleren. We hebben het gevoel dat we in onze Vlaamse gezinnen door opbouw van expertise toch wel wat de dynamieken kennen, dat we meer risicoschatting kunnen doen en dat we meer kunnen anticiperen op risico’s die er zullen zijn binnen een traject, en dat we dat bij moslimgezinnen minder kunnen omdat we dat te weinig kennen. Doordat we moeilijker kunnen anticiperen wat de reacties van dat familiaal netwerk gaan zijn hebben we wat meer schroom om een stap te zetten”.

Ook bij hulpverleners binnen de moslimgemeenschap is er weerstand ten opzichte van dit thema, vertelt Elif. “Ik herinner mij, ik deed een tijd geleden supervisie aan een groep allochtone medewerkers van een sociale organisatie en ik wou dat thema aansnijden, en de reactie was heel erg zo van: ‘Dat komt bij ons helemaal niet voor, dat mag niet van de Koran..’ Alsof het van de Bijbel wel mag. Dat is echt nog een thema dat toen niet bespreekbaar was en nu ook nog heel weinig bespreekbaar is. Islamitische hulpverleningsorganisaties vinden dat niet hun eerste prioriteit. En de zelfhulporganisaties doen er niks aan.”

3.1.6 ANGST VOOR GEVOLGEN

Het aspect ‘angst voor de gevolgen’ kwam al vroeg in het onderzoek naar voor in een emailbericht van een hulpverlener die vooral werkt met mensen uit de moslimgemeenschap: “Dit thema is alsnog te weinig bespreekbaar binnen de moslimgemeenschap. In al de jaren dat ik werkzaam ben als psychologe heb ik nog maar enkele kinderen gezien die zich in deze situatie bevonden. Men probeert dat nog steeds niet te bespreken of ermee naar buiten te komen, uit angst dat dit het kind meer gaat schaden dan helpen”. Respondenten geven aan dat kinderen bang zijn om niet geloofd te worden, om niet erkend te worden als slachtoffer, om later geen partner te vinden, om hun familienaam ten schande te brengen, om te worden verstoten, om voor een breuk te zorgen binnen de familie Er is ook angst voor wraak, ten opzichte van het kind of zijn familie, maar evengoed de angst dat de vader of broer wraak zullen nemen op de dader. Ook ouders vrezen voor deze gevolgen die het praten zal hebben op hun kind en hun familie. Al deze elementen komen verder nog uitgebreid aan bod. Het gevolg van dit alles: er komen weinig meldingen binnen bij de hulpverlening en bij politie. Er wordt binnen de familie weinig of

niet ingegrepen, geven respondenten aan. “Men zorgt alleen dat die kinderen niet meer in de buurt komen van die bepaalde persoon maar men grijpt niet in. Er wordt niet naar politie gegaan, zeker niet als het binnen de familie is. De ouders hebben eigenlijk weinig te vrezen,” vertelt Elif. En Els stelt: “De feiten erkennen heeft zo’n verschrikkelijke gevolgen dat mensen het liever gaan ontkennen om hun dochters te beschermen dan het toe te geven en te komen tot een zorgtraject. Dat maakt dat het vanaf de start soms heel moeilijk is”.

Verskillende respondenten halen aan dat er, eens er toch een melding gedaan wordt van seksueel misbruik, moslimkinderen ook vaker dan andere kinderen hun verklaringen intrekken. Els legt uit: “Omwillen van de angst en omwillen van het mogelijke grote verlies in die gezinnen worden verhalen denk ik ook iets meer ingetrokken. Er komt een verhaal, er komt een onthulling, en om allerlei redenen trekken kinderen hun verhaal dan terug in: ze worden zich bewust van de draagwijdte van hun spreken, zeggen ze dat het niet waar is, of dat het fantasie is, of dat ze het gedroomd hebben... . Ik heb de indruk dat het iets meer gebeurt in die moslimgezinnen”.

3.2. In gesprek met hulpverlening

In dit luik ga ik dieper in op elementen die tijdens het hulpverleningstraject een rol spelen, dus niet louter bij het al dan niet melden van misbruik, al kunnen ze hier ook zeker invloed op hebben. Dit zijn elementen die een diepe impact hebben op de beleving van het kind en daarom ook invloed hebben over hoe kinderen kunnen praten over wat er is gebeurd en wat hun gevoelens hierbij zijn (geweest). Vooreerst is er de constatactie dat kinderen uit moslimgezinnen die over hun ervaringen praten dit meestal pas doen nadat ze voor een andere initiële reden in de hulpverlening zijn terecht gekomen. Daarna bespreek ik het belang van eer in de moslimgemeenschap en hoe dit zich uit bij meisjes (maagdelijkheid) en jongetjes (mannelijkheid). Vervolgens bespreek ik welke angsten er leven, specifiek bij kinderen uit moslimgezinnen. Zoals eerder gezegd kwam het belang van familiebanden sterk tot uiting, dit wordt hier verder geconcretiseerd. Tenslotte is het er het concrete aspect van verwoording dat tijdens het onderzoek naar voor kwam.

3.2.1 SEKSUEEL MISBRUIK KOMT VIA EEN OMWEG TER SPRAKE

Wanneer het onderwerp dan toch aan bod komt binnen de hulpverlening is dit vaak door een onthulling tijdens het traject. De initiële hulpvraag heeft meestal te maken met een ander thema, zoals gedragsproblemen of weglopen van huis. Het seksueel misbruik komt vaak pas in de loop van de begeleiding ter sprake. “Als er nog iets zit van misbruik dan komt het maar achteraf, dus het komt niet binnen vanuit misbruik, iets wat je bij andere jongeren wel meer hebt.” zegt Veerle. Dit gebeurt ook bij niet-moslimkinderen maar volgens verschillende respondenten is dit veel meer het geval bij kinderen uit moslimgezinnen. Dit hangt volgens de respondenten samen met het grote taboe en het gevoel van schaamte dat er rond het thema hangt, in combinatie met de moeilijkheid van verwoording (aspecten die verder in het verslag nog worden besproken). Doordat kinderen de feiten moeilijk kunnen vertellen, zullen ze nog meer in hun gedrag uiten dat er iets mis is in plaats van het onderliggende probleem van seksueel misbruik aan iemand te vertellen, geven respondenten aan.

3.2.2 EER EN SCHAAMTE

Een aspect dat bij seksueel misbruik altijd een rol speelt, is schaamte. Dit werd mij onder andere duidelijk in de verhooropleiding. Ook bij kinderen uit moslimgezinnen speelt diezelfde persoonlijke schaamte maar, zo halen alle respondenten aan, daar bovenop komt nog eens de publieke schaamte doordat de familie-eer heel belangrijk is. Brahim: "Schaamte is echt een belangrijk woord in de cultuur, zoals in de christelijke cultuur het begrip 'schuld', maar de schaamte heeft er meerdere aspecten. Het heeft een persoonlijk aspect maar heeft ook met de ogen van de anderen te maken". Leen beaamt het belang van de schaamte tegenover de gemeenschap, een schaamte die zich ook vertaalt in eergevoeligheid: "De vraag is altijd: Is dat een schaamte die uit zichzelf komt of omdat die minderjarige heel goed weet wat dat betekent voor de familie, de familie-eer? Mijn ervaring zegt dat dat vooral zit op familie-eer als kinderen of jongeren daarmee in de knoei geraken". Dit wordt bevestigd door Elif: "Die seksuele eer leeft wel nog heel sterk binnen de islamitische wereld en eigenlijk bij alle culturen in de islamitische wereld. Seksuele eer is nog een heel belangrijk kenmerk binnen het sociaal netwerk van de moslims hier, waardoor de kinderen 'beschadigd' zijn op dat vlak". Voor alle slachtoffers van seksueel misbruik is het verwerken hiervan een traject maar hulpverleners zien de schande die op het kind wordt geplaatst als een van de opmerkelijkste elementen die naar voor komen tijdens het werken met kinderen uit moslimgezinnen. Els vertelt: "Ja, het zit gewoon scherper, he. Het zit scherper omwille van het feit dat er toch op een bepaalde manier binnen de moslimcultuur naar seksueel misbruik gekeken wordt. Ik denk dat niet-moslimouders van een meisje van zes jaar niet direct gaan bezig zijn met: 'Die gaat nooit een man vinden' of 'Hoe gaat er naar ons gekeken worden binnen die gemeenschap?' Daar zijn de meeste ouders op dat moment niet mee bezig, terwijl dat vaak de dingen zijn die op de voorgrond staan in moslimgezinnen en dat maakt het toch wel anders". Leen voegt hieraan toe: "In een andere familie kan je eerder slachtoffer zijn. Dat is in die culturen moeilijk: 'ik ben wel het slachtoffer maar ik ben ondertussen ook minder waard geworden, want ik ben wel beschadigd'".

Die focus op familie-eer is volgens alle respondenten iets van zeer grote en doorslaggevende invloed op hoe kinderen uit moslimgezinnen en hun steunfiguren praten over de gebeurtenissen. Leen verwoordt het zo: "Hun zorg ligt minder bij het trauma maar zit meer op 'misschien verliest ons kind de plaats binnen onze gemeenschap dus we willen vooral dat behouden en bewaren.'"

"Seksueel misbruik is een zware schande op de familie, de familie-eer is belangrijker dan bij niet-moslims. 'Mijn eer, mijn naam.' Ze zijn daar veel meer bezig met hun naam," zegt Ebru. Zij haalt net als andere respondenten aan dat er bij de ouders dus ook veel schaamte is, niet enkel bij het kind zelf: "Ik merk bij de mama's veel schaamte in de zin van 'Ik heb mijn dochter niet kunnen beschermen. Wat met de familie-eer? Wat gaan ze zeggen over mijn dochter? Mijn dochter is zagezegd minder waard'". Elif geeft aan dat deze bezorgdheden zeer reëel zijn: "Meestal worden dan ook ouders aanzien dat zij dan niet voor hun dochter hebben gezorgd dus ouders voelen zich vaak heel erg schuldig. Zij beschuldigen zichzelf ervan dat zij hun kind niet beschermd hebben." Uiteraard kampen ook niet-moslimouders vaak met schuldgevoelens. Het verschil zit erin dat moslimouders soms meer inzitten met het oordeel van de gemeenschap dan met een schuldgevoel tegenover het kind. Mijn respondenten leggen uit dat dit niet is omdat ze hun kind minder graag zien maar omdat ze

met andere aspecten rekening moeten houden. Moslimouders die te weten komen dat hun kind seksueel misbruikt werd, of wordt, komen terecht in een enorm moeilijke positie. Zij moeten een kosten-baten-analyse maken, niet enkel over wat best is voor het slachtoffer maar ook voor de toekomst van hun andere kinderen. Elif vertelt over een situatie die ze meemaakte waarbij een meisje misbruikt werd door haar broer. De ouders kozen er uiteindelijk voor om hun dochter niet te ondersteunen. Ze stuurden haar zelfs uit huis en bestraffen hun zoon niet. De reden hiervoor: ook de reinheid van hun vijf andere dochters, de zussen van het slachtoffer, zou in vraag kunnen worden gesteld. “Zo konden ze zeggen: die dochter is ‘slecht’ en over de zoon wordt dan over gezwegen, om eigenlijk de kansen van die andere dochters in de gemeenschap mogelijk te maken. Dat is een afschuwelijke keuze van die ouders, maar als de communicatiepatronen en de omgangspatronen zo zijn, dan kiezen de ouders voor het geluk van de meesten en wordt het slachtoffer nogmaals geschoffeerd en eigenlijk aanzien als dader, om de kansen van die andere dochters te beredderen. Bedenk je wat een moeilijke rekensom die ouders moeten maken!”

Adil legt uit dat het zeer belangrijk is om begrip op te brengen voor de bezorgdheden van de ouders ten aanzien van de gemeenschap, en dat men door in gesprek te gaan het trauma van het kind terug centraal kan plaatsen. “Daar proberen we wel de aandacht op te brengen: ‘Geef in eerste instantie voldoende aandacht aan uw kind, aan het individu. Dan gaan we het samen over de eer van de familie hebben. We hebben beroepsgeheim, en we gaan jullie leren hier op een manier mee om te gaan dat niet heel de wereld dat hoeft te weten.’”

3.2.2.1. Maagdelijkheid in vraag gesteld

Die bezorgdheid over de eer uit zich, wanneer het gaat om misbruik van een meisje, vooral in het grote belang dat wordt gehecht aan maagdelijkheid en of deze wel intact gebleven is. Leen zegt: “We zien vooral dat voor hen de positie van dat kind en hun gezin zeer hard op de voorgrond komt te staan. Het maagdenvlies bepaalt dan hoe erg de situatie is voor hun gezin en wat het betekent voor de toekomst van hun kind”. Respondenten merken het belang van maagdelijkheid doordat de eerste vraag van ouders vaak is: ‘Is ze nog maagd?’ Bij de begeleiding van de meisjes zelf komt dit ook naar boven, vertellen respondenten, zeker wanneer het gaat om tienermeisjes die al begrijpen welk belang maagdelijkheid binnen de gemeenschap heeft. “De kinderen zijn daarin mee, ze begrijpen dat dat een groot issue is.” beaamt Leen. “Alles rond maagdelijkheid is een zéér prominent thema dat naar boven komt wanneer er sprake is van mogelijke penetratie. Dat is op zich een heel moeilijk thema omdat het lijkt op de voorgrond te komen staan. Ouders redeneren in functie van toekomstperspectieven en het slachtofferschap van seksueel misbruik lijkt een beetje ondergesneeuwd te zijn. Het al dan niet intact zijn van het maagdenvlies doet geen uitspraak over of misbruik is gebeurd of niet, maar wanneer ze weten dat het intact is, lijkt het probleem voor de ouders opgelost, zo van ‘Oké, dan is het probleem van de baan.’ Terwijl voor ons als hulpverlening het probleem daar helemaal niet mee is opgelost.” Leen geeft hier net als de meeste andere hulpverleners aan dat het moeilijk is om ouders vast te houden in een traject wanneer blijkt dat het maagdenvlies intact is, of nadat het door een arts hersteld is. “Dat is de prioriteit voor de ouders. Maagdelijkheid goed? Perfect, oké” bevestigt Redoune. Adil specialiseert zich in hulpverlening aan moslimkinderen en kent het probleem maar al te goed. Hij legt uit: “Wij als hulpverleners proberen in eerste instantie naar de emotionele en psychologische zorg van het kind daarin te kijken. En in tweede

instantie, als dat ertoe doet of als dat een aantal therapeutische begeleidingen verder zou kunnen hypothekeren, dan gaan we naar de mama en zeggen van: ‘Kijk, dit is, om het cru te zeggen, gelijk een gebroken arm en als ge dat herstelt, wordt dat eens zo sterk. Als ze dat niet wil vertellen aan haar toekomstige echtgenoot hoeft hij dat niet te weten’”. Op die manier komt hij de ouders tegemoet in hun bezorgdheid en lukt het vaak toch om de ouders te overtuigen om het kind in begeleiding te houden.

Waarom is maagdelijkheid dan zo belangrijk? Ebru licht dit als volgt toe: “Omdat daar een status opgeplakt wordt. Die maagdelijkheid zegt ‘Dat gaat een goede huisvrouw worden, dat gaat een goede schoondochter worden, ...’. Allemaal positieve etiketten worden op de maagd geplakt: het is een reine vrouw, het is een vrouw waar ik respect voor kan tonen, dat is maagdelijkheid. En als ze haar maagdelijkheid verliest, dan verliest ze dat allemaal”.

“Maagdelijk is levensnoodzakelijk, het is bijna een identiteitskaart,” stelt Brahim. Ook Els haalt dit aan: “Het principe maagdelijkheid bepaalt de toekomst van die moslimmeisjes en -vrouwen. Ook nu nog, hier in België.” Elif vertelt over de aanpak door de Iraanse overheid van geweld op vrouwen: posters van gelekte lolly’s vol met vliegen. De campagne is gericht op de vrouwen (‘de lolly’s’), niet op de mannen (‘de vliegen’). “Met die lolly: als ge u mooi indekt dan komen die vliegen niet aan u. Dus meisjes waar al aan gelikt is, die zijn op de huwelijksmarkt minder waard en dat heeft met die seksuele eer te maken. Alle aanrakingen, niet enkel ontmaagding, want: wie wilt er nu een gelikte lolly hebben?” Dit voorbeeld gebruikt ze om het belang aan te tonen van de maagdelijkheid. “In islamitische gezinnen is dat dan ook letterlijk: je wordt ontwaard, niet alleen als persoon maar ook voor de gemeenschap.”

Het belang van maagdelijkheid heeft invloed op de beleving van het kind. Elif vertelt: “Aanaal misbruikt worden is dan minder erg, maar als ze natuurlijk vaginaal misbruikt worden, dan ja, dan zit zij met veel meer schade”. Tijdens mijn verhooropleiding en stage leerde ik dat anale penetratie vaak nog erger aanvoelt voor een kind dan vaginale penetratie. In de beleving van het kind is het denigrerende en pijnlijker. Ik introduceer hier de hypothese dat dit bij moslimmeisjes wel omgekeerd zou kunnen zijn omdat zij tijdens het misbruik vanaf een bepaalde leeftijd zeer bewust zijn van het belang van hun maagdelijkheid, en dus in grote angst leven voor de gevolgen van het verlies hiervan wanneer zij vaginaal misbruikt en gepenetreerd worden. Deze hypothese staaf ik verder met literatuur in mijn onderzoeksrapport.

3.2.2.2. Mannelijkheid in vraag gesteld

Verschillende respondenten denken dat seksueel misbruik van jongetjes een reële problematiek is binnen de moslimgemeenschap, zowel in Arabische landen als hier in België. Elif vertelt dat onderzoek uit Nederland aantoont dat er nog meer misbruik is van jongens dan van meisjes binnen de moslimgemeenschap: “De onderzoekers verklaarden het vooral vanuit de maagdelijkheidsnorm, maar ook dat binnen de Arabische wereld het concept van ‘schandknappen’ nog altijd bestaat”. Ook Adil en Brahim halen deze problematiek aan. “Dat komt heel veel voor, ook in Marokko bijvoorbeeld, dat veel jongetjes seksueel misbruikt worden. Dat wordt aangeleerd om hun seksuele driften uit te leven omdat een seksuele relatie met een meisje not done is.” zegt Adil. “Jongens zijn daar soms een soort van seksueel speelgoed. We horen meer verhalen van meisjes maar ik ben zeker dat dit ook bij jongens bestaat en misschien meer dan we denken,” bevestigt Brahim.

Zoals eerder gezegd is de prevalentie niet het onderwerp van dit onderzoek maar het feit dat alle hulpverleners die zelf deel uitmaken van de moslimgemeenschap spontaan zelf aanhalen dat het vaak voorkomt, is toch de moeite om te vermelden. Zeker omdat de meerderheid van de respondenten met veel ervaring in de hulpverlening aangeeft nog minder jongens dan meisjes van de moslimgemeenschap te hebben begeleid. “Ik heb er zelf nog nooit eentje gehad in mijn 18 jaar dat ik werk met kinderen die seksueel misbruikt zijn, dat zegt wel iets.” vertelt Veerle. Slachtofferschap van jongens wordt dus blijkbaar nog minder gemeld dan bij meisjes, en dit heeft volgens de respondenten te maken met het taboe dat er heerst op homoseksualiteit. Ebru geeft aan dat het voor moslimjongens nog moeilijker is om erkend te worden als slachtoffer: “Ik denk dat men dat gemakkelijker aanvaardt dat een meisje seksueel misbruikt wordt dan een jongen. Ik heb zo het gevoel dat het nog een grotere taboe is”. Adil legt uit: “Bij jongens gaat ge dat veel minder snel zien onthuld worden dan bij meisjes en dat heeft te maken met de trots van de jongens. Hun mannelijkheid is helemaal weg en ze gaan zichzelf ook als vrouw zien”. “Voor het jongetje is dat heel erg want men denkt vanuit de gemeenschap dat die misschien homoseksueel gaat worden en men kijkt op hen neer,” zegt Elif, die wel jongens in begeleiding heeft gehad. Alle hulpverleners van de moslimgemeenschap en enkele hulpverleners zonder islamitische achtergrond geven aan dat er binnen de gemeenschap de idee heerst dat een jongen die seksueel misbruikt is hierdoor een homoseksuele geaardheid zal ontwikkelen. De kinderen voelen dit aan en dat heeft grote gevolgen voor hun ontwikkeling. Ebru vertelt over een cliënt: “Hij werd paranoïde en hij heeft altijd het gevoel dat mensen denken dat hij een homo is.” Brahim concludeert: “Bij misbruik van jongens zijn ze bang van homoseksualiteit, het is dus niet de maagdelijkheid die verloren gaat maar de mannelijkheid”.

3.2.3 ANGSTEN

Naast het verlies van eer, en daarmee samenhangend het verlies van (zelf)waarde, hebben kinderen nog andere angsten die de hulpverleners opmerken. Seksueel misbruik brengt gewoonlijk bepaalde angsten met zich mee bij kinderen, zeker wanneer het gaat om incest. Kinderen zijn dan bang dat hun gezin uiteen zal vallen. Ze willen dat het misbruik ophoudt maar ze willen niet altijd de gevolgen die hun verhaal doen met zich kan meebrengen. Respondenten geven aan dat kinderen uit moslimgezinnen bovendien angsten hebben die specifiek gelinkt zijn aan hun gezinscultuur.

3.2.3.1. *Niet geloofd worden*

Wanneer aan de hulpverleners wordt gevraagd waarvoor kinderen dan schrik hebben, is een van de meest voorkomende antwoorden “dat ze niet geloofd worden”, samen met de angst dat hun omgeving zou denken dat zijzelf in de fout gegaan zijn. Die angsten zijn op zich niet specifiek voor moslimkinderen die misbruikt zijn, maar volgens de respondenten is de angst bij hen wel groter, precies omdat de kans dat ze niet geloofd worden ook werkelijk groter is. Adil geeft een voorbeeld: “Ik heb zo een situatie gehad waarin een meisje was misbruikt door haar broer en waar de familie daar helemaal geen oren naar had. Jarenlang heeft dat meisje vanaf haar eerste tienerjaren in instellingen vertoefd omdat ze niet terug naar huis kon gaan. Voor hen was zij een bedrieger en een leugenaar, niemand geloofde haar verhaal”. Ook Brahim hoort van cliënten dat deze, wanneer ze het thuis vertelden, een reactie kregen als “Ja, maar ben je zeker? Was het niet een droom? Of is het niet een geest of ik weet het niet wat?”. Zoals eerder al werd beschreven, heerst er bij ouders ook de

overtuiging dat seksueel misbruik niet voorkomt in de moslimgemeenschap en kunnen ze zich niet goed inbeelden dat het hun kind dan toch zou overkomen.

3.2.3.2. *Verstoting*

“Er is bij die kinderen angst voor verstoting. Wij hebben al meegemaakt dat zo’n kind effectief terug naar Marokko gestuurd werd. Zo’n dingen maakt ge niet mee met nietmoslimgezinnen. Dan is ze weg en het probleem is opgelost, zo ver gaat het soms,” vertelt Els. Eerder werden al ervaringen van Elif en Adil weergegeven waarin het slachtoffer uit huis werd geplaatst. “Kinderen zijn bang dat hun familie hen daardoor gaat verstoten en misschien het gezin in zijn geheel de rug toe zal keren,” verwoordt Leen.

3.2.3.3. *Wraak*

Angst voor fysiek geweld is volgens al mijn respondenten één van de belangrijke elementen die kinderen aanhalen. ‘Wanneer iemands eer geschonden is moet dit worden gewroken’ is de filosofie daarachter, vertellen ze. “Dat is ook weer de angst dat de reacties heel heftig zouden kunnen zijn omwille van de seksuele eer, er is de schrik dat er echt bloed gaat vloeien,” zegt Elif.

Deze angst voor fysiek geweld bevat twee elementen: enerzijds zijn kinderen bang dat de dader wraak zal nemen op het kind omdat hij of zij heeft gepraat, anderzijds is er de angst voor wraakacties van mannelijke familieleden, tegenover hen als slachtoffer of tegenover de dader. Leen stelt dat die angsten vaak worden verwoord in de loop van het traject: “Dan hoort ge het wel heel snel van ‘Oei, mijn oudste broer mag dat niet weten!’ Wij horen dat die ook een beetje de taak heeft gekregen om de status van de familie te behartigen en dat die dan wel eens negatief zou kunnen uithalen naar die jongeren, in de zin van het gaan vertellen tegen de ouders maar ook bestraffing allerhande.”

Het is aan de mannelijke familieleden om de eer te bewaken, en kinderen weten dit heel goed. Brahim geeft een redenering weer die hij vaak hoort: “Maar ik kan niet praten, ik kan dat niet zeggen, ik kan niet Als ik bepaalde dingen zeg ga ik misschien problemen met mijn neven, met mijn nonkel, met de broer van mijn moeder hebben.”

De grootste bezorgdheid is gewoonlijk dat de mannelijke familieleden de eer van het kind zullen gaan wreken door de dader te vermoorden. Dit verklaart waarom er zoveel weerstand is bij kinderen en moeders om de vaders te betrekken. Elif legt uit: “Stel dat een meisje dat misbruikt wordt door een nonkel dat tegen de vader zegt. Dan moet die vader iets doen. Ofwel gaan ze dat proberen toedekken, wat eigenlijk het gemakkelijkste is en soms ook het meest wenselijke, want stel nu dat die vader die nonkel vermoordt, dan belandt die vader in de gevangenis. Dan zijn die kinderen ook hun papa kwijt en dat willen ze niet. De kostprijs is gewoon te zwaar”.

3.2.3.4. *Gevolgen niet kunnen inschatten*

Adil vertelt: “Eén van de grootste angsten is dat ze niet goed kunnen inschatten wat er allemaal verkeerd kan lopen, en vaak worden ze opgevoed met angsten als stok achter de deur. Vaak is die angst onterecht maar eenmaal dat dit angstgordijn opgetrokken wordt, kan je heel moeilijk werken met die kinderen. Dan kan je op je kop gaan staan. Het blijft heel moeilijk om over hun ervaringen te praten. Ze zijn bang voor de hevige reactie. Als je in een conflictsituatie hebt geleerd in dialoog te gaan en je kunt inschatten hoe je ouders op een

aantal scenario's gaan reageren. Zij kunnen dat niet en dan moeten ze echt beroep doen op hulpverleners die dat op een zorgzame manier opvangen en dat kan ook een heel moeilijk traject zijn". Hij ziet hier, net als andere hulpverleners, een extra moeilijkheid voor moslimkinderen: "Ik denk bij onthullingen dat een Vlaams kind iets beter kan inschatten hoe de ouders hierop gaan reageren en het zal sneller hulp zoeken binnen de omgeving, al denk ik dat dit ook niet zo evident is. Maar voor traditionele Marokkaanse moslimkinderen is dat nog twee keer zo moeilijk." Elif legt dit ook uit: "Ze hebben schrik voor de reactie van hun ouders. Ook veel Belgische ouders reageren fout uit onmacht of shock maar omdat daar heel weinig informatie over bestaat in de moslimgemeenschap, is de reactie ook veel heftiger en hebben kinderen ook schrik dat er van alles gaat gebeuren die zij niet willen. Het enige dat die kinderen willen is dat het stopt."

3.2.3.5. Toekomstige partner

Tot slot halen alle respondenten de angst aan van kinderen vanaf een bepaalde leeftijd dat zij later geen huwelijkspartner zullen vinden doordat ze 'geschonden' zijn. Deze bezorgdheid gaat niet enkel over het kind zelf maar ook over zijn of haar broers en zussen. Bij de moeders leeft deze bezorgdheid ook heel erg. Het is iets dat de kinderen aanvoelen, zeggen de respondenten.

3.2.4 FAMILIESTRUCTUREN

Angsten hebben dus een impact op kinderen en hoe/of zij over misbruik kunnen spreken. Naast deze angsten halen hulpverleners aan dat familiestructuren enorm veel invloed hebben op hoe het hulpverleningstraject met kinderen uit moslimgezinnen verloopt.

"Voor mij staan die familiestructuren centraal, dat is bijna het belangrijkste verschil in het werken met kinderen uit moslimgezinnen," zegt Leen. Eerder werd al aangehaald hoeveel belang er wordt gehecht aan de eer van de familie. Hier wordt uitgelegd hoe de familiestructuren een rol spelen in het hulpverleningstraject.

3.2.4.1. Ruimer dan kerngezin

Respondenten vertellen allemaal dat de familiebanden binnen moslimgezinnen gewoonlijk zeer hecht zijn en dat ze verder strekken dan het kerngezin (mama-papa-broers en zussen).

Volgens onder meer Adil is er nog te weinig zicht op de invloed hiervan op intrafamiliaal misbruik: "Ik weet zeker dat nog niet alle problemen van seksuele aard het daglicht hebben gezien. Ik denk dat als we zouden gaan graven in die vrij traditionele gezinssystemen met zeer hechte familiale banden die verder strekken, veel uitgebreider zijn dan het kerngezin en waar dat de mantelzorg heel groot is, we nog grote ogen zouden trekken". Hij geeft een voorbeeld van een gezin dat hij heeft begeleid: "We hebben een geval gehad waarbij de mama onderdak had gegeven aan haar twintigjarige broer die dan een jaar lang zijn nichtje, haar dochter, van twaalf jaar heeft misbruikt". Volgens hem is dit geen geïsoleerd geval. Zoals eerder gezegd is prevalentie niet het onderzoeksthema maar omdat enkele respondenten het aanhaalden, benoem ik het hier.

"Kinderen zullen altijd kijken naar de ouders, naar de familie, naar de gemeenschap van wat wordt er verwacht en we gaan daarnaar handelen," vertelt Adil. De ruime en hechte gezinsbanden spelen dan ook een rol in de aanpak van de hulpverleners ten aanzien van het

gezin. “Wat dat we ook anders doen is dat we ruimer gaan werken dan het kerngezin. In klassieke gezinnen heb je vader, moeder, de kinderen, soms grootmoeder. Ik merk bij die moslimgezinnen dat het wel belangrijk is om te verbreden en met een ruimer familiaal netwerk te gaan werken,” vertelt Els.

Enerzijds kan het teruggrijpen naar een hecht familiaal netwerk de hulpverlening bemoeilijken. Zo vertelt Leen: “Ze gaan meer terugvallen op familiestructuren, en minder vraag hebben naar hulpverlening. In de plaats daarvan gaan zij zoeken naar: ‘Wie in onze familie kan hier in bemiddelen, kan hierin iets doen, of kan ons zeggen of het kan het besproken worden of niet?’ Moslimgezinnen hebben veel meer binnen hun familie structuren over wie moet aangesproken worden in welke situaties. In de gesprekken voel je de impact van de ruimere familie. Je kan bijvoorbeeld hier tijdens een gesprek een gezin hebben dat volledig meegaat in onze manier van denken over de aanpak en waar ouders hier eerst zeiden ‘het zal voor het gerecht gaan en ik zal strijden’, en die dan een aantal sessies nadien die daadkracht achter zich laten vanuit druk van familie om het stil te houden”.

Anderzijds kunnen deze netwerken een belangrijk steun vormen voor kinderen en hun gezinnen, vertellen respondenten. Meer hechte banden betekent meer mogelijke hulpbronnen. Enkele hulpverleners leggen mij uit dat ze de ruime familie betrekken in het traject en dat dit het kind ten goede komt. Zo zegt Els: “Soms is de rol van de tantes of de grootouders belangrijk. Soms moet er ook rond veiligheid in de ruimere familiezin kunnen gesproken worden. Vaak geven wij de boodschap aan de ouders om zelf met hun familie te spreken over de ongerustheden en het hulpverleningstraject. Als het moeilijk is om echt inhoudelijk dat gesprek te voeren bieden wij aan om, met akkoord van beide ouders, contact opnemen met de familie om hen uitleg te geven of te betrekken in het traject”. Ook Adil benadrukt het belang van het betrekken van de familie: “Het gezinssysteem staat niet los van de gemeenschap en van de ruimere familie. Het is aan ons als hulpverlener om te zien ‘hoe gaan mensen daarop reageren, zijn daar weerstanden of zijn daar ook hulpbronnen?’ Sociale controle heeft heel vaak een negatieve connotatie maar ik heb heel veel ervaring met de positieve aspecten ervan. Hoe meer mensen dat dragen hoe beter voor het individu in dat systeem. En wat wij als hulpverleners doen is die steun faciliteren en een aantal randvoorwaarden scheppen om te voorkomen dat er reacties komen die negatief geladen zijn naar het kind toe, en die tot een breuk zouden kunnen leiden met de omgeving. Door de ruimere familie worden heel veel zaken goed opgevangen en opgelost maar in bepaalde gevallen is het nodig dat daar toch nog professionele hulpverlening bij te pas komt om hen daarin te begeleiden”.

Enkele respondenten halen aan dat respect tegenover de ouders en familie heel erg speelt en dat dit, in combinatie met de geladenheid van het onderwerp, ervoor zorgt dat kinderen niet het gevoel hebben dat ze vrij kunnen spreken in hun aanwezigheid. Het heeft dus niet enkel met angsten te maken maar ook met respect voor de familie.

3.2.4.2. Rolpatronen

Hieronder bespreek ik bepaalde rolpatronen die respondenten aanhalen als typerend voor veel moslimgezinnen en die ook een invloed spelen op hoe kinderen omgaan met en kunnen praten over hun misbruik. Zo zijn er de man- vrouw- rollen die vooral een rol spelen in wie

welke taak opneemt binnen de opvoeding. Verder wordt de rol van de oudste broer besproken in relatie tot de onderzoeksvraag.

a) Gender

Hulpverleners zeggen dat ze vaak stoten op bepaalde rolverdelingen tussen ouders. Moeders en vaders hebben allebei vaste rollen die ze aannemen binnen het huwelijk en het opvoeden van de kinderen, en dat heeft invloed op de werking van de hulpverlening. “We merken dat dat niet zo evident is binnen moslimgezinnen, dat daar vaak een opsplitsing gebeurt. Jongens praten met hun vader, meisjes praten met hun moeder en vanuit onze aanpak spreken wij beide ouders aan over de aangemelde problematiek en daar stoten we toch wel vaak op weerstand; dat dit eigenlijk niet hoort binnen hun manier van praten over seksualiteit,” expliceert Leen. “Ik merk dat vaders afstand houden als het onderwerp ter sprake komt. Ik denk ook dat het feit dat wij in de hulpverlening vooral vrouwen zijn belastend is voor hen. Ze moeten hier met een jonge vrouw praten over seksualiteit. Sommige mannen kunnen dat verwoorden en zeggen dan ‘dat is iets voor mijn vrouw, ik wil daar niet bij aanwezig zijn’ of ‘wij kunnen daar niet zo over spreken’ en anderen tonen nonverbaal dat ze er niet oké mee zijn.” De meeste respondenten geven aan dat het soms lastig is om als vrouwelijke hulpverleners een gesprek aan te gaan met vaders over seksueel geladen onderwerpen. Indien mogelijk worden deze gesprekken dan ook toebedeeld aan mannelijke collega’s. Eén respondent geeft aan dat er in hun organisatie altijd rekening mee wordt gehouden maar de meeste respondenten geven aan dat dit in de praktijk niet altijd een optie is, doordat er in verhouding weinig mannelijke hulpverleners zijn. De meeste respondenten geven aan dat kinderen vaak wel graag met vrouwen praten, omdat ze meer gewend zijn over persoonlijke zaken te praten met vrouwen. Voor puberjongens is het gemakkelijk als de vrouw al iets ouder is omdat zij daar een moederrol in herkennen. Praten met jonge vrouwen ligt volgens respondenten gevoelig omdat ze niet gewend zijn te praten over seksualiteit met leeftijdsgenoten van het andere geslacht.

Bijna alle respondenten halen aan dat alles dat met opvoeding te maken heeft, wordt aanzien als de taak van de moeder. De vader wil hier soms niet in betrokken worden, maar meestal zijn het de moeders die de vader niet willen toelaten in hun domein. “We vergeten dikwijls de positie en de macht van de moeder in deze problematiek,” zegt Brahim. De macht van de moeder kwam ook in de studiedagen sterk aan bod. Naar buiten toe is het de vader die de eer zal verdedigen maar binnen het gezin is het de moeder die de opvoeding in handen heeft, en het als haar rol ziet om de eer van haar kinderen te bewaken. Adil beschreef het zo: “Mama is minister binnenlandse zaken en papa is minister buitenlandse zaken.” Brahim legt uit dat naast de moeders ook de zussen van de moeders, de tantes van het kind, een belangrijke rol spelen in de opvoeding van kinderen. “De jongste tante staat vaak dicht bij de leeftijd van de kinderen en is daarom toegankelijk. De oudste vervult mee de moederrol.” Bij jonge kinderen wordt misbruik volgens respondenten vaak benaderd als een opvoedingsprobleem en zijn het de moeders die met de kinderen praten. Bij oudere kinderen, vanaf de pre-pubertijd, wordt het aanzien als een seksueel probleem en verloopt het praten met het kind volgens sekse: vaders praten met zonen, moeders met dochters.

Zoals eerder gezegd, is er bij kinderen en moeders vaak weerstand om de vaders te betrekken. Dit heeft volgens respondenten te maken met de angst voor eer-gerelateerd geweld en de angst voor verstoting. Els legt uit dat dit soms voor moeilijkheden zorgt in het

traject: “Wij gaan nooit een slachtoffer zien als we de beide ouders niet gezien hebben. In moslimgezinnen doen we het soms toch omdat we het gevoel hebben dat we anders niet tot een opstart komen en dat is soms een heel moeilijke evenwichtsoefening. Op een bepaald moment moet je gaan verbreden of ga je mee een geheim installeren binnen het gezin”. Andere hulpverleners geven eveneens aan dat het betrekken van de vader zeer delicaat is. Zo zegt Adil: “Het is wel een moeilijk proces. Wij weten op voorhand dat er gewoonlijk wordt gevraagd de vader niet te betrekken en we gaan bij de kinderen en eventueel de moeder, als zij al betrokken is, aftoetsen hoe zij denken dat de papa zal reageren.” Hij geeft een voorbeeld van een situatie waarin de ouders eerst meerdere gesprekken hebben gehad met de hulpverlening, opdat de hulpverleners zouden kunnen inschatten hoe ze het onderwerp het best benaderden, en de ouders voor te bereiden op de ervaringen die hun kind hen ging vertellen. Zulk proces verloopt in stappen: “Eens de mama op de hoogte gebracht is, gaan we eerst eens bij haar te rade: ‘Wat denkt ge, gaat uw man zo kwaad zijn dat die misschien hem iets wilt gaan aandoen?’ We kunnen ons echt niet permitteren om meer schade te berokkenen, want het zou kunnen dat die vader in frustratie barst en die gaat opzoeken en hem wil vermoorden. Dat is letterlijk, ik weet dat dit kan gebeuren.” Ondanks de risico’s vindt Adil het zeer belangrijk om de vaders altijd te betrekken in het traject. “Vaak is die vader ook iemand die rust kan brengen. Als die vader er goed mee omgaat en het kind omarmt dan gaat het kind mandaat krijgen om alle mogelijke hulpverlening te accepteren.” Eens de vader is ingelicht, wordt er met hem gezocht naar de beste manier om zijn kind te ondersteunen. Adil vertelt hoe hij de vaders hierin benadert: “We gaan samen met u zoeken om die kwaadheid weg te leiden wanneer je in gesprek gaat, want als uw dochter voelt dat ge kwaad zijt kan ze niet goed inschatten of ge kwaad zijt op haar of op de vader en dat verschil moet voor haar heel helder zijn. Voor haar is dat heel belangrijk dat zij heel goed kan voelen van ‘mijn papa is heel boos op de vader maar hij heeft mij graag en wil voor mij zorgen en hij gaat mij hier een dikke knuffel geven’. Dat is de basis om verder te werken aan de problemen. We gaan dat proberen met de ouders, zelfs met vaders die het heel moeilijk hebben om dat soort gesprekken te voeren”. Op die manier wordt de moeder ook ontlast van de zware verantwoordelijkheid die zij draagt. “Vaak zijn moeders in die rol aansprakelijk en verantwoordelijk gesteld in de opvoeding en dus ook alles wat verkeerd loopt in de opvoeding. We gaan die moeder zeker niet in passeren in haar rol maar we gaan wel aandringen bij die moeder om mee na te denken over hoe we de papa’s toch kunnen betrekken.”

b) Broers

“Als je een meisjesslachtoffer hebt dan kunnen wij onderschrijven dat er een enorme vrees is om die oudste broer daarover in te lichten. Die broer staat soms mee in voor de familieer, veel meer, waardoor ze met de vraag zitten: ‘Als hun broer dat weet, wat zullen dan de represailles zijn?’”, vertelt Leen. Bij de beschrijving van angsten werd al uitgelegd dat de broers een rol spelen in het verdedigen van de eer.

Bijna alle respondenten, zowel hulpverleners die zelf deel uitmaken van de moslimgemeenschap als hulpverleners zonder moslimachtergrond halen aan dat ze veel te maken krijgen met incest gepleegd op meisjes door hun broer. “Bij moslimgezinnen die wij aangemeld krijgen, zien we vaak de oudste broer als pleger. Ik heb het gevoel dat dat in heel veel gezinnen een grote problematiek begint te worden,” zegt Els, “En dat is moeilijker. Dat zet ouders in zo’n verscheurende positie en dan ja, dan is dat toch nog een moeilijker

problematiek vind ik. Dat is altijd heel moeilijk voor ouders, maar zeker binnen moslimgezinnen". Eerder werd door Elif al een voorbeeld aangehaald van deze moeilijkheid. Brahim geeft een bijkomende verklaring van de reden dat het moeilijk is voor moeders om een 'kant te kiezen', aanvullend op de reden die Elif eerder aanhaalde. "Dat heeft te maken met de patriarchale cultuur die nog sterk aanwezig is bij veel moslims. De vrouw heeft in eerste instantie een band met haar papa, ten tweede met haar echtgenoot, ten derde met de zoon. Haar loyaliteiten liggen dus sterker bij haar zoon dan bij haar dochter."

Adil beaamt de belangrijke rol van de broers in de hulpverlening, die volgens hem, net als de vaders, voorzichtig moeten worden benaderd maar ook een positieve functie kunnen vervullen: "Bij seksueel misbruik gaan de broers zeker een rol kunnen spelen. Die kunnen heel veel betekenen: positief maar ook negatief. Die kunnen snel de kaart van de eer, de trots, de taboes en de *harams* trekken, maar ik denk dat ge die ook wel een plek kunt geven door een soort van coalitie waarbij hij een belangrijke rol kan spelen, ook naar de ouders toe. Ge moet die op een volwaardige manier betrekken, want ge kunt niet het risico lopen om hem op een zijspoor te laten. Als ge hem helemaal op een zijspoor laat dan weet ge ook niet wat die doet met zijn machtspositie in het gezin".

3.2.5 VERWOORDING

Om in een hulpverleningstraject te kunnen stappen is er communicatie nodig. Er moet worden gepraat. Ik beschrijf hier de elementen die een rol spelen in het verwoorden van ervaringen en gevoelens die er leven bij het kind en de ouders.

3.2.5.1. *Taal*

Eerder werd al uitgelegd dat taal een aspect kan zijn die de drempel naar de hulpverlening verhoogt. Ook eens mensen naar de hulpverlening zijn gestapt, zorgt de taalbarrière voor moeilijkheden binnen het traject, vertellen respondenten. "Vaak zijn dat ook gesprekken met een tolk, waardoor dat op zich het proces ook vertraagt. Op dit moment is het in Antwerpen een ongelooflijk probleem de tolk Arabisch-Berbers te bemachtigen. Het zou niet mogen maar dat maakt het contact soms toch ook wel wat moeilijker," illustreert Els. Ook politie geeft aan in het algemeen met een groot tekort aan betrouwbare tolken te zitten. Vaak ligt de moeilijkheid vooral bij de familieleden en minder bij de kinderen die gewoonlijk in het Nederlands naar school gaan. Zelfs wanneer er een tolk beschikbaar is, merken respondenten dat het onderwerp van seksueel misbruik moeilijk is om over te brengen. Leen weet hoe gevoelig het ligt en bereidt de tolken voor, want ook voor hen is dit niet gemakkelijk te vertalen: "We gaan ook altijd de tolken informeren rond wat dat we het zullen hebben zodat zij ook voorbereid zijn op het feit dat zij soms beladen woorden voor hen, penis, vagina,.. letterlijk zullen moeten vertalen. Wij vragen vertaal het, 't is ook niet altijd zo evident voor een tolk om dat te vertalen. De ene tolk heeft het daar gemakkelijker mee dan de andere".

Respondenten geven aan dat mensen seksueel geladen woorden ook niet altijd kennen in hun thuistaal. Dit komt niet doordat de woorden niet bestaan in die taal maar omdat ze gewoon niet worden aangeleerd aan iedereen. Zo zegt Brahim: "De Arabische taal is heel breed, er zijn veel woorden, maar veel mensen kennen deze woorden niet omdat we vaak werken met mensen in een migratiecontext waar veel aan de oorspronkelijke cultuur

verloren gaat. Ze blijven achter zonder woorden”. Adil spreekt met cliënten regelmatig Berbers en Arabisch maar hij legt uit dat hij, omdat seksueel geladen woorden erg gevoelig liggen bij veel mensen, altijd de details van seksueel misbruik zal bespreken in het Nederlands, Frans of Engels, als mensen een van die talen genoeg machtig zijn. “Voor ons is het veel gemakkelijker om taboeonderwerpen te bespreken in het Nederlands omdat er in het Nederlands een taal is en de woorden gemakkelijker in de mond liggen. De schaamte is veel minder aanwezig wanneer je het in het Nederlands doet. Ik raad andere hulpverleners altijd aan om die gesprekken niet in het Arabisch of Berbers te voeren als het niet moet.”

3.2.5.2. *Lichaamsdelen en handelingen*

Voor hulpverleners is het vaak belangrijk om goed te begrijpen wat er juist is gebeurd om van daaruit voor veiligheid en herstel te zorgen. Voor politie is het noodzakelijk dat ze in detail de gebeurtenissen kennen opdat het Openbaar Ministerie effectief kan vervolgen. Zowel politieverhoorders als hulpverleners geven aan dat dit bij kinderen uit moslimgezinnen soms moeilijker is. Kinderen worden stil of zeggen enkel dat iets *haram* is maar willen of kunnen geen details vertellen. Elif merkt dit tijdens therapie: “Daar wordt altijd over gesproken van ‘ja maar, dat is *haram*, dat is verboden’, maar men geeft daar heel weinig uitleg aan. Waarom? Omdat dat *haram* is”. Ook Els hoort dit veel: “Ze maken zo’n onderscheid tussen aanvaardbaar en niet aanvaardbaar, *haram*. En verder geraak je soms niet”. Tijdens de verhooropleiding werd een voorbeeld gegeven van een meisje dat weigerde bepaalde lichaamsdelen uit te spreken omdat ze dacht dat het van haar religie niet mocht. Uiteindelijk ging het meisje ermee akkoord om ze op te schrijven. Els heeft eveneens de indruk dat ze de woorden wel kennen maar niet willen zeggen: “Ze kennen het lichaam, ze kennen de delen, maar het in de mond nemen is soms heel lastig.” “Gewoon al het woord ‘seks’ of ‘seksualiteit’ is voor velen even slikken en mijn ervaring is dat het voor hen heel moeilijk is om die woorden allemaal in de mond te nemen. Voor een deel is het aanhoren van die woorden mogelijk, voor een ander deel is zelfs dat moeilijk. Maar het zelf in de mond nemen.. dat is altijd omfloerst. Deels omdat er niet altijd woorden zijn. We kunnen wel vragen ‘hoe benoem jij dat?’ maar soms wordt het gewoon niet benoemd, dus dan heb je geen woord,” vertelt Leen. Dat bepaalde onderwerpen taboe zijn is erg ingebakken in de opvoeding van moslimkinderen. “Vlaamse kinderen hebben een communicatie, hebben een taal, kunnen ook zaken benoemen bij naam. Zij kunnen penis penis noemen, maar Marokkaanse kinderen gaan dat nooit durven zeggen he. Dat is taboe!” legt Adil uit. Ebru legt uit dat het kennen van bepaalde woorden niet per se samen valt met het begrijpen ervan: “Ik denk dat kinderen wel bepaalde woorden kennen doordat ze die op school leren, maar het is niet omdat ze de woorden kennen dat ze weten wat dat is. Ouders praten daar thuis niet over want ze denken ‘als ik daar nu over spreek dan ga ik juist mijn kind aanzetten tot seks’”. Verschillende respondenten halen aan dat ouders thuis alles dat te maken heeft met seksuele opvoeding vermijden, doordat er het idee heerst dat je daardoor seksuele gevoelens gaat aanwakkeren, of doordat de gemeenschap dan kan denken dat zij hun kind niet met de juiste waarden opvoeden. “Ze vinden niet de woorden omdat de woorden niet in hun opvoeding zijn. Dus geen woorden: geen klachten. Maar de gevoelens zijn daar,” zegt Brahim.

Kinderen hebben het dus moeilijk met het verwoorden van bepaalde zaken, of het nu komt door een gebrek aan kennis of doordat ze bepaalde woorden niet in de mond willen nemen.

Respondenten geven aan dat kinderen vaker in straattaal spreken. Hun hypothese is dat ze woorden als 'hoer' en 'kut' aanleren bij hun leeftijdsgenoten en dat dit de enige seksuele taal is die ze gewoon zijn, omdat er thuis in alle talen over seks gezwezen wordt.

Respondenten vertellen dat de handeling die kinderen het moeilijkste kunnen omschrijven penetratie is. Dit omwille van de link met het verlies van waarde en de mogelijke gevolgen hiervan die eerder werden beschreven.

3.2.5.3. Metaforen

De geïnterviewde hulpverleners geven aan dat ze met ouders vaak werken met metaforen omdat deze manier is ingebed in hun cultuur, zeker wanneer het gaat om taboeonderwerpen. "Ge moet hier spreken over een thema waar vaak over gedaan wordt alsof dat het niet bestaat. Dat maakt dat het altijd heel erg zoeken is om het bespreekbaar te maken," vertelt Els. Zij geeft, net als enkele andere respondenten, het gebruik van metaforen aan als een manier om dat te doen. Bijvoorbeeld: "Metaforen rond verbinding. Ik merk bij ouders een ongelooflijke schrik voor verlies van hun dochter, uitstoting van hun dochter, zelf uitgestoten te worden, geen contact meer te kunnen hebben. En dan zet ik heel sterk in op verbindingen: zoeken naar verbindingen, wie zijn de steunfiguren, wie kan wat overnemen, ... Ik doe dat vaak aan de hand van metaforen in functie van wat dat er leeft binnen het gezin". Brahim legt uit dat dit ook kan helpen wanneer het gaat over de maagdelijkheid van hun dochter, omdat dit minder hard aankomt: "Wij gaan nooit zeggen 'de maagdelijkheid' maar we gaan andere woorden gebruiken zoals eerlijkheid".

3.2.5.4. Emoties

Adil ziet als één van de redenen die bijdragen tot het moeilijk kunnen praten over ervaringen van seksueel misbruik het gegeven dat kinderen niet gewend zijn om over hun gevoelsleven te praten binnen traditionele moslimgezinnen. Over gedrag is er communicatie van de ouders tegenover de kinderen, maar kinderen hebben in hun opvoeding niet geleerd om emoties te verwoorden tegenover hun ouders. "Dat is een heel gevaarlijk mechanisme dat ik door de jaren heen heb kunnen vaststellen bij kinderen die in een vrij strikte traditionele cultuur worden opgevoed waarbij men veel minder appèl doet op de intrinsieke beweegredenen of motivatie van kinderen. Ge merkt dat die kinderen nogal sterk op zichzelf zijn en terugplooiën en geïsoleerd geraken, en zelfs geen woordenschat beheersen om aan papa en mama of de omgeving te vertellen wat er hen is aangedaan."

3.3. Islam: religie en cultuur

Wanneer in dit onderzoek wordt gesproken over islam, wordt dit niet puur theologisch benaderd maar meer als cultuur waarin bepaalde aspecten overeenkomen voor veel moslims in Vlaanderen. Deze cultuur is doordrongen van religieuze aspecten, of toch van aspecten die de mensen zelf beschouwen als deel van hun religie. "Alles wat moslimgezinnen doen, alles wat ze in- en uitademen, ja, dat is religieus gekleurd. Dat uit zich in hun referentiekader. De gewoontes en gebruiken worden legitiem gemaakt door de godsdienst," antwoordt Adil op de vraag of religie ooit ter sprake komt. Bepaalde overtuigingen komen veelvuldig terug in de hulpverlening bij seksueel misbruik, geven respondenten aan. Vooral hulpverleners die zelf een islamitische achtergrond hebben,

benoemen bepaalde elementen die zij vaak zien terugkeren. De opvattingen die het meest worden aangehaald, zijn: ‘*Sbar*’, ‘lotsbestemming’ en de overtuiging dat God in het hiernamaals voor rechtvaardigheid zal zorgen.

Sbar betekent in het Arabisch geduld. Adil legt uit: “In de islam heeft God voor alles een tegenstelling. Van alles heeft die er twee. Goed, slecht. Groot, klein. Vrouw, man. Er is altijd een wederkerigheid, er is altijd een opponent. Maar voor geduld is er maar één. Geduld. Mensen die geduldig zijn staan eigenlijk op de voorgrond bij God”.

Hulpverleners horen soms de overtuiging dat ouders denken dat het misbruik van hun kind betrekking heeft op hun eigen lotsbestemming. Ouders zien het nooit als een straf of beproeving die het kind verdiend heeft, maar soms wel als iets dat zij als ouders van God moeten dragen.

Alle hulpverleners met een islamitische achtergrond verwijzen naar de wijdverbreide overtuiging dat de dader in het hiernamaals zal worden gestraft.

Respondenten vertellen dat al deze aspecten zowel een negatieve als een positieve invloed kunnen hebben op het verwerkingsproces. Negatief kan het er toe leiden dat mensen zich neerleggen bij een situatie van misbruik. Het kan dat ouders niet ingrijpen in de situatie, vanuit de overtuiging dat zij dit lot moeten dragen, dat zij geduld moeten hebben en dat de dader in het hiernamaals wel voldoende zal worden gestraft, waardoor zij het zelf niet als hun taak zien om de dader aan te geven (en deze dader dus misbruik kan blijven uitvoeren, bij dat kind of andere kinderen). Deze begrippen kunnen echter ook positief worden aangewend wanneer ouders het eerder zien als een beproeving dan een straf en het aan hen is om de situatie zo goed mogelijk in handen te nemen. Het gevoel van lotsbestemming kan slachtoffers helpen om de ervaring te verwerken, zo lang het niet in de weg staat van het aanvaarden van therapie. Het kan ook een mentale steun bieden voor ouders en kinderen om te geloven dat de dader een gepaste straf zal krijgen van God. Al deze aspecten kunnen worden aangewend in de begeleiding.

3.4. Kennis verhogen, drempel verlagen

Het onderzoek maakte duidelijk dat er weinig kennis is over het onderwerp van seksueel misbruik. Kinderen krijgen van thuis uit weinig seksuele opvoeding en leren niet om over gevoelige onderwerpen te praten. Ouders zitten met een gevoel van onmacht en hebben weinig informatie over hoe seksueel misbruik op te merken en ermee om te gaan. Ebru werkt met vrouwengroepen en haalt aan dat dit vaak niet komt door een gebrek aan wil. “Ouders willen over seksualiteit praten met hun kinderen, maar ze hebben niet die naamgeving en de kennis en er is een schaamtegevoel, een schuldgevoel van: ‘doe ik het wel goed?’ ‘Als ik het doe zouden dan andere mensen niet zeggen dat ik mijn kinderen aanspoor?’”. Hulpverleningsinstanties hebben weinig ervaring met de problematiek. Er zijn instanties zoals OTA (Ondersteuningsteam allochtonen) die kunnen helpen bemiddelen tussen hulpverleners en moslimgezinnen, maar ook deze organisaties hebben weinig ervaring met dit onderwerp.

Bijna alle hulpverleners geven aan dat er eigenlijk een mentaliteitswijziging nodig is binnen de moslimgemeenschap. Kinderen zijn extra kwetsbaar door de taboes die er leven. De ouders maken duchtig gebruik van angsten die er bij kinderen leven en wakkeren deze aan. Zo haalt een respondent het probleem van ‘loverboys’ aan, jongens die meisjes verleiden om

hen dan seksueel uit te buiten. Moslimmeisjes zullen thuis niet vertellen dat ze een vriendje hebben, waardoor de jongens meer ruimte krijgen om een band op te bouwen in het geheim. Wanneer de meisjes ontmaagd worden, zijn zij omwille van de grote gevolgen heel bang om dit aan iemand te vertellen. De jongens kunnen heel gemakkelijk dreigen met het naar buiten brengen van hun onzedigheid en hebben zo heel veel machtsmiddelen en kunnen de meisjes blijven uitbuiten.

Uiteraard is een taboe doorbreken eenvoudiger gezegd dan gedaan. Als mogelijkheden om dit te bewerkstelligen halen hulpverleners enkele praktische zaken aan.

Er is nood aan algemene pedagogische steun van ouders, waarin het seksuele luik een plaats kan krijgen, geven respondenten aan. Dit gebeurt al door het organiseren van praatgroepen voor islamitische moeders en vaders, maar kan nog veel verder gaan. Respondenten halen aan dat scholen hierin een rol kunnen spelen door infosessies te organiseren, zowel voor ouders als voor kinderen, zodat zij beter weten waar bepaalde grenzen liggen en hoe zij deze kunnen bewaken. Ouders moeten ook wegwijs gemaakt worden in de verschillende hulpverleningsinstanties die er bestaan.

Eerder werd al gezegd dat metaforen vaak toegankelijker zijn voor moslimouders.

Respondenten geven echter aan dat die metaforen niet meer gekend zijn bij kinderen. Een mogelijke aanpak om de kloof tussen ouders en kinderen te verkleinen en de communicatie te verbeteren zou kunnen zijn om ouders te helpen deze metaforen aan te leren aan hun kinderen. Op deze manier hebben de kinderen handvaten wanneer ze met een probleem bij hun ouders terecht willen.

Hulpverlening zou best beter aansluiten op de doelgroep. Veel respondenten geven aan dat er binnen de islamitische hulpverlening meer openheid en informatie-uitwisseling zou kunnen gebeuren dan dat nu het geval is. Als deze organisaties meer de handen in mekaar zouden slaan, zou dit een boodschap kunnen geven aan de gemeenschap dat zij openstaan voor deze problematiek en er iets aan willen doen. Zij kunnen op hun plaats dan ook beter informatie verschaffen aan de reguliere hulpverlening, over hoe het best om te gaan met deze gezinnen. Een respondent geeft aan dat er binnen de reguliere hulpverlening ook meer aanmoediging dient te zijn om anderstalige hulpverleners aan te nemen.

4. EINDBESCHOUWING

Het bijwonen van de verhooropleiding heeft mij het best mogelijke startpunt gegeven voor dit onderzoek, omdat het mij een basiskennis heeft geschonken over hoe kinderen seksueel misbruik ervaren en hierover praten. Het was tijdens dit onderzoek een uitdaging om hulpverleners te vinden die veel ervaring hebben met het werken met kinderen uit moslimgezinnen die seksueel misbruik hebben ervaren. Het zoeken naar respondenten was dan ook een van de grootste uitdagingen van dit onderzoeksproces. De hulpverleners die ik uiteindelijk interviewde, stonden bijna allemaal erg open voor de doelgroep en stelden de hulpverlening voorop zonder hierbij uit te gaan van vooroordelen (voor zover dat mogelijk is). Zij waren allen heel positief over het feit dat ik er onderzoek over deed en wilden allen op de hoogte gehouden worden van de resultaten van het onderzoek. Hun interesse voor

mijn bevindingen en hun toewijding in hun job wakkerden mijn vastberadenheid aan om mijn uiterste best te doen dit onderwerp zo correct en volledig mogelijk te belichten. Ik ben hen dan ook enorm dankbaar voor de tijd die ze voor mij vrijmaakten. Uiteraard zijn er nog vlakken waarop ik mezelf kan verbeteren als onderzoeker, bijvoorbeeld mezelf niet laten ontmoedigen wanneer de dingen niet lopen zoals verwacht. Verder kwam ik tot de constatacie dat je als onderzoeker soms zo wordt ondergedompeld in een onderwerp dat bepaalde aspecten relevant gaan lijken, en het niet altijd eenvoudig is om te onderscheiden tijdens de rapportage van de resultaten wat nu een relevant is, en wat nieuwe informatie inhoudt. Maar ik hoop dat ik dit onderwerp tot mijn beste vermogen waarheidsgetrouw en met veel respect voor het onderwerp en voor de respondenten heb uitgevoerd. Ik heb mezelf op één academiejaar in ieder geval met veel interesse verdiept in een thema dat ik relevant vind en waarvan ik enorm veel heb geleerd, hopelijk ook met het oog op een toekomstige carrière.

5. BIJLAGEN

Bijlage 1: ILD

1. Introductie

Meneer, mevrouw , ik wil u eerst en vooral bedanken voor de tijd die u vrijmaakt om mee te werken aan dit onderzoek.

Zoals u weet ben ik bezig met mijn master in de Wereldgodsdiensten, de Interreligieuze dialoog en de Religiestudie aan de KULeuven. In het kader van mijn masterproef onderzoek ik de mogelijke invloed van het opgroeien in een islamitisch gezin op de manier waarop een kind kan praten over ervaringen van seksueel misbruik (zowel intra- als extra-familiaal). Het gaat dus om het kunnen praten over deze ervaringen, niet om de vraag of seksueel misbruik meer of minder voorkomt in de moslimgemeenschap.

Het interview dat ik met u afneem wordt opgenomen zodat ik mij kan concentreren op wat u vertelt maar wordt anoniem verwerkt.

Ik zal eerst wat vragen stellen over uw professionele achtergrond en dan verder ingaan op uw ervaringen.

Heeft u nog vragen? Dan stel ik voor dat we beginnen aan het interview.

2. Profiel respondent

- Functie
- Opleiding (basisopleiding + bijkomende opleidingen of bijscholingen binnen de organisatie) - Werktraject
- Ervaring met doelgroep (aantal jaren)
- Leeftijd

3. Kernvragen

Deel 1: Cliënteel algemeen

- Wat is het profiel van de kinderen komen bij u terecht komen? (jongens/meisjes, leeftijden, etnische achtergrond, levensbeschouwing, gezinssituatie ...) -Met welke vragen en problemen komen zij bij u?
- Via welke kanalen komen zij bij u terecht?

Deel 2: Seksueel misbruik bij kinderen met een moslimachtergrond

- In welke mate hebt u ervaring met moslimkinderen die bij u komen wegens seksueel misbruik?
- Hoe zijn zij bij u terecht gekomen? (verschil niet-moslimkinderen?)
- Merkt u een verschil in de manier waarop zij over ervaringen van seksueel misbruik praten? Zo ja: leg uit? zo neen: hoe komt dat volgens u?

Deel 3: uitdiepen diverse elementen (indien zij nog niet werden vermeld of uitgelegd)

- Denkt u dat bij moslimkinderen (-jongeren) de drempel hoger is om hulp te vragen bij seksueel misbruik? Waaraan merkt u dit?
Indien ja, hoe komt dat volgens u? Indien neen, kan u aangeven waarom volgens u de drempel niet hoger is dan bij niet-moslimkinderen?
- Speelt volgens u het geslacht van de hulpverlener een rol in het gesprek met de moslimminderjarige?
- - Hebt u zelf een islamitische achtergrond? Denkt u dat uw achtergrond een invloed heeft op de manier waarop u als hulpverlener met deze kinderen werkt? Zo ja, op welke manier? Zo neen, waarom niet?
-
- Zijn er visies op gezin die naar voor komen tijdens de hulpverlening en een rol spelen die specifiek zijn aan deze doelgroep?
- Is er volgens uw ervaring een verschil in de gesprekken tussen situaties van intra en extra familiaal seksueel misbruik tussen kinderen met en zonder islamitische opvoeding?

- Speelt naar uw ervaring de aanwezigheid van ouders tijdens de hulpverlening een rol in de manier waarop moslimkinderen kunnen praten over seksueel misbruik?
- Zijn er bij moslimkinderen specifieke angsten rond onthulling? (Bv de vuile was niet willen buitenhangen, kwaadheid thuis, schaamte ...)
- Zijn er bepaalde handelingen waar zij moeilijker of juist gemakkelijker over kunnen praten? Waaraan merkt u dit?
- Heerst er bezorgdheid over maagdenvlies/maagdelijkheid?
- Merkt u meer schaamte wanneer het gaat over seksueel misbruik van een jongen door een man?
- Zijn er bepaalde woorden die deze kinderen niet kunnen of willen uitspreken?
- Wat kan u mij vertellen over de kennis over seks van deze kinderen?
- Komen volgende thema's ooit naar voor (apart vragen!):
 - Gods wil, straf van God,
 - schuld bij zichzelf leggen,
 - zich neerleggen bij de situatie?
- Denkt u nu nog aan andere dingen?

Deel 4: suggesties en bemerkingen

-Hebt u het gevoel dat u voldoende gewapend bent om met deze doelgroep (seksueel misbruikte moslimkinderen) te werken? Zo niet: hebt u suggesties om dit te verbeteren? - Ziet u processen/actoren die ten aanzien van deze doelgroep een rol zouden kunnen spelen in de manier waarop deze kinderen kunnen praten over seksueel misbruik? (bv manier om de moslimgemeenschap en de hulpverlening beter op mekaar te doen aansluiten wanneer het gaat over seksueel misbruik bij kinderen)

4. Slotvragen

- Hebt u verder nog andere opmerkingen of wenst u ergens op terug te komen?
- Hebt u nog vragen voor mij?

5. Afronden

Nogmaals bedanken voor dit gesprek

Bijlage 2: voorbeeld mail bevestiging afspraak + beknopte vragenlijst

Beste Mevrouw ... ,

Nogmaals bedankt voor uw bereidheid om mee te werken aan mijn onderzoek!

Ik ben dus masterstudent aan de KUL: Master in de wereldgodsdiensten, de interreligieuze dialoog en de religiestudie (voordien Criminologische wetenschappen) en doe voor mijn eindwerk onderzoek over 'hoe kinderen uit moslimgezinnen praten over ervaringen van seksueel misbruik'.

Hierbij al een overzicht van het interview, dit is een basic overzicht. Uiteraard overlopen we samen alles in detail tijdens het interview, u kan dus deze vragen al eens bekijken voordien als u dat handig vindt maar dat moet niet.

De kernvraag is dus: welke elementen spelen een rol in de manier waarop kinderen uit moslimgezinnen praten over ervaringen van seksueel misbruik?

Ik zal u eerst wat vragen stellen over uw achtergrond als hulpverlener (werkervaring, opleiding (eventueel bijkomende opleidingen), ...)

Daarna volgen een paar vragen over uw cliënteel in het algemeen:

-Wat is het profiel van de mensen/kinderen die bij u terecht komen?

-Met welke vragen en problemen komen zij bij u?

-Via welke kanalen komen zij bij u terecht?

De vragen daarna gaan specifiek over seksueel misbruik bij kinderen uit moslimgezinnen en de manier van hierover te praten:

-In welke mate hebt u ervaring met moslimkinderen die bij u komen wegens seksueel misbruik?

-Hoe zijn zij bij u terecht gekomen? (verschil niet-moslimkinderen?)

-Merkt u een verschil in de manier waarop zij over ervaringen van seksueel misbruik praten? Zo ja: leg uit?

zo neen: hoe komt dat volgens u? En hoe gaat u om met deze elementen? (Na uw ervaringen te horen zal ik samen met u mogelijke elementen overlopen die ik terugvond in mijn eerder onderzoek, als deze nog niet ter sprake zijn gekomen) Verder nog een paar afsluitende vragen:

-Hebt u het gevoel dat u voldoende gewapend bent om met deze doelgroep (seksueel misbruikte moslimkinderen) te werken? Zo niet: hebt u suggesties om dit te verbeteren? - Ziet u processen/actoren die ten aanzien van deze doelgroep een rol zouden kunnen spelen in de manier waarop deze kinderen kunnen praten over seksueel misbruik?

Voor het interview krijgt u ook nog een 'informed consent' formulier waarin nog eens wordt herhaald waar het onderzoek over gaat en dat je gegevens anoniem zullen worden verwerkt, de opnames zullen worden verwijderd na het onderzoek, enzovoort.

Tot ... !

Julia

(0495/629048)

Bijlage 3: initiële mail

Beste ...

(ik kreeg uw naam van ...)

Ik ben masterstudent aan de KUL: Master in de wereldgodsdiensten, de interreligieuze dialoog en de religiestudie (voordien Criminologische wetenschappen) en doe voor mijn eindwerk onderzoek over **‘hoe kinderen uit moslimgezinnen praten over ervaringen van seksueel misbruik’**.

Ik wil dus meer weten over de manier waarop kinderen uit moslimgezinnen over hun ervaringen kunnen praten, niet over de oorzaken of prevalentie van misbruik binnen moslimgezinnen.

Ik ben op zoek naar hulpverleners met wie deze kinderen over hun ervaringen praten. Interviews worden anoniem verwerkt en duren ongeveer een uurtje.

Werkt u regelmatig met deze kinderen en zou u openstaan voor een gesprek hierover? (En zijn er andere hulpverleners met ervaring in deze thematiek die u mij kan aanraden om contact mee op te nemen?)

Met vriendelijke groeten,

Julia Day

(0495/629048)

Bijlage 4: Informed consent formulier

The logo of KU Leuven, consisting of a blue rectangle with the text 'KU LEUVEN' in white. Below it is a larger blue rectangle.

KU LEUVEN

Informed Consent

Deelname aan onderzoek:

“Wat is de invloed van het opgroeien in een islamitisch gezin op het praten over ervaring van seksueel misbruik bij kinderen?”

Eerst en vooral wil ik u bedanken voor uw bereidwilligheid om deel te nemen aan dit onderzoek. Met dit document bevestigt u dat u wenst deel te nemen aan bovenstaand onderzoek. Dit onderzoek gebeurt door Julia Day, studente Master in de Wereldgodsdiensten, de Interreligieuze Dialoog en de Religiestudie aan de KU Leuven, in het kader van haar eindwerk, met als promotor professor A. Dillen.

Doel van het onderzoek:

Het doel van dit onderzoek is om te begrijpen hoe kinderen uit moslimgezinnen die slachtoffer werden van seksueel misbruik (zowel intra- als extra-familiaal) praten over deze ervaringen. Het gaat er dus om te onderzoeken hoe deze kinderen kunnen praten over deze ervaringen, niet om de vraag of seksueel misbruik meer of minder voorkomt in de moslimgemeenschap.

Deelname aan het onderzoek:

Het deel van het onderzoek waarbij u betrokken bent, bestaat uit een interview waarin u allerlei vragen zullen gesteld worden over het hierboven aangehaalde thema vanuit uw ervaringen als hulpverlener. Deelname aan het onderzoek gebeurt volledig uit vrije wil. U heeft het recht om op elk moment uw medewerking stop te zetten. Indien u wenst hou ik u op de hoogte van de resultaten.

Geheimhouding gegevens:

Uw gegevens worden ingezameld in functie van dit onderzoek. U geeft toestemming dat dit interview wordt opgenomen, wat mij in staat stelt om nadien alles nog eens te kunnen beluisteren en zo te verwerken. Om dit te vergemakkelijken kan het zijn dat ik tijdens het gesprek notities maak. De opnames, notities en ingewonnen data zullen met vertrouwen worden behandeld en bovendien wordt volledige anonimiteit in de rapportage gegarandeerd. Het opgenomen gesprek zal worden vernietigd na het succesvol beëindigen van dit onderzoek.

Vragen:

Als u voor of na het onderzoek nog vragen heeft, kunt u steeds contact opnemen:

Julia.Day@student.kuleuven.be

Voor akkoord, (naam + handtekening)

De participant,

De onderzoeker,

..... (plaats)
..... (datum)

Bijlage 6: Logboek

Week 6 oktober

Eerste conceptontwikkeling plus bespreking hiervan met professor Dillen: 3u
literatuurstudie

Week 13 oktober

Literatuurstudie

Week 20 oktober literatuurstudie

ontwikkelen plan veldwerk: 3u

Week 27 oktober

Bespreking veldwerk met promotor + begeleiders: 1u

Week 3 november start

verhooropleiding

literatuurstudie

Week 10 november vervolg

verhooropleiding

opstellen + indienen: motivering respondenten + basic interviewleidraad: 3u

Week 17 november

vervolg verhooropleiding

Week 24 november laatste week

verhooropleiding planning veldwerk opgesteld

en ingezonden: 1u

Opstellen interviewleidraad vervolg: 2u

Week 1 december

Zoeken naar mogelijke respondenten: 3u

Week 8 december aanpassen

interviewleidraad: 2u

-examenperiode eerste semester-

Week 2 februari

zoeken naar mogelijke respondenten (via tips in mails contactpersonen, websites van mogelijke organisaties (bv cultuur sensitieve zorg), expertendatabank: 3u contacten via mail: 1u

Week 9 februari

Contacten via mail met mogelijke respondenten: 2u

verder uitwerken methode van onderzoek: 1u

Week 16 februari

afspraak prof Dillen + contacten leggen: 2u

Week 23 februari contacten

leggen: 4u

Week 2 maart

Contacten leggen: 3u

Week 9 maart afspraak professor

Dillen contacten leggen: 2u

interview: 1u vervoer: 2u

transcriberen interview: 6u

Coderen+leren werken met Nvivo: 4u

Week 16 maart

contacten leggen: 2u

interview: 2u vervoer:

3u afspraak professor

Dillen

Week 23 maart

interviews: 1u + 2u

vervoer: 1u transcriberen:

10u coderen: 1u

Week 30 maart

interview: 2u vervoer:

3u transcriberen: 15u

studiedag: 6u

Week 6 april coderen: 1u

transcriberen: 4u afspraak Francis

Van der Noortgaete contacten

leggen: 3u

Week 13 april transcriberen:

6u

contacten leggen: 3u

Week 20 april

interview: 1u Vervoer:

2u

Transcriberen: 6u

Coderen: 3u

Studiedag: 6u

contacten leggen: 1u

Week 27 april

Transport: 1u

Interview: 1u

Transcriberen: 5u

Week 4 mei tot en met week 18 mei

analyse resultaten: 20u

Politieopleiding:

gedurende heel de maand november voltijds. Voor veldwerk meegeteld voor ongeveer 50 uren.

Samen= ongeveer **200 uur**

(afspraken met promotor en praktijklector niet meegerekend en voorbereidingstijd van interviews bij transport gerekend)